

IX NAUČNI
SKUP

MREŽA
2018

SPREČAVANJE I SUZBIJANJE NASILJA

UREDNIK:

Velisav Marković

UNIVERSITET SINGIDUNUM

Fakultet zdravstvenih,
pravnih i poslovnih studija

Valjevo
2018.

FAKULTET ZDRAVSTVENIH, PRAVNIH I POSLOVNIH STUDIJA

UNIVERZITET SINGIDUNUM

IX NAUČNI SKUP

MREŽA 2018

SPREČAVANJE I SUZBIJANJE NASILJA

ZBORNIK RADOVA

**28.9.2018. godine
Valjevo**

ZBORNIK RADOVA
9. NAUČNI SKUP MREŽA 2018
SPREČAVANJE I SUZBIJANJE NASILJA

Doštampano izdanje

Urednik:

Prof. dr Velisav Marković

Recenzenti:

1. Prof. dr Boško Nikolić, Elektrotehnički fakultet, Univerziteta u Beogradu
2. Prof. dr Zoran Pertović, Univerzitet Singidunum, Beograd
3. Prof. dr Branka Stamatović- Gajić, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija
4. Prof. dr Velisav Marković, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija
5. Prof. dr Filip Đoković, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija
6. Doc. dr Dragan Obradović, sudija Višeg suda u Valjevu
7. Doc. dr Saša Marković, načelnik Policijske uprave u Valjevu
8. Doc. dr Marko Marković, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija
9. Doc. dr Tomislav Gajić, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija
10. Doc. dr Tijana Cvetić, Klinički centar Srbije

Izdavač:

Univerzitet Singidunum
Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija, Železnička 5, 14000 Valjevo

Za izdavača:

Prof. dr Olivera Nikolić, redovni profesor

Tehnička obrada:

Tatjana Gligorić
Jelena Bošković

Dizajn korica:

Tatjana Gligorić

Godina izdanja: 2018.

Štampa: SaTCIP doo Vrnjačka Banja

Tiraž: 500

ISBN: 978-86-81206-02-7

ORGANIZATOR

FAKULTET ZDRAVSTVENIH, PRAVNIH I POSLOVNIH STUDIJA VALJEVO, UNIVERZITET SINGIDUNUM

Organizacioni odbor:

1. Prof. dr Olivera Nikolić, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija, Udruženje za istraživanje i razvoj „Poslovni inkubator“
predsednik Odbora
2. Prof. dr Filip Đoković, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija
3. Prof. dr Velisav Marković, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija
4. Doc. dr Biljana Tešić, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija
5. Doc. dr Marko Marković, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija
6. Doc. dr Katarina Plečić, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija
7. Jelena Kaljević, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija
8. Ljubica Marković, Udruženje poslovnih žena „EVE“
9. Jelena Bošković, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija
10. Tatjana Gligorić, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija

Programski odbor:

1. Prof. dr Milovan Stanišić, Univerzitet Singidunum
2. Prof. dr Olivera Nikolić, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija
3. Prof. dr Boško Nikolić, Elektrotehnički fakultet Univerziteta u Beogradu
4. Prof. dr Branka Stamatović Gajić, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija
5. Prof. dr Velisav Marković, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija
6. Prof. dr Filip Đoković, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija
7. Doc. dr Dragan Obradović, sudija Višeg suda u Valjevu
8. Doc. dr Saša Marković, načelnik Policijske uprave Valjevo
9. Doc. dr Marko Marković, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija
10. Doc. dr Duško Ranisavljević, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija
11. Doc. dr Katarina Plečić, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija

Kontakt:

Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija,
Univerzitet Singidunum,
Železnička 5,
14000 Valjevo
Srbija
tel: +381 14 29 26 10
fax: +381 14 29 26 11
web: www.fzp.singidunum.ac.rs
e-mail: konferencija.mreza@singidunum.ac.rs

OBLAST: PRAVNE NAUKE			
Red. br.	Naziv rada	Autor(i)	Strana
1.	Sudska zaštita od zlostavljanja na radu	Velisav Marković	7
2.	Suzbijanje i sprečavanje nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu	Saša Marković	16
3.	Terrorist Financing with special attention ISIS	István László Gál Melánia Nagy	27
4.	Kriminološke karakteristike neformalnog sistema u maloletničkom zatvoru	Goran Krstajić Dragan Obradović	33
5.	Maloletni prestupnici i nasilje	Dragan Obradović Goran Krstajić Marija Stanković	40
6.	Zaštita od nasilja u porodici sa aspekta sudske prakse	Milica Stojković	49
7.	Nasilje u porodici	Marko Jevtić	54
OBLAST: PSIHOLOŠKE NAUKE			
Red. br.	Naziv rada	Autor(i)	Strana
8.	Nasilje među osnovcima: Pregled literature	Leona Cilar Barbara Kegl Petra Klanjšek Suzana Kraljić Jadranka Stričević	63
9.	Nasilje u porodici, dostupnost žrtvama i opasnost za spasioce	Maja Strauss Leon Ločičnik Jadranka Stričević Anton Koželj	71
10.	Prevenција vršnjačkog nasilja	Nikola Savić Zorica Vujetić	76
11.	Upravljanje sukobima, emocionalna inteligencija i sprečavanje nasilja	Biljana Marić Danica Drulović	82

OBLAST: POSLOVNA INFORMATIKA			
Red. br.	Naziv rada	Autor(i)	Strana
12.	Bezbednsot učenika na internetu	Milijana Petrović Sonja Šumonja Snežana Bogavac Mihailović Tatjana Šubarević Stojković Aleksandar	88
13.	Tamne strane weba	Marko Marković Katarina Plečić Biljana Tešić	96
14.	Svetle i tamen strane interneta	Sonja Šumonja Milijana Petrović Tatjana Šubarević Stojković Aleksandar Snežana Bogavac Mihailović	102

MREŽA 2018

SPREČAVANJE I SUZBIJANJE NASILJA

OBLAST: PRAVNE NAUKE

Sudska zaštita od zlostavljanja na radu

Court prohibition against abusing at work

Velisav Marković, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija u Valjevu, Univerzitet Singidunum¹

Apstrakt – Prošlo je osam godina od početka primene Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu. Iako je prema statističkim podacima broj žrtava zlostavljanja na radu u stalnom porastu sasvim paradoksalno zvuči činjenica da je broj procesuiranih slučajeva mobinga neznatan. Autor je u radu, koristeći sudsku praksu, obradio ponašanje koje ukazuje na zlostavljanje na radu, postupke za zaštitu od zlostavljanja, posebno analizirao sudsku zaštitu od zlostavljanja na radu a istakao je i probleme u praksi.

Ključne reči: zlostavljanje na radu, mobing, sudska zaštita od zlostavljanja na radu

Abstract: It has been eight years since the beginning of the implementation of the Law on Prevention of Abuse at Work. Although, according to statistics, the number of victims abused at work is constantly rising, this fact sounds paradoxical that the number of procesued cases of mobbing is negligible. In his work, using the case law, the author dealt with behaviour that indicates abuse at work, procedures for protection against abuse, especially analyzed court prohibition against abusing at work and highlighted practical problems.

Keywords: abusing at work, mobbing, court prohibition against abusing at work

1. UVOD

Posledica tranzicije, osim otpuštanja većeg broja zaposlenih, jeste i pojava „zlostavljanja na radu“ od strane poslodavaca, koji u cilju da se reše viška zaposlenih bez isplate odgovarajuće otpremnine, neprestanim pritiskom: dodeljivanjem neadekvatnih poslova, čestim premeštajem na druge poslove i u drugo mesto rada, stalnim napadima na profesionalni i lični ugled zaposlenih i dr. dovode do toga da se zaposleni izoluje i da na svoju inicijativu raskine radni odnos [7.]. Jedini cilj poslodavca jeste produktivnost, ostvarivanje dobiti i, naravno, uklanjanje svega što bi predstavljalo prepreku na tom putu [3.]

Zlostavljanje na radu je odavno poznato i u razvijenim zemljama. Ističe se da su „u društvima visokoindustrijalizovanog sveta Zapada, mesta rada ostala jedina poprišta borbe (*battlefield*), gde se ljudi mogu međusobno „ubijati“ bez rizika da zbog toga budu izvedeni pred sud“ [1.].

Pre osam godina počeo je da se primenjuje Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu [13.]. Zakon uređuje zabranu zlostavljanja na radu i u vezi sa radom; mere za sprečavanje zlostavljanja i unapređenje odnosa na radu; postupak zaštite lica izloženih zlostavljanju na radu i u vezi sa radom i druga pitanja od značaja za sprečavanje i zaštitu od zlostavljanja na radu i u vezi sa radom.

Iako je prema statističkim podacima broj žrtava zlostavljanja na radu u stalnom porastu usled brojnih faktora – globalizacije, velike konkurencije na tržištu, nesigurnosti radnih mesta i sl. sasvim paradoksalno zvuči činjenica da je broj procesuiranih slučajeva mobinga neznatan,² pri čemu su

¹ vmarkovic@singidunum.ac.rs, phone +381648216648

² Prema podacima Višeg suda u Smederevu za protekle četiri godina podneto je 38 tužbenih zahteva i to u 2014. godini – četiri tužbe, u 2015. godini – 10 tužbi, u 2016. godini – 14 tužbi i u 2017. godini – 8 tužbi. Usvojeno je 6 tužbenih zahteva, dva su odbijena, 12 odbačeno a ostali su u postupku [10.]. Prema podacima Višeg suda u

razlozi za to brojni, od onih na strani zaposlenih (nedovoljna informisanost, zastrašenost od posledica mobinga itd.) do onih na strani organa i institucija zaduženih za postupanje u konkretnim situacijama [5.].

Tema ovog rada je ponašanje koje ukazuje na zlostavljanje na radu, postupci za zaštitu od zlostavljanja, posebno sudska zaštita od zlostavljanja na radu sa istaknutim problemima u praksi.

2. POJAM ZLOSTAVLJANJA NA RADU

Zlostavljanje na radu se još naziva i mobing. Prvi naučnik koji je počeo istraživati ovaj fenomen je nemački psiholog Hajnc Lejman (osamdesetih godina dvadesetog veka) i on je prvi upotrebio naziv *mobing* za određena ponašanja na radnom mestu, odredio njegove karakteristike, posledice po zdravlje, a osnovao je i kliniku za pomoć žrtvama. Reč *mobing* Lejman je preuzeo iz radova Konrada Lorenca koji je ovom rečju nazivao ponašanje nekih vrsta životinja koje udružujući se protiv jednog svog člana, napadaju ga i isteruju iz zajednice, dovodeći ga ponekad i do smrti. Slično ponašanje ljudi u radnoj sredini Lejman je nazvao *mobingom* [8.]. Cilj *mobinga* je da se ugrozi integritet neke osobe, odnosno njen profesionalni, socijalni i privatni život. *Mobing* predstavlja specifičan oblik ponašanja i patološku komunikaciju na radnom mestu, kada jedna osoba ili grupa osoba psihički (moralno) zlostavlja i ponižava drugu osobu, sa ciljem ugrožavanja njenog ugleda, časti, ljudskog dostojanstva i integriteta, sve do eliminacije sa radnog mesta [3.].

Zlostavljanje na radu se može pojaviti kao horizontalno, vertikalno i obrnuto zlostavljanje. *Horizontalno zlostavljanje* dolazi od strane zaposlenog/zaposlenih usmereno protiv drugog zaposlenog na istim ili sličnim radnim mestima, pri čemu između zlostavljača i žrtve nema odnosa podređenosti. *Vertikalno zlostavljanje* dolazi od strane pretpostavljenog/nadređenog prema podređenom. *Obrnuto zlostavljanje* postoji kada se kao žrtva zlostavljanja javlja sam pretpostavljeni a ne zaposleni [2.].

Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu je definisao zlostavljanje kao svako aktivno ili pasivno ponašanje prema zaposlenom ili grupi zaposlenih kod poslodavca koje se ponavlja,³ a koje za cilj ima ili predstavlja povredu dostojanstva, ugleda, ličnog i profesionalnog integriteta, zdravlja, položaja zaposlenog i koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje, pogoršava uslove rada ili dovodi do toga da se zaposleni izoluje ili navede da na sopstvenu inicijativu raskine radni odnos ili otkaže ugovor o radu ili drugi ugovor. Zlostavljanje je i podsticanje i navođenje drugih na opisano ponašanje, a izvršiocem zlostavljanja smatra se poslodavac sa svojstvom fizičkog lica ili odgovorno lice kod poslodavca sa svojstvom pravnog lica, zaposleni ili grupa zaposlenih kod poslodavca, koja vrši opisana zlostavljanja.⁴ Ovaj zakon se odnosi i na seksualno uznemiravanje koje je definisano članom 21. stav 3. Zakona o radu [12.] i to kao svako verbalno, neverbalno i fizičko ponašanje koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva zaposlenog u sferi polnog života, a koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje.⁵ Seksualno uznemiravanje se može definisati i kao neželjeno udvaranje, traženje seksualnih usluga i drugo verbalno i fizičko ponašanje seksualnog tipa, u slučajevima kada pristanak ili nepristanak na ovakvo ponašanje direktno ili indirektno utiče na nečije zaposlenje, znatno utiče na kvalitet nečijeg rada ili stvara zastrašujuće, neprijatno ili uvredljivo okruženje na poslu [6.].

Zakonom je izričito zabranjen bilo koji vid zlostavljanja na radu i u vezi sa radom zaposlenih i drugih lica angažovanih van radnog odnosa (po ugovoru o delu, ugovoru o dopunskom radu, ugovoru o privremnim i povremenim poslovima, ugovoru o stručnom usavršavanju i osposobljavanju).

Valjevu u protekle četiri godine podneto je 14 tužbenih zahteva i to u 2014. godini – 1 tužba, u 2015. godini 5 tužbi, u 2016. godini 4 tužbe i u 2017. godini 4 tužbe. Sve tužbe su rešene. Usvojeno je samo dva tužbena zahteva a tužba je odbijena u 12 predmeta[31.].

³ „Da bi određeno ponašanje bilo kvalifikovano kao zlostavljanje na radu koje uživa sudsku zaštitu, potrebno je da se radi o ponašanju koje se ponavlja u određenom vremenskom periodu, a ne može se raditi o samo jednom događaju“, iz rešenja Apelacionog suda u Beogradu, GŽ1 469/2014 od 12.03.2014. godine.

⁴ Član 6. Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu.

⁵ Slična je definicija data u članu 2. Direktive EU, 54/2006

3. PONAŠANJA KOJA UKAZUJU NA ZLOSTAVLJANJE NA RADU

Pravilnikom o pravilima ponašanja poslodavca i zaposlenih u vezi sa prevencijom i zaštitom od zlostavljanja na radu [16.] propisana su pravila ponašanja poslodavca i zaposlenih, odnosno drugih radnoangažovanih lica u vezi sa prevencijom i zaštitom od zlostavljanja na radu i u vezi sa radom, odnosno seksualnog uznemiravanja. Pravilnik definiše moguće oblike zlostavljanja (član 12.) i ponašanja od kojih se treba uzdržavati. Zbog njihovog značaja navešćemo ih u radu:

- a) ponašanja koja se odnose na nemogućnost odgovarajućeg komuniciranja, kao što su:
 - neopravdano ili namerno onemogućavanje zaposlenog da iznese svoje mišljenje, kao i neopravdano prekidanje zaposlenog u govoru,
 - obraćanje uz viku, pretnju ili vređanje,
 - uznemiravanje zaposlenog putem telefonskih poziva i drugih sredstava za komunikaciju, ako to nije u vezi sa radnim procesom i poslom koji zaposleni obavlja,
 - druga istovrsna ponašanja;
- b) ponašanja koja mogu da dovedu do narušavanja dobrih međuljudskih odnosa, kao što su:
 - ignorisanje prisustva zaposlenog, odnosno zaposleni se namerno i neopravdano izoluje od drugih zaposlenih tako što se izbegava i prekida komunikacija sa njim,
 - neopravdana fizička izolacija zaposlenog iz radne okoline,⁶
 - neopravdano oduzimanje zaposlenom sredstava potrebnih za obavljanje posla,
 - neopravdano nepozivanje na zajedničke sastanke,
 - neopravdana zabrana komuniciranja sa zaposlenim,
 - druga istovrsna ponašanja.
- v) ponašanja koja mogu da dovedu do narušavanja ličnog ugleda zaposlenog, kao što su:
 - verbalno napadanje, ismejavanje, ogovoranje, izmišljanje priča, širenje neistina o zaposlenom uopšte i u vezi sa njegovim privatnim životom,
 - negativno komentarsanje ličnih karakteristika zaposlenog,
 - imitiranje glasa, gestova i načina kretanja zaposlenog,
 - ponižavanje zaposlenog pogrđnim i degradirajućim rečima,⁷
 - druga istovrsna ponašanja.
- g) ponašanja koja mogu da dovedu do narušavanja profesionalnog integriteta zaposlenog, kao što su:
 - neopravdane stalne kritike i omalovažavanje rezultata rada zaposlenog,

⁶ „U odnosu na radnu prostoriju gde je mesto rada tužioca takođe je nesporno da je raspodela radnog prostora u ovlašćenju direktora. Međutim, za slučaj da se zaposleni u raspodeli tih prostorija kao svog radnog prostora stavljaju u nejednak položaj i ako za to ne postoje razumno opravdani razlozi tada se očigledno postupa suprotno pravilu iz člana 4. Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu sa stanovišta dužnosti poslodavca da stvori uslove neophodne za bezbednu radnu sredinu i da organizuje rad na način kojim se sprečava zlostavljanje na radu“. Iz rešenja Apelacionog suda u Beogradu, Gž1 5495/2012 od 31.10.2012. godine.

⁷ Tako i sudska praksa: „Tužilac je trpeo zlostavljanje na radu u označenom periodu iz tužbe, jer je njegov neposredni rukovodilac, koji je takođe zaposlen kod tuženog, uvredljivo postupao prema njemu, psovao ga, licemerno i agresivno se odnosio prema njemu, davao mu uvredljive nadimke, bezrazložno ga optuživao, slao mu i upućivao preteće i uvredljive poruke, karakterišući ga nesposobnim za obavljanje poslova na kojima je angažovan, pa mu u tom smislu pripada pravo na naknadu nematerijalne štete“, iz presude Apelacionog suda u Nišu, Gž1 3379/2014 od 22.10.2014. godine.

- nedavanje radnih zadataka zaposlenom koje nije opravdano potrebama procesa rada,
 - neopravdano onemogućavanje zaposlenog da izvršava radne zadatke,
 - davanje ponižavajućih radnih zadataka koji su ispod nivoa znanja i kvalifikacija,
 - davanje teških zadataka ili onih koji su iznad nivoa znanja i kvalifikacija,⁸
 - određivanje neprimerenih rokova za izvršenje radnih zadataka,
 - česta promena radnih zadataka ili neopravdana prekidanja u radu, koja nisu uslovljena procesom rada,
 - neopravdano prekomerno nadziranje rada,⁹
 - namerno i neopravdano uskraćivanje ili zadržavanje informacija koje su u vezi sa poslom,
 - manipulisanje sa sadržinom i poslovnim ciljevima zaposlenog,
 - zlonamerno, odnosno zloupotrebom ovlašćenja davanje radnih zadataka koja nisu u vezi sa poslovima za koja je zaposleni radno angažovan,¹⁰
 - neopravdana, neosnovana ili prekomerna upotreba kamera i drugih tehničkih sredstava kojima se omogućava kontrola zaposlenih,¹¹
 - neopravdano i namerno isključivanje zaposlenog iz obrazovanja, stručnog osposobljavanja i usavršavanja zaposlenih,
 - druga istovrsna ponašanja.¹²
- d) ponašanja koja mogu da dovedu do narušavanja zdravlja zaposlenog, kao što su:
- neopravdane stalne pretnje (npr. raskidom radnog odnosa, odnoso otkazom ugovora o radu ili drugog ugovora) i pritisci kojima se zaposleni drži u stalnom strahu,
 - pretnja da će se protiv zaposlenog primeniti fizička sila,
 - fizičko uznemiravanje koje nema elemente krivičnog dela,
 - namerno izazivanje konflikta i stresa,

⁸ „Nema zlostavljanja na radu kada zaposleni dobije radni nalog da popuni akese i to tako što je naznačeno šta treba da menja u nacrtu ugovora o radu – cenu rada i cenu po satu, što je u skladu sa ugovorenim poslovima zaposlenog da unosi podatke i vrši izradu odgovarajuće dokumentacije“, iz presude Apelacionog suda u Beogradu, GŽ1 893/2015 od 06.05.2015. godine.

⁹ „Kontrola rada zaposlenih i upozorenja zaposleom u pogledu stručnosti i profesionalna kritika rada data u funkciji kvalitetnog obavljanja posla, ne predstavlja zlostavljanje na radu“, iz presude Apelacionog suda u Novom Sadu, GŽ1 888/2016 od 01.04.2016. godine.

¹⁰ „U pravnoj situaciji kada se zaposlenom pridodaju poslovi koji se nalaze izvan sadržaja njegovih ugovorenih poslova tada za to moraju biti prisutni opravdano razumni razlozi ili se na taj način zaposleni u odnosu na koga se takvo ponašanje ispoljava nalazi u različitoj situaciji prema drugim zaposlenima“, iz presude Apelacionog suda u Beogradu, GŽ1 5495/2012 od 31.10.2012. godine.

¹¹ „Zaposlena nije trpela zlostavljanje na taj način što je neovlašćeno snimana od strane zamenika direktora, tako što je na svom računaru dobila elektronsku poštu u vidu dve fotografije, na kojima se vidi tužilja sa koleginicama u dvorištu sa naznakom „pozdrav iz dvorišta“, jer ona dostavljene te fotografije nije doživela ako zlostavljanje, obzirom da je izjavila da će tu sliku sačuvati kao dragu uspomenu jer su na toj slici njoj jako drage osobe“, iz presude Apelacionog suda u Beogradu, GŽ1 155/2015 od 12.03.2015. godine.

¹² „U smislu odredaba Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu i Pravilnika o pravilima ponašanja poslodavaca i zaposlenih u vezi sa prevencijom i zaštitom od zlostavljanja na radu, radna disciplina koja je u funkciji bolje organizacije posla, preuzete aktivnosti koje su opravdane za ostvarivanje bezbednosti i zdravlja na rad kao i povremene razlike u mišljenjima, problemi i konflikti u vezi sa obavljanjem zadataka i poslova, ne smatraju se zlostavljanjem osim ako isti nemaju za cilj da povrede ili namerno ugroze zaposlenog“, iz presude Apelacionog suda u Novom Sadu, GŽ1 233/2016 od 01.02.2016. godine.

- druga istovrsna ponašanja.¹³

đ) ponašanja koja bi se mogla smatrati seksualnim uznemiravanjem, kao što su:

- ponižavajući i neprimereni komentari i postupci seksualne prirode,
- pokušaj ili izvršenje nepristojnog i neželjenog fizičkog kontakta,
- navođenje na prihvatanje ponašanja seksualne prirode uz obećanje nagrade, pretnju ili ucenu,
- druga istovrsna ponašanja.

4. POSTUPCI ZA ZAŠTITU OD ZLOSTAVLJANJA NA RADU

Zaštita od zlostavljanja ostvaruje se u postupku:

- a) posredovanja kod poslodavca;
- b) utvrđivanja odgovornosti zaposlenog koji se tereti za zlostavljanje kod poslodavca;
- c) pred nadležnim sudom.¹⁴

Zaštita od zlostavljanja koja se ostvaruje u postupku posredovanja kod poslodavca uređena je Pravilnikom o pravilima ponašanja poslodavca i zaposlenih u vezi sa prevencijom i zaštitom od zlostavljanja na radu.

Postupak posredovanja sprovodi se u skladu sa Zakonom.

Ako posredovanje uspe, strane u sporu, uz učešće posrednika, zaključuju sporazum koji naročito sadrži mere koje su usmerene na prestanak ponašanja koje predstavlja zlostavljanje, odnosno isključenje mogućnosti nastavljanja takvog ponašanja - zlostavljanja.

Ako posredovanja nije uspelo, a postoji osnovana sumnja da je izvršeno zlostavljanje ili da je zloupotrebjeno pravo na zaštitu od zlostavljanja, poslodavac je dužan da pokrene postupak za utvrđivanje odgovornosti zaposlenog za nepoštovanje radne discipline, odnosno povredu radne dužnosti, u skladu sa zakonom.¹⁵

Prvih godina nakon donošenja Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu postupci radi zaštite od zlostavljanja češće su se pokretali pred Republičkom agencijom za mirno rešavanje radnih sporova nego pred sudovima.¹⁶

5. SUDSKA ZAŠTTA OD ZLOSTAVLJANJA NA RADU

Sudski postupak zaštite od zlostavljanja na radu bi trebao da bude prilagođen, brz i efikasan [9.].

Prvo, sudska zaštita može biti građanskopravna i krivičnopravna. U nekim slučajevima zlostavljanje na radu može predstavljati i krivično delo kao npr. krivično delo „zlostavljanje i mučenje“, krivično

¹³ U presudi Apelacionog suda u Novom Sadu Gžl 1621/14 od 16.07.2014. godine izražen je stav da radnje zlostavljanja predstavljaju i neraspoređivanje zaposlenog sa zdravstvenim smetnjama na poslove koji odgovaraju njegovoj zdravstvenoj sposobnosti shodno medicinskoj dokumentaciji koju je zaposleni priložio, kao i kontinuirano neisplaćivanje putnih troškova dolaska na rad i odlaska na rad iz jednog mesta u drugo (protivno medicinskoj zabrani svakodnevnog putovanja). Faktički može se govoriti o finansijskom i zdravstvenom iscrpljivanju odnosno zlostavljanju zaposlenog (što je korelativno sa oblicima nasilja u porodici) [4.].

¹⁴ Član 17. Pravilnika o pravilima ponašanja poslodavca i zaposlenih u vezi sa prevencijom i zaštitom od zlostavljanja na radu.

¹⁵ Član 25. Pravilnika o pravilima ponašanja poslodavca i zaposlenih u vezi sa prevencijom i zaštitom od zlostavljanja na radu.

¹⁶ Agencija od stupanja na snagu Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu ima najviše Predloga za pokretanje postupka individualnog radnog spora povodom mobinga. Dobar pokazatelj je podatak da se u prva 2 meseca 2015. godine svih 20 predloga odnosilo na mobing. Saglasnost poslodavca se dobija za 1/5 predloga, što je srazmerno dobijanju saglasnosti i u drugim radnim sporovima. Interesantan je podatak da je u 30% slučajeva utvrđen mobing, u 50% se radi o povredi drugih prava, a u 20% ima sumnje da je u pitanju zloupotreba prava na zaštitu <http://www.ramrrs.gov.rs/departments/mobing/> (17.08.2018.)

delo „ugrožavanje sigurnosti“, „uvreda“, „iznuda“, „iznošenje ličnih i porodičnih prilika“ i sl. Ovde ćemo predstaviti građanskopravnu sudsku zaštitu koja se ostvaruje u parničnom postupku.

Aktivna i pasivna legitamacija za vođenje spora. Aktivno legitimisan za pokretanje sudskog postupka je zaposleni ili drugo radno angažovano lice koje smatra da trpi zlostavljanje na radu. Zaposleni može podneti tužbu lično a može angažovati i punomoćnika koji mora biti advokat. Prema Zakonu o radu zaposleni može da ovlasti i predstavnik sindikata, čiji je zaposleni član, da on pokrene sudski postupak, odnosno zastupa zaposlenog.¹⁷

Što se tiče pasivne legitamacije tuženi u postupku je poslodavac¹⁸ iako se u svojstvu zlostavljača mogu pojaviti:

- poslodavac sa svojstvom fizičkog lica (preduzetnik),
- odgovorno lice kod poslodavca sa svojstvom pravnog lica,¹⁹
- zaposleni ili grupa zaposlenih kod poslodavca, koji vrši zlostavljanje.

U opisu zlostavljanja u tužbi se navodi ko je od navedenih lica i na koji način vršio zlostavljanje.

Stvarna i mesna nadležnost suda. Od izmena Zakona o uređenju sudova²⁰ od 2014. godine za sporove zlostavljanja na radu utvrđena je prvostepena nadležnost viših sudova. U drugom stepenu sudi apelacioni sud. Mesna nadležnost suda određuje se prema Zakonu o parničnom postupku. Ako je u sporu iz radnog odnosa tužilac zaposleni, za suđenje je mesno nadležan, pored suda koji je opšte mesno nadležan za tuženog (prema mestu prebivališta/sedišta tuženog) i sud na čijem se području rad obavlja ili se obavljao. Izbor mesno nadležnog suda vrši zaposleni podnošenjem tužbe jednom od navedenih sudova.

Priroda spora. Spor povodom zlostavljanja na radu je radni spor (član 29. stav 3. Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu) pa se primenjuju pravila parničnog postupka koji se odnose na radne sporove.

Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu predviđa posebnu hitnost ovog postupka. Sud će tužbu sa priložima dostaviti tuženom na odgovor u roku do 15 dana od dana prijema tužbe.²¹

Ovaj spor je po prirodi *spor pune jurisdikcije* s obzirom da se traži zaštita prava koja je povređena faktičkom radnjom. U ovom sporu sud odlučuje o samom pravu, odnosno o samoj obavezi ili odgovornosti.

U ovom sporu revizija nije dozvoljena.²²

¹⁷ Član 195. Zakona o radu.

¹⁸ „Po tužbi zaposlenog podnetoj po Zakonu o sprečavanju zlostavljanja na radu isključivo je pasivno legitimisan poslodavac“. Zaključak usvojen na sednici Građanskog odeljenja Vrhovnog kasacionog suda održanoj 04.03.2014. godine.

¹⁹ „Kada se izvršilac zlostavljanja označava odgovorno lice u pravnom licu može se zaključiti da se pod tim pojmom podrazumeva ne samo direktor, starešina organa – lice koje je na vrhu hijerarhijske lestvice kod poslodavca već i svako drugo lice koje zauzima neko mesto na toj lestvici koje zbog toga ima svojstvo nadređenog prema podređenom zaposlenom i odlučuje o njegovim pravima, obavezama i odgovornosti“, iz rešenja Apelacionog suda u Beogradu, GŽ1 1270/2013 od 27.03.2013. godine.

²⁰ Član 23. stav 1. tač. 7. Zakon o uređenju sudova [14.].

²¹ Član 32. Zakona o spečavanju zlostavljanja na radu.

²² „Spor zbog zlostavljanja na radu ili u vezi sa radom predstavlja radni spor, pa se i dozvoljenost revizije ceni shodno odredbi člana 441. Zakona o parničnom postupku“, iz rešenja Vrhovnog kasacionog suda, RŽ 222/2015 od 17.06.2015. godine. „Prema članu 441. ZPP revizija je dozvoljena u parnicama o sporovima o zasnivanju, postojanju i prestanku radnog odnosa. Po članu 23. stav 3. istog zakona, revizija je dozvoljena u svim postupcima u kojima vrednost spora pobijanog dela prelazi dinarsku protivvrednost od 40.000 evra, odnosno 100.000 evra u privrednim sporovima, po srednjem kursu NBS na dan podnošenja tužbe, a koji nis pravnosnažno rešeni do dana stupanja na snagu ovog zakona. Pošto je u ovom slučaju predmet tužbenog zahteva utvrđenje zlostavljanja i novčano potraživanje sa vrednošću ispod propisanog zakonskog limita revizija nije dozvoljena“, iz presude Vrhovnog kasacionog suda Srbije, Rev2 1422/2015 od 16.09.2015. godine.

Uslovi i rokovi za podnošenje tužbe. Spor se pokreće tužbom. Tužba se može podneti ako posredovanje kod poslodavca nije uspjelo. Međutim, ako se za zlostavljanje tereti direktor privrednog društva, odnosno preduzetnik tužba se može odmah podneti, odnosno nije potrebno prolaziti kroz postupak posredovanja.²³ U slučaju da se radi o seksualnom uznemiravanju tužba se može podneti bez prethodnog posredovanja i bez čekanja da se uznemiravanje ponovi.

Rok za podnošenje tužbe je 15 dana od dana kada zaposleni primi obaveštenje da posredovanje nije uspjelo, odnosno odluku o utvrđivanju odgovornosti zaposlenog kojom nije zadovoljan.²⁴ Ovaj rok ima prekluzivan karakter, što znači da se njegovim propuštanjem gubi pravo na tužbu.

Ako nije bilo posredovanja jer je zlostavljač direktor ili preduzetnik rok za podnošenje tužbe je šest meci od posljednjeg akta zlostavljanja.

Opredeljivanje tužbenog zahteva. Tužbenim zahtevom se može tražiti: da se utvrdi da je zaposleni pretrpeo zlostavljanje (*deklarativna tužba*); da se zabrani dalje zlostavljanje, odnosno da se naredi zlostavljaču da promeni ponašanje; izvršenje radnje radi otklanjanja posledica zlostavljanja; da poslodavac naknadi materijalnu i nematerijalnu štetu, da se presuda objavi u nekom javnom glasilu (*kondemnatorna tužba*).²⁵

U praksi je osnov za naknadu nematerijalne štete izazvao nedoumice. U presudama se dosuđuje naknada nematerijalne štete po osnovu pretrpljenih duševnih bolova zbog povrede časti i ugleda i zbog šikaniranja, pretrpljenih duševnih bolova zbog povrede slobode i prava ličnosti, pretrpljenog straha i zbog duševnih bolova zbog umanjenja životne aktivnosti. Tako je, na primer, presudom Apelacionog suda u Novom Sadu²⁶ obavezan poslodavac da isplati na ime naknade nematerijalne štete zbog duševnih bolova zbog povrede prava ličnosti određen iznos, dok se drugom presudom istog suda obavezuje poslodavac da isplati na ime naknade štete zbog duševnih bolova zbog povrede slobode i prava ličnosti određen iznos, zatim na ime duševnih bolova zbog povrede ugleda i časti drugi iznos, i zbog pretrpljenog straha poseban iznos. Presudom²⁷ kojom je utvrđeno da je pretrpljeno zlostavljanje na radu u vidu seksualnog uznemiravanja obavezan je poslodavac da isplati naknadu nematerijalne štete zbog pretrpljenih duševnih bolova zbog povrede ugleda, časti, slobode i prava ličnosti (sve zbirno), te da isplati poseban iznos na ime pretrpljenog straha [4.]. U ovom smislu treba ujednačiti sudsku praksu.

Privremene mere. Odredbom člana 33. Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu predviđena je mogućnost određivanja privremene mere radi sprečavanja nasilnog ponašanja ili radi otklanjanja nenadoknadive štete. U privremene mere spadaju naročito zabrana približavanja²⁸ kao i zabrana prilaska u prostor oko mesta rada zaposlenog koji učini verovatnim da je zlostavljan. Ovim privremenim merama treba da se pruži efikasna i brza zaštita zaposlenom s obzirom da protiv rešenja o određivanju privremene mere žalba nije dozvoljena.

Dokazivanje. Osim što je pasivno legitimisan u ovom sporu poslodavac mora podneti teret dokazivanja. Shodno odredbi člana 31. Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu, ako je u toku postupka tužilac učinio verovatnim da je izvršeno zlostavljanje, teret dokazivanja da nije bilo ponašanja koje predstavlja zlostavljanje je na poslodavcu. Poslodavac treba da dokaže negativnu činjenicu – da zlostavljanje na radu ne postoji.

Međutim, nažalost, ovaj princip nije zaživeo u sudskoj praksi.

U praksi je sporno šta čini standard verovatnosti da je izvršeno zlostavljanje. Stranke se plaše da usled nerazumevanja ovog standarda od strane suda dođu u situaciju da propuste pravilnu primenu tereta dokazivanja. Iz tih razloga u praksi je prisutno da tužilac predlaže izvođenje svih dokaza da je

²³ Član 19. Pravilnika o pravilima ponašanja poslodavca i zaposlenih u vezi sa prevencijom i zaštitom od zlostavljanja na radu.

²⁴ Član 29. stav 2. Zakona o spečavanju zlostavljanja na radu.

²⁵ Član 30. Zakona o spečavanju zlostavljanja na radu.

²⁶ Gž broj I 1621/14 od 16.07.2014. godine

²⁷ Presuda Apelacionog suda u Novom Sadu, Gž1 3500/13 od 24.12.2013. godine.

²⁸ Rešenjem Višeg suda u Novom Sadu, P1 14/2014 od 14.02.2014. godine zabranjeno je zakonskom zastupniku poslodavca da prilazi zaposlenom koji je učinio verovatnim da je zlostavljan na udaljenost od pet metara.

zlostavljanja bilo [4.]. Žrtva ima teškoće da se pozove na svedoke zaposlene, pošto se zaposleni opravdano plaše da bi poslodavac prema njima mogao primeniti nepovoljne mere ukoliko svedoče u korist žrtve zlostavljanja što dodatno otežava položaj žrtve. Iz tih razloga je veoma bitno da se princip tereta dokazivanja dosledno primenjuje.

6. ZAKLJUČAK

U pravnoj teoriji i praksi lica koja se bave sprečavanjem zlostavljanja na radu nisu zadovoljna rešenjima Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu.

Naime, Zakon unosi konfuziju tako što određuje da se njegove odredbe primenjuju i na slučajeve seksualnog uznemiravanja, a u skladu sa Zakonom o radu koji definiše ovaj pojam kao oblik diskriminacije (najefikasnije je da oštećeni kvalifikuje ponašanje izvršioca kao jedno ili drugo ponašanje, u zavisnosti od toga u kojem režimu zaštite će lakše ostvariti svoja prava) [11.].

Dalje, nejasno su postavljene aktivna i pasivna legitimacija, postavlja se pitanje zašto nije moguća tužba povodom pojedinačnog akta poslodavca (često neopravdano raspoređivanje na druge poslove, nezakoniti otkazi ugovora o radu i sl.) koji je često izvor trajnog zlostavljanja sa dugotrajnim posledicama koje se mogu posmatrati kao zlostavljanje na radu.

Posebno se kao sporno javlja pitanje obaveze zaposlenog da pre podnošenja tužbe sudu pokrene postupak posredovanja kod poslodavca. Poslodavac i zlostavljač imaju interes da se postupak završi u internoj fazi dok to nije interes zaposlenog koji trpi zlostavljanje. Ako mirenje ne uspe rok za podnošenje tužbe je veoma kratak (15 dana) imajući u vidu da je rok za podnošenje tužbe radi poništaja pojedinačnih akata 60 dana po Zakonu o radu.

U praksi nisu retki slučajevi da do diskriminacije i povrede prava na pravično suđenje dolazi i zbog neujednačene sudske prakse. Zakonom o sprečavanju zlostavljanja na radu nije predviđena revizija, kao vanredni pravni lek, što je neophodno za ujednačavanje sudske prakse. Mobing je poseban vid diskriminacije a žrtva mobinga je u nepovoljnijem položaju od žrtve diskriminacije koja ima pravo na reviziju kao vanredni pravni lek.²⁹

Na kraju, potrebno je da sudovi ekstenzivnije tumače standard „verovatnosti“ da je izvršeno zlostavljanje i dosledno primenjuju princip tereta dokazivanja koji je na poslodavcu kao tuženom.

LITERATURA

- [1.] B. Lubarda, Ostvarivanje i zaštita socijalnih prava, *Pravni život*, broj 1/2010, str. 767.
- [2.] B. Lubarda, *Uvod u radno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2015.
- [3.] D. Tošić, Zlostavljanje na radu – zakonska regulativa i osvrt na zlostavljanje žena, *Glasnik advokatske komore Vojvodine*, broj 3/2014, str. 171.
- [4.] D. Spasojević Ivančić, Zlostavljanje na radu kroz sudsku i arbitražnu praksu, *Radno i socijalno pravo*, broj 1/2015, str. 283.
- [5.] I. Drča, Mobing iz ugla sudske prakse, <https://pravniportal.com/mobing-iz-ugla-sudske-prakse/> (16.08.2018.).
- [6.] Putevi ostvarivanja rodne ravnopravnosti i jednakih mogućnosti – od ideje do prakse, Priručnik za službenike i organe lokalnih samouprava zadužene za ravnopravnost polova, Beograd, 2007.
- [7.] R. Bukumirić Katić, Primena Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu, *Radno i socijalno pravo*, broj 1/2010, str. 84
- [8.] R. Pražetina Kaleb, Oblic mobinga i sudska zaštita žrtava mobinga, *Policija i sigurnost*, broj 4/2012, str. 824
- [9.] S. Jašarević, Seksualno uznemiravanje i zdrava radna sredina, *Radno i socijalno pravo*, broj 2/2013, str. 16.
- [10.] <http://www.podunavlje.info/dir/2018/04/07/za-nepunih-osam-godina-38-tuzbi-za-mobing/> (16.08.2018.)
- [11.] <http://www.udus.org.rs/downloads/mobing.pdf> (16.08.2018.)
- [12.] Zakon o radu, *Sl. glasnik RS*, broj 24/05, 61/05, 54/09, 32/13, 75/14, 13/17, 113/17

²⁹ Vidi član 41. stav 4. Zakona o zabrani diskriminacije [15.].

- [13.] Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu, *Sl. glasnik RS*, broj 36/10
- [14.] Zakon o uređenju sudova, *Službeni glasnik RS*, broj 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011 – dr. Zakon, 78/2011 – dr. Zakon, 101/2011, 101/2013, 106/2015, 40/2015 – dr. Zakon, 13/2016 i 113/2017
- [15.] Zakon o zabrani diskriminacije, *Sl. glasnik RS*, broj 22/2009
- [16.] Pravilnik o pravilima ponašanja poslodavca i zaposlenih u vezi sa prevencijom i zaštitom od zlostavljanja na radu, *Sl. glasnik RS*, broj 62/10
- [17.] presuda Vrhovnog kasacionog suda Srbije, Rev2 1422/2015 od 16.09.2015. godine
- [18.] presuda Apelacionog suda u Beogradu, Gžl 893/2015 od 06.05.2015. godine
- [19.] presuda Apelacionog suda u Beogradu, Gžl 5495/2012 od 31.10.2012. godine
- [20.] presuda Apelacionog suda u Beogradu, Gžl 155/2015 od 12.03.2015. godine
- [21.] presuda Apelacionog suda u Novom Sadu, Gžl 888/2016 od 01.04.2016. godine
- [22.] presuda Apelacionog suda u Novom Sadu, Gžl 233/2016 od 01.02.2016. godine
- [23.] presuda Apelacionog suda u Novom Sadu, Gž broj I 1621/14 od 16.07.2014. godine
- [24.] presuda Apelacionog suda u Novom Sadu, Gžl 3500/13 od 24.12.2013. godine
- [25.] presuda Apelacionog suda u Nišu, Gžl 3379/2014 od 22.10.2014. godine
- [26.] rešenje Vrhovnog kasacionog suda Srbije, Rž 222/2015 od 17.06.2015. godine
- [27.] rešenje Apelacionog suda u Beogradu, Gžl 5495/2012 od 31.10.2012. godine
- [28.] rešenje Apelacionog suda u Beogradu, Gžl 1270/2013 od 27.03.2013. godine
- [29.] rešenje Višeg suda u Novom Sadu, P1 14/2014 od 14.02.2014. godine
- [30.] zaključak sa sednice Građanskog odeljenja Vrhovnog kasacionog suda održane 04.03.2014. godine
- [31.] akt Višeg suda u Valjevu, Su broj II 17A – 27/18 od 06.09.2018. godine

UDK: 343.85:343.343.3
343.343.3:796.093
316.624:796.332.073

Suzbijanje i sprečavanje nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu Suppression and prevention of violent behaviour at sport event or public gathering

Doc. dr Saša Marković, Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd

Apstrakt: Posle mnogobrojnih tragedija na evropskim sportskim stadionima, Savet Evrope je još 1985. u Strazburu usvojio *Evropsku konvenciju o nasilju i nedoličnom ponašanju gledalaca na sportskim priredbama, posebno na fudbalskim utakmicama*. Naša država je ratifikovala istu 1990.¹ Nasilje navijačkih grupa predstavljalo je sve značajniji bezbednosni problem i u Republici Srbiji. To je jedan od razloga što je 2003. donet poseban zakon koji se bavi samo ovom materijom, *Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama*.² Rezultati istraživanja nam govore da je kaznena politika sudova blaga bez obzira što je stvarna nadležnost za postupanje po krivičnim delima dodeljena višim javnim tužilaštvima i sudovima (znači od zakonodavca je prepoznat veći stepen društvene opasnosti), i što su zakonom zaprečene relativno visoke kazne, na većinu učinilaca biva primenjen oportunitet krivičnog gonjenja ili budu osuđeni uslovnim osudama. Mali broj je onih koji budu osuđeni kaznom zatvora. Pored toga, jedno istraživanje ograničeno na malu teritoriju nam pokazuje da su u većini postupaka vođenih zbog učinjenog nasilja na sportskim priredbama osumnjičeni igrači i treneri. Da li to znači da je država svoju oštricu represivnog postupanja usmerila prvenstveno prema neposrednim, aktivnim učesnicima sportske priredbe a ne prema navijačima, što je inače, sa stanovišta doktrine veoma sporno. Ako se rezultati istraživanja, koje ne mora biti reprezentativno jer se odnosi samo na jedan upravni okrug u Srbiji³, primeni na celu teritoriju Republike, možemo izvesti zaključak da su kao nasilnici prvensveno prepoznati igrači i treneri. Da li je to bio *ratio legis* te odredbe?

Ključne reči: nasilje, sportske priredbe, javni skup, krivično delo, mera bezbednosti.

Abstract: After many tragedies on European sport stadiums, in 1985. European Council adopted European Convention on Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Events and in particular at Football Matches. Our state ratified the Convention in 1990. Football fans related violence represented more significant problem in the Republic of Serbia, also. That was one of the reasons for adoption of special law in 2003., dealing only with this matter, *Law on suppression of violence and misbehaviour at sports events*. Research results tell us that the courts' penal politics is too mild, regardless of the fact that the substance matter jurisdiction is delegated to higher prosecutors and courts (meaning that the lawmaker recognized higher degree of social danger) and the fact that the law prescribes relatively high punishments, on majority of perpetrators the institute of deferring criminal prosecutionis applied, or the courts

Saša Marković, Kriminalističko-policijski univerzitet, 11000 Beograd (sasa.markovic@kpa.edu.rs, sasamarkovic975@gmail.com). Rad je rezultat istraživanja na projektu: „Kriminalitet u Srbiji i instrumenti državne reakcije“, koji finansira i realizuje Kriminalističko-policijska akademija u Beogradu, ciklus naučnih istraživanja 2015-2019. godina.

¹ Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o nasilju i nedoličnom ponašanju gledalaca na sportskim priredbama, posebno na fudbalskim utakmicama „Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori“, br. 9/1990.

² „Službeni glasnik RS“, br. 67/2003, 101/2005, 90/2007, 72/2009, 111/2009, 104/2013

³ Po zvaničnom popisu iz 2011, Republika Srbija je imala ukupno 7186862 stanovnika a Kolubarski upravni okrug na kome je rađeno istraživanje 174513 ili 2,4% od ukupnog broja.

pronounce suspended sentences. Negligible number of perpetrators is sentenced with imprisonment. Besides that, one research, limited to small territory, shows us that the players and coaches are main suspects in majority of proceedings related to misbehaviour at sports events. Does it mean that the state pointed its repressive action blade towards direct, immediate participants of sports events, and not towards fans, which is otherwise, from the the doctrine's point of view, very disputable. If we apply the results of the research, which does not have to be representative because includes only one administrative district, on the whole territory of the Republic of Serbia, we can conclude that the players and coaches are primarily recognized as violators. Was it the *ratio legis* of the particular regulation?

Key words: violence, sports events, public gathering, criminal offence, security measures.

1. UVOD

Može se reći da, zajedno sa religijom i ratom, sport predstavlja jedan od do sada izmišljenih, najuspešnijih načina kolektivne mobilizacije. Za sport se može reći da je funkcionalno homologan sa religijom i ratom. To znači, sport može: 1) pružiti izvor značenja u životu; 2) deluje kao fokus socijalne identifikacije; i 3) ponude iskustva koja su analogna uzbuđenju nastalom u ratu i i emocionalnom uzbuđenju nastalom u drugim „ozbiljnim“ situacijama, poput „zaljubljenosti“ [1]. Nasilje na sportskim priredbama predstavlja veoma složenu formu antisocijalnih pojava u društvu. Za njegovo sprečavanje moraju se primenjivati proaktivne strategije i kriminalistički pristupi. Kriminalistička aktivnost mora biti usmerena ne na krivična dela, već na lica koja su vođe ili članovi najužeg jezgra ekstremnih grupa navijača. Za to je potrebno da policija raspolaže potpunim i blagovremenim informacijama o njihovim ponašnju, kretanju, navikama, kontaktu sa drugim licima i tako dalje. Informacije se moraju prikupljati za potrebe taktičkih i strategijskih ciljeva. Informacije taktičkog značaja direktno pomažu operativnu i tužilačku delatnost i usmerene su na hapšenja i utuženja. Strategijske informacije usmerene su na ostvarivanje udaljenijih ciljeva [13].

*Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika*⁴ (dalje - ZID KZ) iz septembra 2009. prestao je da važi član 20. *Zakona o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama* (ZSNNPSP) i istovremeno je inkriminisano krivično delo nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi u članu 344a KZ. Koliko su izmene i dopune iz 2009. godine bile nesvrshodne i populističke [7] vrlo brzo pokazuju nove izmene i dopune KZ⁵ iz decembra 2009. kada je izmenjen je naziv dela - *nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu*. Osnovni oblik odnosi se na sve javne skupove, a ne samo na sportske priredbe. Ako uzmemo u obzir stavove zauzete u sudskoj praksi da prijateljske utakmice ili trening utakmice bez publike ne predstavljaju sportske priredbe, da ovo krivično delo pripada grupi krivičnih dela protiv javnog reda i mira, da iste posledice po javni red proizvodi nasilničko ponašanje na sportskim priredbama kao i na javnim okupljanjima, smatramo da je ova izmena bila sasvim opravdana. Zbog čega bi u slučajevima sa istim ili sličnim posledicama na javni red i mir reagovali različito. Ako je država odlučila da krivičnopravnim odredbama štiti učesnike sportske priredbe, logično je će na isti način reagovati i u zaštitu učesnika javnog okupljanja jer se radi o istim društvenim vrednostima.

Zakon o sportu definiše pojam sportske priredbe a, pored ostalog, neophodan uslov da bi se događaj tretirao kao sportska priredba je postojanje javnog interesa.⁶ U smislu ZSNNPSP, sportske priredbe, jesu sportska takmičenja i sportske manifestacije.

U trenutku kada je izmenama i dopunama KZ 2009. prošireno biće ovog krivičnog dela, pojam „javnog skupa“ je bio definisan *Zakonom o okupljanju građana*⁷ koji je odlukom Ustavnog suda IUz-204/2013 od 9. aprila 2015. proglašen neustavnim. Skrećemo pažnju da se zakon primenjivao više od

⁴ „Službeni glasnik RS“, br. 72/09

⁵ „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 111/09

⁶ Zakon o sportu, „Službeni glasnik RS“, br. 10/2016, član 3. Videti i: član 156.

⁷ „Službeni glasnik RS“, br. 51/92, 53/93, 67/93, 17/99, 33/99, 48/94, „Službeni list SRJ“, br. 21/2001 - Odluka Saveznog ustavnog suda, „Službeni glasnik RS“, br. 29/2001, 101/2005, 88/2015 - Odluka Ustavnog suda.

6 meseci od utvrđivanja njegove neustavnosti tj. do 23. oktobra 2015. i objavljivanja odluke u Službenom glasniku RS. Nakon toga, više od tri meseca, do donošenja Zakona o javnom okupljanju,⁸ u pravnom poretku Srbije nije se primenjivao nijedan zakon koji je regulisao ovu oblast.

Na ovom mestu konstatovaćemo da neusklađenost zakonskih odredbi i termina dovodi do velikih problema u praksi. Pomenućemo npr. oslobađajuće presude koje su donete jer je nasilje učinjeno za vreme odigravanja prijateljske fudbalske utakmice bez publike. Ključno pitanje koje je sud rešavao je da li je prijateljska utakmica oblik sportske priredbe, odnosno javnog skupa. Naime, organi krivičnog postupka u svakom predmetu moraju da utvrde da li je radnja izvršenja krivičnog dela učinjena na sportskoj priredbi ili javnom skupu, jer je to obavezan elemenat bića krivičnog dela. To dovodi do tumačenja odredaba Zakona o javnom okupljanju. A ovaj zakon ne definiše pojam javnog skupa već pojam javnog okupljanja.⁹ Jedino u članovima 11, 13. i 15. pominje se i termin „skup“. Bez obzira što se tumačenjem odredaba novog zakona može zaključiti da zakonodavac pod okupljanjem podrazumeva skup građana smatramo da je potrebno usaglasiti biće krivičnog dela iz člana 344.a KZ sa zakonom.

2. KRIVIČNOPRAVNA ANALIZA KRIVIČNOG DELA „NASILNIČKO PONAŠANJE NA SPORTSKOJ PRIREDBI ILI JAVNOM SKUPU“

Osnovni oblik krivičnog dela koji je propisan u stavu 1 člana 344.a KZ čini onaj ko fizički napadne ili se fizički obračunava sa učesnicima sportske priredbe ili javnog skupa, vrši nasilje ili oštećuje imovinu veće vrednosti prilikom dolaska ili odlaska sa sportske priredbe ili javnog skupa, unese u sportski objekat ili baca na sportski teren, među gledaoce ili učesnike javnog skupa predmete, pirotehnička sredstva ili druge eksplozivne, zapaljive ili škodljive supstance koje mogu da izazovu telesne povrede ili ugroze zdravlje učesnika sportske priredbe ili javnog skupa, neovlašćeno uđe na sportski teren ili deo gledališta namenjen protivničkim navijačima i izazove nasilje, oštećuje sportski objekat, njegovu opremu, uređaje i instalacije, svojim ponašanjem ili parolama na sportskoj priredbi ili javnom skupu izaziva nacionalnu, rasnu, versku ili drugu mržnju ili netrpeljivost zasnovanu na nekom diskriminatornom osnovu usled čega dođe do nasilja ili fizičkog obračuna sa učesnicima.

Zaštitni objekat krivičnog dela nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu nisu život i telo pojedinaca koji prisustvuju sportskoj priredbi, odnosno javnom skupu, već su to sigurnost i bezbednost svih učesnika sportske priredbe od nasilja kojim bi svi učesnici sportske priredbe ili javnog skupa mogli biti izloženi, te se u tom pogledu ovo krivično delo razlikuje od krivičnih dela protiv života i tela.

Radnju izvršenja predstavljaju sledeće delatnosti: 1) fizički napad ili fizički obračun sa učesnicima sportske priredbe ili javnog skupa, 2) vršenje nasilja 3) oštećenje imovine veće vrednosti prilikom dolaska ili odlaska sa sportske priredbe ili javnog skupa, 4) unošenje u sportski objekat i bacanje među gledaocima predmeta, pirotehničkih sredstava ili drugih eksplozivnih, zapaljivih ili škodljivih supstanci koje mogu da izazovu telesne povrede ili ugroze zdravlje učesnika sportske priredbe ili javnog skupa, 5) neovlašćeni ulazak na sportski teren ili deo gledališta namenjen protivničkim navijačima i izazivanje nasilja, 6) oštećenje sportskog objekta, njegove opreme, uređaja i instalacija i 7) određenim ponašanjem ili parolama na sportskoj priredbi ili javnom skupu izazivanje nacionalne, rasne, verske ili druge mržnje ili netrpeljivosti zasnovane na nekom diskriminatornom osnovu usled čega dođe do nasilja ili fizičkog obračuna sa učesnicima.

Što se tiče izvršioca, običnim jezičkim, gramatičkim tumačenjem norme proizilazi da to može biti svako lice. Međutim, u tom pogledu izražavamo skepsu. Čak i sudska praksa nije jedinstvena u tom razmišljanju. Naime, jasno je da je svrha ove inkriminacije bila sankcionisanje navijača zbog nereda koje izazivaju. Pa se postavlja pitanje kako to da igrači, sudije i treneri odgovaraju mnogo više nego navijači? Za njih postoje odgovarajuće odredbe u Zakonu o sportu, disciplinsko kažnjavanje itd. a odjednom oni postaju dominantni učinioci ovog krivičnog dela.

⁸ „Službeni glasnik RS“, br. 6/2016, primenjuje se od 5. februara 2016.

⁹ Pojam javnog okupljanja definisan je članom 3. Zakona o javnom okupljanju.

Za postojanje ovog krivičnog dela je neophodno da okrivljeni inkriminisano radnju preduzima na sportskoj priredbi ili javnom skupu, a ne i u situaciji kada prijateljskoj fudbalskoj utakmici nema prisustva publike, odnosno gledalaca.¹⁰ Takav stav ima i uporište i u presudi Apelacionog suda u Beogradu. Naime, prvostepenom presudom Višeg suda u Valjevu okrivljeni je osuđen na uslovnu osudu i novčanu kaznu. Međutim, po žalbi Apelacioni sud je zauzeo drugačiji stav. Prijateljska fudbalska utakmica odigrana na pomoćnom terenu uz prisustvo samo igrača i predstavnika oba fudbalska kluba, koja nije bila prijavljena sportskom savezu, niti je sportski savez delegirao sudije, niti je na toj utakmici bilo delegata, niti se vodio zapisnik, ne može se smatrati sportskom priredbom niti javnim skupom u smislu čl. 2. stav 1. ZSNPSP niti su pri tom okrivljeni i oštećeni mogli imati svojstvo učesnika sportske priredbe u smislu čl. 2. stav 4. navedenog zakona.¹¹

Iz zakonskog opisa krivičnog dela iz čl. 344.a st. 1. KZ proizlazi da krivično delo čini i lice koje između ostalog vrši nasilje ili oštećuje imovinu veće vrednosti prilikom dolaska i odlaska sa sportske priredbe ili javnog skupa, iz čega proizlazi da za postojanje predmetnog krivičnog dela uopšte nije od uticaja da li je radnja preduzeta na stadionu ili van njega. U konkretnom slučaju se radi o jedinstvenom događaju i optužnim aktom javnog tužioca se optuženima stavlja na teret da su upravo prilikom odlaska sa sportske priredbe učinili predmetno krivično delo što podrazumeva da su radnje krivičnog dela mogli preduzeti kako na stadionu tako i u njegovoj blizini, odnosno prilikom izlaska sa stadiona gde se održava sportska priredba. Tako je Apelacioni sud u Nišu zauzeo suprotno mišljenje u odnosu na prvostepeni sud koji je oslobodio okrivljene jer radnju izvršenja su učinili van stadiona na kome se održavala sportska priredba. U presudi se navodi „...potpuno je neprihvatljiv navod prvostepenog suda, i u vezi s tim dati nejasni razlozi o odlučnim činjenicama koje su predmet dokazivanja, da je krivica okrivljenog S. isključena iz razloga što je bacanje kamenice u pravcu policijskog službenika preduzeo van stadiona zbog čega nema dokaza da je učinio krivično delo nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi iz čl. 344.a st. 1. KZ.“¹²

Članom 344.a stavom 2 KZ propisan je prvi teži oblik krivičnog dela nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu koji postoji onda kada je delo izvršeno u grupi. Kazna za ovaj teži oblik dela je zatvor od jedne do osam godina. Kvalifikatorna okolnost jeste delovanje u grupi i takva okolnost mora biti obuhvaćena umišljajem izvršioca. Grupa znači najmanje tri lica koja su povezana radi trajnog ili povremenog vršenja krivičnih dela koja ne mora da ima definisane uloge svojih članova, kontinuitet članstva ili razvijenu strukturu (član 112. stav 22. KZ RS).

U stavu 3 ovog člana propisan je drugi teži oblik krivičnog dela nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu. To je situacija kada pojedinac izvrši to krivično delo u svojstvu kolovođe grupe koja izvrši krivično delo nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu. Za kolovođu grupe (lice koje predvodi grupu u akcijama) propisana je kazna od tri do dvanaest godina zatvora. Za utvrđivanje krivice za taj oblik krivičnog dela, potrebno je da izvršilac tog krivičnog dela u vreme izvršenja dela ima svest da jeste kolovođa grupe i da želi da se ponaša kao kolovođa. Neophodno je da ta okolnost bude obuhvaćena umišljajem učinioca (kvalifikatorna okolnost).

Član 344a stav 4 KZ takođe propisuje teži oblik krivičnog dela nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu koji postoji ako je izvršenje osnovnog oblika krivičnog dela nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu dovelo do nereda u kome je neko lice teško telesno povređeno ili je oštećena imovina većeg obima. Za takve slučajeve izvršenja krivičnog dela propisano je da će se izvršilac kazniti zatvorom od dve godine do deset godina. Teška telesna povreda može biti nanesena, kako licu prema kome se vrši nasilje na sportskoj priredbi, tako i nekom drugom licu koje može biti učesnik sportske priredbe, ali i slučajni prolaznik. U odnosu na nanošenje teške telesne povrede, za utvrđivanje krivice izvršioca potrebno je da postoji nehat [15].¹³ Kada je u pitanju

¹⁰ Presuda Apelacionog suda u Novom Sadu br. KŽ. 1 552/15 od 2. oktobra 2015, kojom je potvrđena presuda Višeg suda u Novom Sadu br. K 124/13 od 19. marta 2015.

¹¹ Presuda Apelacionog suda u Beogradu KŽ1-221/13 od 05. februara 2013. - Presuda Višeg suda u Valjevu K.br.81/12 od 12. decembra 2012.

¹² Rešenje Apelacionog suda u Nišu, KŽ. 54/14 od 2. jula 2014.

¹³ Više o teškoj telesnoj povredi kvalifikovanoj smrću vid. u [6]

oštećenje imovine većeg obima za postojanje krivice izvršioca potrebno je da u trenutku izvršenja dela postoji nehat izvršioca u odnosu na oštećenje imovine većeg obima do koga je došlo usled nasilja na sportskoj priredbi.

Smatramo da ako je teška telesna povreda naneta sa umišljajem ali ne usled nereda do kojih je došlo usled izvršenja osnovnog oblika krivičnog dela iz člana 344a, postoje dva krivična dela u sticaju, teške telesne povrede i osnovnog oblika nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu. Takav stav je zauzeo i Vrhovni kasacioni sud. Kada je teška telesna povreda naneta radnjom okrivljenog pri čemu se sa direktnim umišljajem nanose udarci oštećenom, koji je učesnik sportske priredbe za vreme trajanja te priredbe, a bez izazivanja nereda tada je okrivljeni izvršio krivično delo nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu iz člana 344.a stav 1. KZ i krivično delo teška telesna povreda iz člana 121. stav 1. KZ u sticaju.¹⁴ Međutim, imamo i drugačijih sudskih odluka. Tako, u drugom predmetu Apelacioni sud u Nišu je u sličnoj situaciji, kada je okrivljeni koji je nanio teške telesne povrede sa umišljajem na sportskoj priredbi i prvostepeno osuđen za izvršenje krivičnog dela iz člana 344a stav 4 u vezi stava 1 KZ prekvalifikovao tu presudu i okrivljenog osudio samo za izvršenje krivičnog dela iz člana 121. KZ uz obrazloženje da za postojanje kvalifikovanog oblika krivičnog dela nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi iz čl. 344.a st. 4. u vezi st. 1. KZ neophodno je da nastupi posledica u vidu izazivanja nereda i da usled izazivanja nereda na sportskoj priredbi drugom licu bude naneta teška telesna povreda. Pošto je izostala posledica u vidu izazivanja nereda u radnjama okrivljenog koji je nanio tešku telesnu povredu drugom licu ostvarena su zakonska obeležja krivičnog dela teške telesne povrede iz čl. 121. st. 1. KZ.¹⁵

Stav 5 člana 344a KZ propisuje poseban oblik krivičnog dela nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu, koji postoji ako službeno ili odgovorno lice pri organizovanju sportske priredbe ili javnog skupa propusti da preduzme odgovarajuće mere obezbeđenja kako bi se onemogućio ili sprečio nered, pa usled toga budu ugroženi životi i tela većeg broja ljudi ili imovina veće vrednosti. Za taj, poseban oblik krivičnog dela zakonom je propisano da će se izvršilac kazniti zatvorom od tri meseca do tri godine i novčanom kaznom.

3. MERA BEZBEDNOSTI „ZABRANA PRISUSTVOVANJA ODREĐENIM SPORTSKIM PRIREDBAMA“

Učiniocu krivičnog dela koje je izvršeno na sportskoj priredbi obavezno se izriče mera bezbednosti „zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama“.

Mera sa sličnom sadržinom i sličnom svrhom, postoji u mnogim evropskim pravnim sistemima. U pojedinim državama ne radi se o meri bezbednosti, već je to jedan od uslova uz uslovnu osudu. Takav je slučaj, na primer, u Krivičnom zakoniku Francuske (čl. 132-45)¹⁶ i u Krivičnom zakoniku Ruske federacije (čl. 73. st. 5).¹⁷ Češka Republika donela je 2006. Zakon o borbi protiv huliganizma na sportskim stadionima, kojim je predviđeno da se, pored kazne, učiniocima krivičnih dela može izreći i mera bezbednosti doživotne zabrane posećivanja sportskih priredbi [16]. Poljska je 1997. donela poseban zakon pod nazivom *Zakon o bezbednosti javnih skupova sa velikim brojem učesnika*, koji se, između ostalog, bavi i bezbednošću na sportskim priredbama. Ovaj zakon takođe predviđa mogućnost izricanja mere bezbednosti zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama u vremenu od jedne do tri godine [16]. Bugarska je 2004. takođe donela *Zakon o očuvanju javnog reda na sportskim priredbama* u okviru koga je predviđena i mera bezbednosti zabrane prisustva sportskim priredbama koja se može izreći učiniocima pojedinih delikata iz ovog zakona [16].

Ova mera bezbednosti izvršava se na taj način što je učinilac krivičnog dela dužan da se neposredno pre početka vremena održavanja određenih sportskih priredbi lično javi službenom licu u područnoj

¹⁴ Presuda Vrhovnog kasacionog suda Kzz 1123/2014 od 20. novembra 2014, sentenca verifikovana na sednici Krivičnog odeljenja Vrhovnog kasacionog suda 6. juna 2016.

¹⁵ Presuda Apelacionog suda u Nišu Kž br. 1041/14 od 23.10.2014.

¹⁶ Krivični zakonik Francuske, *Code pénal*, <http://legifrance.gouv.fr/>.

¹⁷ Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 N 63-FZ в последней редакции, действующей с 04.05.2018 года, <http://logos-pravo.ru/ugolovnyy-kodeks-rf-uk-rf>

policijskoj upravi, odnosno policijskoj stanici, na području na kojem se učinilac zatekao i da boravi u njihovim prostorijama za vreme održavanja sportske priredbe. U vezi sa tim postavlja se pitanje kako načelnog, tako i organizaciono tehničkog karaktera. Prvo, ovde se ustvari radi o nekoj vrsti preventivnog policijskog pritvora. „Boraviti“ u stvari u ovom slučaju znači biti lišen slobode. Drugo, smeštajni kapaciteti u policijskim upravama, odnosno stanicama su ograničeni, a i boravak drugih lica u njihovim prostorijama bi ometao njihov normalan rad [14]. Poseban problem može predstavljati i vođenje evidencija o izvršavanju ove mere s obzirom na mogućnost javljanja bilo kojoj područnoj policijskoj upravi (stanici) u zemlji (na području na kojem se zatekao) [3].

Sud određuje trajanje mere, koje ne može biti kraće od jedne niti duže od pet godina, računajući od dana pravnosnažnosti odluke, s tim da se vreme provedeno u zatvoru ne uračunava u vreme trajanja ove mere.¹⁸ Za kršenje zabrane utvrđene merom bezbednosti poslednjim izmenama i dopunama KZ 2016. članom 340a. KZ inkriminisano je krivično delo *kršenje zabrane utvrđene merom bezbednosti* pri čemu je zaprećena novčana kazna ili kazna zatvora do šest meseci.).? Ovo krivično delo je uvedeno zbog našeg negativnog iskustva i problema koji su anticipirani u praksi [8] ali ostaje dilema da li smo sa njim postigli cilj.

U obrazloženju Predloga ZID KZ da se inkriminiše ovo krivično delo navedeno je „...da je cilj da se obezbedi sankcija za kršenje zabrane koju određene mere bezbednosti sadrže. Prema važećem zakonu, ne postoje nikakve sankcije za kršenje određenih zabrana kod nekih mera bezbednosti. Kod kršenja drugih zabrana, izvesna sankcija se ogleda u tome što sud izričući uslovnu osudu može odrediti da će se ona opozvati ako osuđeni prekrši zabranu naloženu merom bezbednosti (čl. 85. i 86. KZ). Međutim, i kod tih mera bezbednosti postoji potreba za jednim ovakvim krivičnim delom za slučaj da sankcija uz koju se izriče mera bezbednosti nije uslovna osuda.“¹⁹

Naime, kada je reč o meri bezbednosti „zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama“ ako sud izrekne uslovnu osudu, sud ima obavezu da odredi da će se ta osuda opozvati, ako učinilac prekrši zabranu prisustvovanja određenim sportskim priredbama, odnosno ako ne izvrši dužnost javljanja službenom licu u područnoj policijskoj upravi, odnosno policijskoj stanici.²⁰ Međutim, u praksi postupak opoziva uslovne osude se vrlo retko vrši bez obzira na mnogobrojna kršenja mere bezbednosti. Verovatno zato što je postupak komplikovan.²¹ Policija kojoj je presudom poveren nadzor nad izvršenjem mere bezbednosti, kada utvrdi da je došlo do ne javljanja osuđenog u policijsku stanicu u određeno vreme ili ako se utvrdi da je osuđeni prekršio meru bezbednosti i prisustvovao sportskoj priredbi u vreme dok traje zabrana, treba o istom da obavesti sud koji je doneo presudu i nadležno javno tužilaštvo. Javno tužilaštvo može da uputi zahtev sudu koji je sudio u prvom stepenu da pokrene opoziv. Sud nakon održanog ročišta može da odbije zahtev javnog tužioca ako utvrdi da nema osnova za opozivanje uslovne osude, pri tome po službenoj dužnosti može da opomene osuđenog koji ne izvršava obaveze zaštitnog nadzora ili produži trajanje zaštitnog nadzora u okviru vremena proveravanja ili ranije obaveze zameni drugim. To znači, sud može da obije zahtev i u slučajevima kada utvrdi da osuđeno lice ne poštuje obaveze iz presude. Tako, dana 2. oktobra 2016. za vreme odigravanja fudbalske utakmice oštećeni - igrač koji je zbog faula dobio žuti karton je fizički napadnut od strane okrivljenog – igrača suparničkog tima i isti mu je prišao s leđa i zadao udarac zatvorenom šakom u predelu lica od kojeg je isti zadobio teške telesne povrede u vidu „frakture nosne kosti sa dislokacijom i oguljotine sa krvnim podlivom u unutrašnjoj strani ugla oka i regije jagodične kosti levo sa podlivom“. Viši sud u Valjevu presudom K.br.31/17 od 13. septembra 2017. je osudio R.J. iz Valjeva zbog činenja krivičnog dela iz člana 344a stav 1 KZ i izrekao mu uslovnu osudu utvrdivši mu kaznu zatvora od 6 meseci uslovno na 2 godine i novčanu kaznu u dnevnim iznosima (30 dnevnih iznosa – visina dnevnog iznosa 500 dinara) i meru bezbednosti „zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama, odnosno fudbalskim utakmicama FK M. u trajanju od jedne godine. Nakon objavljivanja presude stranke su se odrekle prava na žalbu tako da je ista postala pravnosnažna

¹⁸ KZ, član 89.b

¹⁹ Predlog zakona o izmeni i dopunama KZ, usvojen na 17. sednica Vlade Republike Srbije, 9. novembra 2016.

²⁰ KZ, član 89.b

²¹ Videti: ZKP, član 545-551.

i izvršna danom objavljivanja. Presuda je dostavljena Policijskoj upravi Valjevo 9. oktobra 2017. radi sprovođenja mere bezbednosti. Policijski službenik je 19. oktobra 2017. obavio razgovor sa osuđenim i upozorio ga na zabrane i dužnosti koje proizilaze iz presude. Dana 5. novembra 2017. osuđeni se nije javio u Policijsku upravu Valjevo pre i za vreme trajanja utakmice fudbalskog kluba M. iz Valjeva. O istom je dopisom obavešteno nadležno javno tužilaštvo i sud. Više javno tužilaštvo je podnelo zahtev za opoziv uslovne osude. Viši sud u Valjevu, iako je utvrdio da osuđeni R.J. nije ispunio dužnost predviđenu gore pomenutom presudom, odbio je zahtev i produžio rok trajanja mere bezbednosti za još šest meseci.²²

Iz navedenog primera očigledno je da je okrivljeni izvršio krivično delo nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu iz člana 344a stav 1. KZ i krivično delo teška telesna povreda iz člana 121. stav 1. KZ u sticaju. Međutim, stavovi koji su nesporni u pravnoj teoriji, ali i zauzeti u presudama apelacionih sudova, ne sprovode se u praksi viših sudova i javnih tužilaštava.

Takođe, sud može da usvoji zahtev za pokretanje opoziva, i da opozove uslovnu osudu i izrekne kaznu koja je utvrđena u uslovnoj osudi. Tako, licu T.M. osuđenom presudom Višeg suda u Valjevu²³ zbog krivičnog dela iz člana 344a st 1KZ zbog neispunjenja obaveza iz člana 545. st.1 tačka 1 ZKP, u vezi sa članom 89b. stav 4 u vezi stava 2 KZ opozvana je uslovna osuda i istom je izrečena kazna zatvora u trajanju od šest meseci koju će izdržati po pravnosnažnosti presude.²⁴ Naime, Policijska uprava Valjevo je dopisom 05-88/16-5 od 24. oktobra 2016 obavestila Više javno tužilaštvo u Valjevu da je osuđeni T.M. za vreme trajanja mere bezbednosti istu prekršio tako što se dana 23. oktobra 2016. nije javio u policijsku stanicu pre početka fudbalske utakmice na kojoj nije smeo biti prisutan zbog izrečene mere bezbednosti, već je prisustvovao navedenoj sportskoj priredbi i izvršio prekršaj iz oblasti Zakona o javnom redu i miru tako što je vređao igrače. Na taj način nije ispunio naloženu dužnost merom bezbednosti a prekršio je i zabranu. Više javno tužilaštvo je podnelo zahtev za opoziv uslovne osude koji je usvojen od strane suda. U drugom primeru, licu M.B. opozvana je uslovna osuda na koju je osuđen na 6 meseci zatvora uslovno na jednu godinu presudom Višeg suda u Valjevu²⁵, zbog izvršenja krivičnog dela iz člana 344a st 1KZ, a zbog toga što se u svojstvu redara fizički obračunavao sa igračem fudbalskog kluba za vreme trajanja utakmice. Izrečena mu je i mera bezbednosti „zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama“ i to „svim takmičarskim utakmicama u fudbalu Gradske lige Valjevo između FK S i ostalih fudbalskih klubova iz te lige“ u trajanju od jedne godine. Zbog neispunjenja obaveza iz člana 545. st.1 tačka 1 ZKP, u vezi sa članom 89b. stav 4 u vezi stava 2 KZ istom je izrečena kazna zatvora u trajanju od šest meseci koja je utvrđena prethodnom presudom.²⁶ Naime, Policijska uprava Valjevo je dopisom 05-09/18-15 od 11. januara 2018 obavestila javno tužilaštvo i sud da je osuđeni M.B.. za vreme trajanja mere bezbednosti istu prekršio tako što se u dane kada su se odigravale utakmice navedenog kluba na koje se odnosi mera bezbednosti (22. oktobra i 5. novembra 2017.) nije javio u policijsku upravu. Više javno tužilaštvo je podnelo zahtev za opoziv uslovne osude. Na održanom ročištu, nakon što je okrivljeni priznao da nije ispunio naloženu obavezu merom bezbednosti jer je zaboravio, sud je opozvao uslovnu osudu.

Inkriminisanjem krivičnog dela *kršenje zabrane utvrđene merom bezbednosti* u naš krivičnopravni sistem teško da će se postići pozitivan efekat. Prvo, zaprećena je blaga kazna pa će i efekat generalne prevencije izostati. Drugo, krivično delo se odnosi na kršenje zabrane utvrđene merom bezbednosti. U ovom slučaju zabrana je prisustvovanja određenim sportskim priredbama. Šta se dešava kada osuđeni ne prekrši zabranu ali ne ispunji dužnost koja mu je utvrđena merom bezbednosti, tj. da se neposredno pre početka sportske priredbe javi službenom licu policije i boravi u prostorijama MUP-a za vreme trajanja sportske priredbe. Smatramo da tada nema krivičnog dela jer se biće krivičnog dela odnosi samo na kršenje zabrane utvrđene merom bezbednosti. Treće, kolika je verovatnoća da će policija za

²² Presuda Višeg suda u Valjevu, K.br.5/18 od 26. marta 2018.

²³ Presuda Višeg suda u Valjevu K.br.29/15 od 19.novembra 2015.

²⁴ Presuda Višeg suda u Valjevu, K.br.44/16 od 22. decembra 2016. i presuda Apelacionog suda u Beogradu Kž1 65/2017vod 13. februara 2017.

²⁵ Presuda Višeg suda u Valjevu, K.br.35/17 od 5. oktobra 2017.

²⁶ Presuda Višeg suda u Valjevu, K.br.9/18 od 3.marta 2018

svako lice koje ne ispuni dužnost predviđenu ovom merom bezbednosti doći do saznanja i prikupiti dovoljno dokaza da je prekršio zabranu. Četvrto, praksa nam pokazuje da krivični postupci i za krivična dela gde je zaprećena visoka kazna traju dugo. Kakav će biti efekat na učinioca kazna (novčana ili uslovna jer je jasno da će kazna lišenja slobode biti izrečena retko) koja se izrekne nakon nekoliko godina od kršenja mere bezbednosti? Zar nam dosadašnja praksa nije pokazala da je u ovakvim slučajevima prekršajni postupak dosta efikasniji? Tako je za prvih 6 meseci primene ZSNP podneto 772 zahteva za pokretanje prekršajnog postupka zbog kršenja hitnih mera, odnosno zbog činjenja prekršaja iz član 36. st 1 ZSNP, pri čemu je ukupno osuđeno 624 lica i to 586 kaznom zatvora,²⁷ 34 novčanom kaznom i 4 lica opomenom, iako mogućnost izricanja opomene zakonom nije predviđeno za ovaj prekršaj, a 32 osobe su oslobođene od prekršajne odgovornosti.²⁸ Analiza kaznene politike sudova za ostala krivična dela nam pokazuje da ovakvu efikasnost ne možemo očekivati u krivičnom postupku naročito kada je zaprećena novčana kazna, odnosno kazna zatvora do šest meseci kao primarna.

Takođe, treba istaći da se za prekršaj iz člana 23. ZSNNPSP, uz kaznu za prekršaj, obavezno izriče i zaštitna mera zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama. Ova zaštitna mera propisana je članom 52. stav 1 tačka 9. Zakona o prekršajima [9] a članom 63. istog zakona predviđeno je da se zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama sastoji u obavezi učinioca prekršaja da se neposredno pre početka vremena održavanja određenih sportskih priredbi lično javi službenom licu u područnoj policijskoj upravi, odnosno policijskoj stanici na području na kojem se učinilac prekršaja zatekao i da boravi u njihovim prostorijama za vreme održavanja sportske priredbe. Zaštitna mera može se izreći u trajanju od jedne do osam godina a osuđeno lice koje ne izvrši ovu obavezu kazniće se zatvorom od trideset do šezdeset dana.

4. ANALIZA PRAKTIČNOG ASPEKTA KRIVIČNOPRAVNOG REAGOVANJA NA NASILNIČKO PONAŠANJE NA SPORTSKIM PRIREDBAMA

U periodu 2011-2016 u Srbiji²⁹ podneto je 1329 krivičnih prijava zbog izvršenja krivičnog dela iz člana 344a KZ. Od tog broja, 68 je podneto protiv nepoznatog učinioca, a 180 lica su bila maloletna u trenutku izvršenja krivičnog dela (zanimljivo je to da je u 2011. bilo 87 maloletnih učinilaca protiv kojih je podneta prijava što je nešto manje od ukupnog broja za narednih 5 godina). Protiv punoletnih učinilaca podneto je 1081 krivičnih prijava. Odlukom javnog tužilaštva odbačene su 260 prijave ili 24%. Od punoletnih učinilaca krivičnih dela ukupno je osuđeno 879 lica među kojima je bilo samo 5 žena. Kazni zatvora bilo je 150 ili 17% (od kojih 111 ili 74% su kratke kazne zatvora - do 6 meseci), na kućni zatvor osuđeno je 21 lice³⁰, uslovnih osuda 501 ili 57%, novčana kazna kao glavna kazna je izrečena 64 puta, jedno lice je osuđeno na rad u javnom interesu, jedno sudskom opomenom i pet vaspitnom merom.³¹

Kriminalitet se gotovo oduvek smatrao jednim od najistaknutijih izvora ugrožavanja sigurnosti građana. Čini se, međutim, da njegova opasnost nikad nije toliko naglašavana kao danas. Kao odgovor na ovakvo stanje, zaštita javnosti postaje ključna preokupacija u politici kontrole kriminaliteta [5]. Verovatno iz tog razloga ovoj vrsti kriminaliteta je posvećena značajnija pažnja. Iako je za osnovni

²⁷ U prvih 6. meseci primene ZSNP ukupno je osuđeno 586 lica na 13863 dana zatvora zbog činjenja prekršaja iz člana 36. stav 1, što je u proseku 23,6 dana zatvora po okrivljenom. Kazna zatvora do 20 dana izrečena je u 332 presude, od 21 do 40 dana u 176 presuda, a od 41 do 60 dana u 78 presuda. Zanimljivo je da je Prekršajni sud u Beogradu u dva predmeta okrivljenima izrekao najveće zakonom predviđene jedinstvene kazne zatvora u trajanju od 90 dana (60+30) zbog sticaja sa prekršajem iz člana 9. stav 1 ZOJRM (presuda Prn. 39/17 od 25.11.2017 i presuda Prn 738/17 od 28.7.2017. godine).

²⁸ Podaci MUP-a RS dobijeni po zahtevu za slobodan pristup informacijama od javnog značaja, dopis broj 037-50/17 od 14.12.2017.

²⁹ Napomena: U ovom istraživanju koristimo podatke za Republiku Srbiju bez Autonomne pokrajine Kosovo i Metohija iz razloga što Republički zavod za statistiku od 1999. godine ne raspolaže sa podacima o broju stanovnika i stanju kriminaliteta na tom području a zakonodavna, sudska i izvršna vlast na tom području, bez obzira što je ono deo Srbije, nemaju suverenitet od 1999..

³⁰ Podake raspolažemo samo za 2015 i 2016. Izvor Republički zavod za statistiku.

³¹ Podaci Republičkog zavoda za statistiku Srbije.

oblik zaprećena kazna zatvora do pet godina, a *Zakon o uređenju sudova*³² u članu 22. predviđa da po pravilu osnovni sudovi sude u prvom stepenu ako je za krivično delo zaprećena kazna do deset godina zatvora, a članom 23. da viši sudovi sude u prvom stepenu ako je zaprećena kazna zatvora preko deset godina, istim članom zakona u stavu 2. napravljen je izuzetak za pojedina krivična dela među kojima je i nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi i javnom skupu, pa je za suđenje za ovo krivično delo u prvom stepenu stvarno nadležan viši sud. Bez obzira na to, i pokušaj izvršne i zakonodavne vlasti da ovom krivičnom delu zbog velike društvene opasnosti daju veći značaj, vidimo da javno tužilaštvo u ogromnom broju slučajeva pribegava primeni oportuniteta, a sudska kaznena politika je isuviše blaga. Istraživanje nam daje rezultate da je u Srbiji najveći broj uslovnih kazni, a $\frac{3}{4}$ kazni zatvora je do 6 meseci. Da li ovakva kaznena politika može imati efekta na sprečavanje vršenja nasilja na sportskim priredbama? Ako na to dodamo da istraživanje statističkih podataka za 2015. i 2016. pokazuje da svaka peta krivična prijava bude odbačena primenom oportuniteta, a svaka sedma odbačena iz drugih razloga, smatramo da ne može.

U ovom delu rada upoređićemo navedene statističke podatke koji se odnose na teritoriju Srbije sa rezultatima istraživanja koje je vršeno na teritoriji jednog upravnog okruga u Srbiji. Razlika ova dva istraživanja je u tome što su u prvom (cela teritorija Srbije) korišćeni podaci Republičkog zavoda za statistiku a u drugom je izvršen uvid u svaki javno tužilački predmet formiran za prijavu da je učinjeno krivično delo iz člana 344a KZ. Drugo istraživanje se odnosi na teritoriju Kolubarskog upravnog okruga na kojoj je obrazovana Policijska uprava Valjevo, Više javno tužilaštvo u Valjevu i Viši sud u Valjevu kao stvarno nadležne za postupanje na suzbijanju krivičnog dela „*nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu*“ i Prekršajni sud u Valjevu kao stvarno nadležan za postupanje po prekršajima iz ZSNPSP. Kolubarski okrug predstavlja jedan od osam upravnih okruga koji se nalaze u Regionu Šumadije i Zapadne Srbije. Obuhvata površinu od 2474 km² ili 2,8% površine Republike Srbije. Po poslednjem zvaničnom popisu iz 2011. na ovom području imalo je prebivalište 174513 stanovnika ili 2,4% stanovnika Srbije.³³ Vremenski okvir istraživanja je šest godina i to period od 2011-2016. godine.

U ovom periodu Višem javnom tužilaštvu u Valjevu podneto je 46 krivičnih prijava protiv 63 osumnjičenih za izvršenje krivičnog dela iz člana 344a KZ. Sva lica su muškog pola.

Javno tužilaštvo je u 27 slučajeva primenilo meru oportuniteta krivičnog gonjenja. U 26 slučajeva osumnjičenima je naloženo da na račun propisan za uplatu javnih prihoda uplati određeni novčani iznos, koji se koristi za humanitarne ili druge javne svrhe a u jednom slučaju osumnjičenom je naloženo i isti je prihvatio obavezu da obavi 120 časova određenog društvenokorisnog ili humanitarnog rada. Ukupno je na račun javnih prihoda za šestogodišnji period uplaćeno 858000 dinara u pojedinačnom rasponu iznosa od 10000 do 105000, što znači da je u proseku svaki osumnjičeni uplatio iznos od 33.000 dinara.³⁴

Doneto je 21 pravnosnažnih presuda pri čemu se sve odnose na prvi stav člana 344a KZ. Pri tome, 24 okrivljena osuđena su na uslovne osude i 1 lice na kaznu kućnog zatvora u trajanju od šest meseci. Novčana kazna kao sporedna doneta je za svih 25 osuđenih u rasponu novčanih iznosa od 10000 do 50000 dinara pojedinačno, tako da je na račun suda uplaćeno 554000 dinara.³⁵

³² Zakon o uređenju sudova, "Službeni glasnik RS", br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011, 78/2011, 101/2011, 101/2013, 40/2015, 106/2015, 13/2016, 108/2016, 113/2017

³³ Republički zavod za statistiku.

³⁴ Analizirali smo svaki slučaj pojedinačno u kome je primenjen oportunitet kojom prilikom je utvrđeno da je javno tužilaštvo naložilo obavezu jednom licu da na račun javnih prihoda uplati 10.000 dinara, dva lica 15.000 dinara, jedno lice 16.000 dinara, četiri lica 20.000 dinara, sedam lica 25.000 dinara, dva lica 30.000 dinara, jedno lice 35.000 dinara, dva lica 40.000 dinara, jedno lice 42.000 dinara, jedno lice 45.000 dinara, dva lica 50.000 dinara, jedno lice 80.000 dinara i jedno lice 105.000 dinara.

³⁵ Analizirali smo sve presude kojom prilikom je utvrđeno da je novčana kazna kao sporedna kazna izrečena za 5 lica u iznosu od 10000 dinara, za jedno u iznosu od 12000, za 4 lica u iznosu od 15000, za 6 lica u iznosu od 20000, za jedno lice u iznosu od 25000, za 3 lica u iznosu od 30000, za jedno u iznosu od 32000, za jedno lice u iznosu od 35000, za 2 lica u iznosu od 40000 i za jedno lice u iznosu od 50000 dinara.

Od svih pravnosnažno osuđenih lica bilo je 14 igrača, jedan fudbalski sudija, sedam navijača, jedan predsednik fudbalskog kluba i dva službena lica, zapisničar i redar.

Iako je obavezna, mera bezbednosti „zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama“ izrečena je na najmanji zakonom predviđen period od godinu dana za 24 osuđena, tj. nije doneta u jednom predmetu. Naime, prvostepenom presudom okrivljeni (igrač) je osuđen uslovnom osudom (kazna zatvora u trajanju od 3 meseca koju neće izdržati ako u roku od jedne godine od pravnosnažnosti presude ne učini novo krivično delo) i novčanom kaznom od 15000 dinara, zato što je za vreme drugog poluvremena prijateljske fudbalske utakmice, udario oštećenog (igrača protivničkog kluba), pesnicom u predelu temena glave, nakon čega je došlo do nereda na javnom skupu. Zanimljivo je to da se javno tužilaštvo nije žalilo na prvostepenu presudu a žalba branioca okrivljenog je odbijena presudom Apelacionog suda u Beogradu. Bez obzira što je evidentno učinjena bitna povreda krivičnog postupka prvostepena presuda je postala pravnosnažna.³⁶ Takođe, protiv dva osuđena lica zbog neispunjenja obaveza naloženih merom bezbednosti uslovna osuda je na predlog javnog tužilaštva opozvana, i to jednom navijaču i jednom redaru. Oba lica su upućena na izdržavanje kazne zatvora utvrđene presudom, i to u trajanju od 6 meseci.

Protiv 11 lica krivična prijava je odbačena jer nije postojao osnov sumnje da je učinjeno krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti, pri čemu je javno tužilaštvo za jedno od tih lica podnelo zahtev za pokretanje prekršajnog postupka zbog izvršenog prekršaja iz člana 23. stav 1 tačka 3 ZSNNPSP, pri čemu je okrivljeni osuđen na novčanu kaznu od 50000 dinara i izrečena mu je zaštitna mera zabrane prisustvovanja fudbalskim utakmicama FK „S“ u trajanju od jedne godine zato što je neovlašćeno ušao na fudbalski teren u svojstvu navijača na poluvremenu utakmice.³⁷

Ako uporedimo ova dva istraživanja za isti vremenski period, prvo koje se odnosi na teritoriju Srbije bez Kosova i Metohije i drugo koje se odnosi na teritoriju Kolubarskog okruga, uzimajući u obzir da smo u drugom izvršili uvid u svaki predmet a u prvom istraživanju podatke dobili iz statistike koju vodi Republički zavod za statistiku, možemo zaključiti da je stvarno stanje još alarmantnije od onog što nam zvanični statistički podaci pokazuje. Naime, u drugom istraživanju rezultati pokazuju da je protiv 60% osumnjičenih odbačena krivična prijava i to u 70% slučajeva primenom oportuniteta, samo 1/3 osumnjičenih osuđena i to u 96% slučajeva uslovnom osudom a samo u jednom slučaju je lice osuđeno kaznom kućnog zatvora.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na kraju na osnovu razmatranog možemo izvesti nekoliko zaključaka.

Termine koji se koriste u različitim zakonima iste snage (npr. javni skup – javno okupljanje) potrebno je upodobiti kako bi se smanjili problemi koje pravosudni organi i policija imaju u dokazivanju ovih protivpravnih kaznenih dela. Ovde je bitno istaći da čak ni Ustavni sud kao najviša sudska instanca u državi nije nadležan da ocenjuje međusobnu saglasnost pojedinih odredaba zakona tako da se iste mogu promeniti samo izmenama [12]. Treba naglasiti, da su drugostepeni sudovi zauzeli stav da prijateljske utakmice (koje ne organizuje sportski savez) ako se odigravaju bez publike ne predstavljaju sportsku priredbu, niti javno okupljanje (javni skup). To znači, da se ovo krivično delo ne može učiniti na takvom događaju.

Kaznena politika suda je blaga, bez obzira što je nasilje na sportskim priredbama prepoznato kao značajna opasnost po društvo u celini, Naime, naše istraživanje dokazuje ovu tvrdnju, pri čemu javno tužilaštvo primenjuje oportunitet krivičnog gonjenja u značajnoj meri a sud u najvećem broju slučajeva učinioce kažnjava uslovnom osudom. Pri tome, obavezna mera bezbednosti se donosi za najkraće predviđeno vreme (godinu dana). Čak i u tako kratkom periodu trajanja ova mera bezbednosti se često krši a postupak opozivanja uslovne osude je komplikovan i u veoma malom broju slučajeva se sprovodi.

³⁶ Presuda Višeg suda u Valjevu K.br.42/17 od 29. januara 2018, i presuda Apelacionog suda u Beogradu Kž1 205/18 od 13. marta 2018.

³⁷ Prekršajni sud u Valjevu, Pr.br. 7134/16 od 20. februara 2017.

Smatramo da država mora naći efikasniji, efektivniji i ekonomičniji način da bi se sprečilo i suzbilo nasilje na sportskim priredbama i javnim okupljanjima. Videli smo da je Zakon o sprečavanju nasilja u porodici efikasno rešio problem kršenja hitnih mera kroz prekršajni postupak. Možda je to dobar način da se tako sankcionišu i učinioci koji krše mere bezbednosti. Argument za moguću primedbu da bi se tako u našem pravnom sistemu prekršajnim normama sankcionisalo kršenje krivičnopravne mere je da se i krivičnim sankcijama kažnjavaju lica koja krše mere zaštite donete u parničnom postupku.

LITERATURA

- [1.] Dunning, Eric (1999): Sport matters: Sociological studies of sport, violence and civilization, London,
- [2.] Đorđević, Đorđe (2010): Prekršajno pravo, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd,
- [3.] Đorđević, Đorđe (2011): Zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama, u: Đ. Ignjatović (ur.), Kaznena reakcija sudova u Srbiji, Pravni fakultet, Beograd., str.158-166.
- [4.] Đorđević, Đorđe (2014): *Novi Zakon o prekršajima i novine u opštem delu prekršajnog prava*, NBP- Žurnal za kriminalistiku i pravo, br.2, str. 15-26.
- [5.] Kesić, Zoran; Zekavica, Radomir (2016): *Objava „rata kriminalu“ kao izazov vladavini prava i demokratskom radu policije*, Kultura polisa, br.30, godina XIII, str. 313-325.
- [6.] Kolarić, Dragana (2008): Krivično delo ubistva, Službeni glasnik, Beograd,
- [7.] Kolarić, Dragana (2015): Konceptijske novine u Krivičnom zakoniku Srbije i adekvatnost državne reakcije na kriminalitet, u: *Suđenje u razumnom roku i drugi krivičnopravni instrumenti adekvatnosti državne reakcije na kriminalitet*, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Zlatibor,
- [8.] Kolarić, Dragana (2017): Reforma krivičnog materijalnog zakonodavstva i poglavlje 23 (na raskršću između nacionalnog identiteta i evropskih integracija), u: *Reformski procesi i poglavlje 23 (godinu dana posle)*, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Zlatibor,
- [9.] Kolarić, Dragana; Marković, Saša (2018): Pojedine nedoumice u primeni Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, *Analiza Pravnog fakulteta u Beogradu – Časopis za pravne i društvene nauke* (glavni i odgovorni urednik: dr Mirko Vasiljević), Vol. 66, broj 1,
- [10.] Marković, Saša (2015): Uloga policije u sprovođenju mere bezbednosti „Zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama“, *Pravo i autonomija ličnosti*, Tom 1, Pravni život: časopis za pravnu teoriju i praksu glavni i odgovorni urednik: prof. dr Slobodan Perović), Udruženje pravika Srbije, broj 9, Knjiga 578, Beograd, str. 603-620.
- [11.] Marković, Saša (2016): Mera bezbednosti „Zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama“ u praksi policije i pravosuđa, *NBP - Žurnal za kriminalistiku i pravo* (glavni i odgovorni urednik: prof. dr Dragana Kolarić), Kriminalističko-policijska akademija, godina XXI, Beograd, broj 1, str.133-161,
- [12.] Marković, Saša (2018): Protivrečnosti karijernog razvoja policijskih službenika u Republici Srbiji, Kultura polisa, god. XV, br. 35, str. 211-232
- [13.] Simonović, Branislav (2012): Kriminalistika, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu i Institut za pravne i društvene nauke, Kragujevac,
- [14.] Stojanović, Zoran (2013): Krivično pravo-opšti deo, Pravna knjiga Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2013,
- [15.] Stojanović, Zoran; Delić, Nataša (2013): Krivično pravo - posebni deo, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Pravna knjiga, Beograd,
- [16.] Šuput, Dejan (2010): Pravni okvir koji uređuje borbu protiv nasilja na sportskim priredbama u evropskim državama, *Strani pravni život*, god. 54, br. 1, str. 233-263.

Terrorist Financing with special attention ISIS

Prof. Dr. István László Gál¹ - Dr. Melánia Nagy²

I Abstract: ISIS (Islamic State of Iraq and Syria), the name of the terrorist organization which is well known all over the world. The activation of the terrorist organization goes back to 1999. The members of the group are present and operate in different names, but have been present for 15 years.³ The perpetrators of the organization commit a numerous deadly actions against the society as a "lone wolf". It is a new way of perpetration, cause it is cheaper, faster than any other type of killing. In this research we make a compare between cost in the side of terror organizations and the side of society. What kind of resources can support the members of the djihad? What is the cost in the society what they have to pay innocently?

II. ABOUT TERRORISM

Terrorism, as an international phenomenon, is not one of today's novelties. An ancient Chinese definition has already reflected the foundations of today's terrorism: "Kill one to intimidate ten thousand!"⁴

We can meet with a terrorism in antique Greek and Roman civilizations as well. However, it can be stated independently that terrorism is typically a 20th century phenomenon, which was a major problem only after the Second World War.⁵ The renaissance of terrorism was clearly in 2001 when it has some major changes and started to emerge as a global risk factor.⁶ There are many attempts to define the concept of terrorism. However, an unified concept has not been realized since we are talking about "labeling."⁷ Another difficulty of conceptualization is that while on the one hand it is judged as a terrorist act that is condemned in legal or moral terms, the other side is apostrophied as a freedom fight.⁸ Without definition the effective cooperative work is unimaginable on international level.

There are some attemptation for the definition.

Bruce Hoffman terrorism experts view:

"terrorism is the deliberate creation and exploitation of fear through violence or the threat of violence in the pursuit of political change... Terrorism is specifically designed to have far reaching psychological effects beyond the immediate victim(s) or object of the terrorist attack. It is meant to instill fear within, and thereby intimidate, a wider 'target audience' that might include a rival ethnic or religious group, an entire country, a national government or political party, or public opinion in general. Terrorism is designed to create power where there is none or to consolidate power where there is very little. Through the publicity generated by their violence, terrorists seek to obtain the

¹ Professor, Head of Criminal Law Department at the University of Pécs, Faculty of Law, Hungary

² PhD student at the University of Pécs, Faculty of Law, Department of Criminal Law, Hungary

³ Rainer Hermann: Az Iszlám Állam, a világi állam kudarcra az arab világban, Akadémiai Kiadó Budapest, 2015, 91.o.

⁴ http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2008/beres_janos.pdf 2018.06.31.

⁵ Prof.Dr. Gál István László PhD: A terrorizmus finanszírozása, (PTE Állam- és Jogtudományi kar Gazdasági Büntetőjogi Kutatóintézet, Pécs, 2010) 6.

⁶ Dávid Ferenc : A terrorizmus és nemzetbiztonság az ezredforduló jogalkotásában, (Szakmai Szemle,2013/1) 44.

⁷ http://ujbtk.hu/dr-kancsal-kitti-terrorizmus-egykor-es-ma-avagy-a-buntetojog-eszkozei-a-terrorizmus-elleni-harcban/#_ftn2 2017.01.27. in Tólas Péter: Válaszok a terrorizmusra, avagy van-e út az afganisztáni „vadászattól” a fenntartható globalizációig. (Budapest, SVKH: CHARTAPRESS Kiadó, 2002) 13

⁸ Tarján G. Gábor: A terrorizmus történelmi dimenziói, (Belügyi Szemle, 2002/6-7) 5.

leverage, influence and power they otherwise lack to effect political change on either a local or an international scale."⁹

According to László Korinek¹⁰ Hungarian criminologist and professor at the University of Pécs defines terrorism as the following:

"terrorism has various form of ideology, particular logic, and results in violence with different methods or with the threat of violence. The aim is to reach political efforts with calling fear in the victim, in the public, in the state, to create a compromising behavior in the society. The declared goal is usually to enforce political, ideological, religious, ethnical etc. radical changes. The means are – in the essence of law – committing common, violent crime".

These definitions are useful and helpful to understand the meaning of terrorism, but hardly adoptable as a legal definition for example in a Criminal Code.¹¹

III.SOURCES OF TERROR FINANCING¹²

ISIS, has a lot of income sources:

- donation
- different type of theft and robbery¹³
- fraud

1.Donation.

Firstly, it is important to mention that there are many financial activity can be legal. These include, for example, different types charitable activities.

In Islamic world is a very common financing method is "Tajheez Al-Ghazi". Mostly those people use this who can not go to the battlefield and so provide financial support from home for the real "Islamic cause".

There are many examples in a Qur'an that illustrate the importance of generosity during the war period. The Muslims have long recognized that war is a lot of money. That is why a mechanism has emerged in the case of wars allows the individual's contribution. By the islamic provisions it is donation. Islam religion and culture evolve in parallel with the contribution its forms have changed.

The most common way of donation is "Tajheez Al-Ghazi". "Which simply can be translated to arming, "nourishing" a warrior. This contribution is allowed to all believers who can not or will not physically join the war. In the collection of Al-Bukhari Hadith, Allah's revelation is that "whoever fits a Ghaz(warrior), Allah will receive the same reward as He is Ghazi himself."¹⁴

Today, the most common form of this contribution is money. Cash flow for that purpose typically on Darknet and so-called decetralized systems. Support can be received through humanitarian channels, and may also target buying a flight ticket or even some equipment.

⁹ Bruce Hoffman: Inside Terrorism. New York, Columbia University Press, 2006. (E-book).

¹⁰ Korinek László: A terrorizmus [The Terrorism] In: Gönczöl Katalin – Kerezi Klára – Korinek László – Lévay Miklós (szerk): Kriminológia-Szakkriminológia. Budapest, CompLex kiadó, 2006. 447.

¹¹ Tóth Mihály: A terrorcselekmény büntetőjogi szabályozásának és gyakorlatának változásai [The changes of the criminal law regulation and practice of the acts of terrorism] A Magyar Hadtudományi Társaság Folyóirata XXIII: (1-2.) 2013. 30-31.

¹² Málnássy András: Az európai külföldi harcosok és az Iszlám Állam támogatói által használt terrorfinanszírozási módszerek. In: Terror&Elhárítás 2016/2. Szám 47.o.

¹³ Vass György: A terrorizmus finanszírozása elleni küzdelem nemzetközi aspektusai, PhD értekezés, 2016. 77.o.

¹⁴ <http://www.quranexplorer.com/Hadith/English/Hadith/bukhari/004.052.096.html> (letöltve: 2016. szeptember 20.) idézi: Málnássy András: Az európai külföldi harcosok és az Iszlám Állam támogatói által használt terrorfinanszírozási módszerek. In: Terror&Elhárítás 2016/2. Szám 49.o.

2.Theft and fraud

Part of the European foreign terrorist fighters and their supporters financed their trips to Syria by thefts and minor offenses. Travelers who coming from Europe one part of it has already committed some crime, so they knew how to make money with this kind of activities. Mostly the religion leaders encourage the fighters for the theft.

Among the travelers and their supporters it was popular to get loan to finance their illegal activities. Previously, there were examples, as in the 2000s was funded by a number of Al-Qaeda members of British nationality banking activities from frauds. On August 11, 2006, Bank of England announced that freeze the bank account of 19 people who are in custody.¹⁵

Some foreign terrorist fighters tried to get loan on Internet. In Sweden there are more a case is known to the authorities when the foreign fighters get bank loans and other so- quick loan (eg SMS-loan) or leasing vehicles, which they tried to sell it. SMS loan is working in western European and Scandinavian countries, it operates as a new banking service on the client's smartphone if the credit claim is judged positively. The required amount and claim must be requested by the customer in an SMS.

VAT fraud is a very common and profitable terrorist financing method for terrorists and their supporters aswell, which "has the advantage" of obtaining large sums in a relatively short time. A common example is that the perpetrators are selling phones and technical articles, then they are resale the goods, which activities result in significant illegal income.

The Islamic State terrorists and supporters use the vehicle purpose loans and the leasing services of their organization illegal funding. Car loans for motor vehicles they will not repay and the leased cars will be on board trying to get them into crisis areas. These vehicles are mostly off-road vehicles, popular models such as Toyota Hilux or Toyota Land Cruisers. In the case of Toyota Hilux stolen or illegally sold at any point in the world, there is a suspicion that they are trying to ship them to Turkey and then to Syria to the Islamic State. This is a recent offense it has become more and more difficult for terrorists, since Turkish authorities check the entering.

The use of social media through terrorist financing since the Syrian civil war has been increasing more popular among terrorists and their supporters. The Australian authorities set up a special community for social media for the purposes of terrorist financing.

The way of methods is uncountable, it can be a simple subscription, download a paid application, pay a registration fee, or donate funds for non-profit organizations. In many cases, they interact with ideologically sensitive people in "chat rooms" or Facebook, then through encrypted Internet-based applications, send the exact address of the transfer.

IV.COSTS OF TERRORIST ATTACKS ON SOCIETY: DAMAGES AND CASUALTIES

Social costs can be divided into two categories: personal (dead, wounded, health-impaired) and financial-type (additional financial costs generated by various responses to terrorism). Terrorism is a complex phenomenon which is one of the most serious global and national security risks today. Both material and non-material effects are significant, and if indirect effects are taken into account, we can hardly set a taxistic list. The most important cost components mentioned are the following.

1. dead and wounded

The greatest threat to terrorist attacks is that they often target the extinction of human life (s). All major terrorist attacks in the past have claimed human sacrifices, the number of which is generally ten or hundreds, but there has been an even larger scale of terrorist attacks. For the future, the terrorists'

¹⁵ http://www.nbcnews.com/id/26726987/ns/dateline_nbcthe_hansen_files_with_chris_hansen/t/inside-terror-plot-rivald/#.V-FL5XouUk(letöltve: 2016. szeptember 20.)

greatest fear is that a mass destruction weapon is deployed in a large city. The WMD can be nuclear-chemical, biological and so-called. dirty bomb.

A deadly victim is too much! However, the majority of terrorist attacks target more people's lives. In addition, many times the number of wounded is very high, which also refer to the seriousness of the terror risk.

2. indirect health effects

In addition to the deadly casualties and the wounded, we must note that terrorist attacks can have an indirect health effect, often several years after the attack. We must also look at these people as victims of terrorist.

3. Financial damages

Terrorist attacks usually cause significant material damage. With a blowout, the magnitude of the actual material damage caused by it is often multiplied by the cost of the entire terrorist action.

Undoubtedly, the collapse of the twin towers of the World Trade Center and the surrounding buildings (adding the value of the four aircraft) is the most serious financial damage in the history of terrorism. It is estimated¹⁶ that the direct costs caused by the September 11 assassination amounted to USD 27.2 billion, accounting for 0.25 percent of US GDP per year in 2001. \$ 14 billion was the loss of the private sector, \$ 1.5 billion in damage to local government, \$ 0.7 billion in federal government losses, and \$ 11 billion in saving and ruining rubbish.

These are undoubtedly enormous amounts.

4. adverse impact on the national economy (tourism, stock market, etc.)

In addition to direct financial damages (*damnum emergens*) most of the attacks indirectly cause damage to the attacked city, region or country, but the attack on September 11, 2001 had already had economic effects that could be perceived at international level. This is often the result of lost profits (*lucrum cessans*) in the affected area for several years. As a result of blasting in Bali in 2002, Indonesia's GDP fell by 2% in 2002! The Istanbul bombings have appreciably slowed down Turkey's economic growth and the outbreak of Western capital began.

5. additional costs in the financial system

The institutions of the financial intermediary system (banks, investment service providers, insurers, etc.) are increasingly subject to continuous monitoring of terrorist financing and reporting suspicious cases. However, these costs can not be measured and may be difficult to estimate. These institutions have already used and operated this system in the past to prevent money laundering.¹⁷ For example, larger banks employing more than one employee in the compliance field within the legal departments, the costs of their wages and the regular training of employees are obviously a surplus, but these expenditures would also arise if terrorism was not part of their tasks. In addition, banks have been monitoring the reporting and reporting of not only money laundering and terrorist financing, but also other criminal offenses and illegal behaviors (which are not considered as criminal offenses).

6. costs of prevention (law enforcement, justice, intelligence)

Terrorism generates perceivable additional costs both in the law enforcement and the justice and intelligence sectors. Of these, the extra costs of secret services are the most significant. The most effective tools against terrorism are in the secret services.

However, with regard to the increased costs, we can only estimate them, which are amongst the most stringent state secrets in all countries. Combating terrorism at the global level is likely to have raised the secret service budget by billions of dollars.

¹⁶ R. Barry Johnston and Oana M. Nedelescu: The impact of terrorism on financial markets (=Journal of Financial Crime Vol. 13 No. 1, 2006. 8. oldal)

¹⁷ He Ping: Comments on the law of the People's Republic of China on anti-money laundering (=Journal of Money Laundering Control Vol. 10 No. 4.) 446. o.

7. Military actions cost

Military actions directly or indirectly generated by terrorism are one of the most serious cost factors. However, there is no consensus in the literature that these actions have been triggered by terrorist attacks or terrorist attacks have been merely a pretext for using military assets to achieve other underlying goals.

V.SUMMARY

It is clear that terrorism is a huge costly operation for both terrorist organizations and the society. We have seen before that the Islamic State and his supporters use different methods of using money movement. Their diversity is well illustrated by terrorists adaptation and flexibility to the changed situations.

It can be stated that in the case of terrorist financing a terrorist organizations take advantage of the legal and legal framework between countries regulatory discrepancies, knowingly seek opportunities, weak points, where they can "effectively" work.¹⁸ Obviously for the society few minutes can cause enormous destruction what is sometimes irreversible. As the research showed terror organizations has a lot of supporter for their devil actions, but the society haven't got possibility to get back their dead relatives. The fight against terrorism today can be successful only if there is international cooperation between the states of the world.

REFERENCES

1. Bruce Hoffman: Inside Terrorism. New York, Columbia University Press, 2006. (E-book).
2. Dávid Ferenc : A terrorizmus és nemzetbiztonság az ezredforduló jogalkotásában, (Szakmai Szemle, 2013/1) 44.
3. He Ping: Comments on the law of the People's Republic of China on anti-money laundering (=Journal of Money Laundering Control Vol. 10 No. 4.) 446. o.
4. Korinek László: A terrorizmus [The Terrorism] In: Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Korinek László – Lévy Miklós (szerk): Kriminológia-Szakkriminológia. Budapest, CompLex kiadó, 2006. 447.
5. Málnássy András: Az európai külföldi harcosok és az Iszlám Állam támogatói által használt terrorfinanszírozási módszerek. In: Terror&Elhárítás 2016/2. Szám 47-70.o.
6. Prof. Dr. Gál István László PhD: A terrorizmus finanszírozása, (PTE Állam- és Jogtudományi kar Gazdasági Büntetőjogi Kutatóintézet, Pécs, 2010) 6.
7. R. Barry Johnston and Oana M. Nedelescu: The impact of terrorism on financial markets (=Journal of Financial Crime Vol. 13 No. 1, 2006. 8. oldal)
8. Rainer Hermann: Az Iszlám Állam, a világi állam kudarca az arab világban, Akadémiai Kiadó Budapest, 2015, 91.o.
9. Tarján G. Gábor: A terrorizmus történelmi dimenziói, (Belügyi Szemle, 2002/6-7) 5.
10. Tóth Mihály: A terrorcselekmény büntetőjogi szabályozásának és gyakorlatának változásai [The changes of the criminal law regulation and practice of the acts of terrorism] A Magyar Hadtudományi Társaság Folyóirata XXIII: (1-2.) 2013. 30-31.
11. Vass György: A terrorizmus finanszírozása elleni küzdelem nemzetközi aspektusai, PhD értekezés, 2016. 77.o.

¹⁸ Málnássy András: Az európai külföldi harcosok és az Iszlám Állam támogatói által használt terrorfinanszírozási módszerek. In: Terror&Elhárítás 2016/2. Szám 70.o.

ONLINE SOURCES

- 1.http://ujbtk.hu/dr-kancsal-kitti-terrorizmus-egykor-es-ma-avagy-a-buntetojog-eszkozei-a-terrorizmus-elleni-harcban/#_ftn2 2017.01.27. in Tálás Péter: *Válaszok a terrorizmusra, avagy van-e út az afganisztáni „vadászattól” a fenntartható globalizációig.* (Budapest, SVKH: CHARTAPRESS Kiadó, 2002) 13
- 2.http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2008/beres_janos.pdf 2018.06.31.
http://www.nbcnews.com/id/26726987/ns/dateline_nbcthe_hansen_files_with_chris_hansen/t/inside-terror-plot-rivaled/#.V-FLe5XouUk (letöltve: 2016. szeptember 20.)
- 3.<http://www.quranexplorer.com/Hadith/English/Hadith/bukhari/004.052.096.htm> (letöltve: 2016. szeptember 20.) idézi: Málnássy András: Az európai külföldi harcosok és az Iszlám Állam támogatói által használt terrorfinanszírozási módszerek. In: *Terror&Elhárítás* 2016/2. Szám 49.o.

Kriminološke karakteristike neformalnog sistema u maloletničkom zatvoru

Criminological characteristics of the informal system in juvenile imprisonment

Goran Krstajić, MUP RS PU Valjevo, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija Valjevo, Univerzitet Singidunum¹

Dragan Obradović, Viši sud u Valjevu, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija Valjevo, Univerzitet Singidunum²

Apstrakt - Ovo istraživanje ima za cilj da ukaže na povezanost između statusa osuđenika u neformalnom sistemu i vrste krivičnih dela za koja su osuđeni na kaznu maloletničkog zatvora odnosno zatvora. Takođe, tokom izdržavanja ovih kazni značajan broj osuđenika biva kažnjavan za disciplinske prekršaje, koje često nisu voljno učinili ili ih nisu ni učinili, ali su protiv svoje volje preuzeli odgovornost na sebe. Ta pojava nameće potrebu utvrđivanja povezanosti izrečenih disciplinskih kazni sa položajem takvih osuđenika u neformalnom sistemu Kazneno popravnog zavoda za maloletnike. Tretman resocijalizacije osuđenika, ali i postupak utvrđivanja odgovornosti za učinjen prestup, gotovo po pravilu zanemaruju navedeni fenomen, čime se sama svrha kažnjavanja dovodi u pitanje.

Ključne reči - Neformalni sistem, krivična dela, kazna, maloletnički zatvor, disciplinske kazne

Abstract – This research aims to point out the connection between the status of convicts in the informal system and the types of criminal offenses for which they were sentenced to juvenile imprisonment or imprisonment. Also, during the serving of these sentences, a significant number of convicts are punished for disciplinary offenses, which they often did not willingly do or did not do, but they took responsibility for themselves against their will. This phenomenon imposes the need to establish the connection between the imposed disciplinary penalties with the position of such convicts in the informal system of the Penal Rehabilitation Institute for Juveniles. Treatment of re-socialization of convicts, as well as the procedure for determining responsibility for the committed offense, almost ignores the phenomenon as a rule, and the very purpose of punishment is questioned.

Index terms - Informal system, criminal offenses, punishment, juvenile imprisonment, disciplinary punishments

Goran R. Krstajić, MUP RS PU Valjevo, Uzun Mirkova 1, 14000 Valjevo, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija Valjevo, Univerzitet Singidunum Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija Valjevo, Univerzitet Singidunum Srbija (e-mail: gk0606@sbb.rs)

Dragan Obradović, sudija Višeg suda u Valjevu, Karađorđeva 48, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija Valjevo, Univerzitet Singidunum, Železnička 5, 14000 Valjevo, Srbija, (e-mail: dr.gaga.obrad@gmail.com)

² Dragan Obradović, sudija Višeg suda u Valjevu, Karađorđeva 48, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija Valjevo, Univerzitet Singidunum, Železnička 5, 14000 Valjevo, Srbija, (e-mail: dr.gaga.obrad@gmail.com)

1. UVOD

Interesovanje javnosti, naročito one manje upućene u probleme prestupništva mladih, uglavnom se završava izricanjem najteže kazne koja se može izreći prema odredbama Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (dalje: ZM) [1] maloletnom učiniocu krivičnog dela – kazna maloletničkog zatvora i upućivanjem maloletnika na izdržavanje kazne. Međutim, tamo gde za mnoge problem prestaje, isti nastaje u novom obliku institucionalne borbe, koja zahteva brižljiv, sistematičan, stručan ali i naučni pristup, u pokušaju da maloletni delinkvent iz zatvora izađe korisniji za sebe i društvo. Jedno od većih iskušenja na tom putu jeste da mladi prestupnik i sam oseti pravičnost svrhe kažnjavanja. Više nije nepoznato da se u zatvorskim uslovima, manje ili više spontano razvija neformalni osuđenički system (dalje: NOS), zasnovan na određenim pravilima, koja najčešće ne idu u prilog zvaničnom postupku resocijalizacije mladih ljudi u zatvoru. Status osuđenika u NOS u mnogome je određen i vrstom učinjenog krivičnog dela za koje je osuđen. Iako nije nepoznato da se među osuđenima nejednako tretiraju učinioci različitih krivičnih dela, nije dovoljno naučno rasvetljena povezanost učinioaca određene vrste krivičnog dela sa njegovim statusom u NOS.

Takođe, kao vid suprostavljanja negativnim pojavama tokom izdržavanja zatvorske kazne, vrlo često se pribegava pokretanju disciplinskih postupaka protiv maloletnih osuđenika za teži ili lakši disciplinski prestup [2]. Prema rasporednom rešenju u KPZ za maloletnike u Valjevu (dalje: Zavod) dolaze na izdržavanje kazne i određene kategorije punoletnih osuđenika. Naime, shodno odredbama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (dalje: ZIKS) [3] osim maloletnih osuđenika u ovu ustanovu raspoređuje se i lice kojem je izrečena kazna zatvora do deset godina, ako u vreme upućivanja nije navršilo dvadeset tri godine života, niti mu je ranije izricana kazna zatvora. Takođe, odredbama Krivičnog zakonika (dalje: KZ) [4] propisano je da osuđeni koji za vreme izdržavanja kazne zatvora ili maloletničkog zatvora učini krivično delo za koje zakon propisuje novčanu kaznu ili kaznu zatvora do jedne godine, kazniće se disciplinski. Osim na osnovu odredaba KZ, u odnosu na punoletne osuđenike kada naprave disciplinski prestup disciplinski postupci pokreću se shodno propisima koji se odnose na tu kategoriju osuđenih lica [5]. Zbog toga, podaci u daljem tekstu rada odnose se na obe kategorije osuđenih lica (dalje: osuđena lica) koja se nalaze na izdržavanju kazne. Disciplinska kazna, kao vid sankcije ima svoju svrhu, ali isključivo kada je izrečena onome ko je učinio disciplinski prestup. Upravo NOS i njegova struktura, po mišljenju autora, predstavlja "dimnu zavesu" u pravilnom utvrđivanju odgovornosti pojedinca za učinjen prestup i za njega neretko odgovaraju osuđenici koji isti nisu izvršili. Imajući u vidu da postoji velika nepoznanica kako u pogledu NOS, kao i da u odnosu na problematiku koju se obrađuje u ovom radu ne postoje zvanična istraživanja, kod činjenice da je Zavod jedina ustanova te vrste u Republici Srbiji, autori su pokušali da u ovom radu da kroz jedan rad ograničenog obima ukažu na pojedine kriminološke karakteristike NOS u Zavodu.

2. PREDMET I CILJ ISTRAŽIVANJA

2.1. Predmet istraživanja

Svako osuđeno lice prilikom dolaska u Zavod donosi i određene karakteristike koje ih razlikuju od drugih. Osim matičnog broja koji jednog osuđenika razlikuje od drugog, postoji i niz drugih činjenica koje se utvrđuju pri dolasku. U prijemnom odeljenju pedagozi i psiholozi Službe za tretman utvrđuju stepen rizika svakog osuđenog lica pojedinačno, a potom ga klasifikuju u određene vaspitne grupe. Kriminološke karakteristike novopridošlih osuđenika, poput vrste učinjenog krivičnog dela za koje osuđenik izdržava kaznu maloletničkog zatvora, u značajnoj meri utiču na institucionalnu odluku o daljem toku tretmana u Zavodu. Međutim, protekom određenog vremena osuđenik se neminovno vaninstitucionalno svrstava u određene grupe u okviru NOS-a, koje se međusobno razlikuju po stepenu moći i uticaja. Manje je poznato, koliko pomenute kriminološke karakteristike mogu uticati na to u koju će se statusnu grupu u okviru NOS osuđenik svrstati. Upravo izneta činjenica predstavlja predmet ovog istraživanja, koje treba da dokaže kriminološke karakteristike osuđenika koje utiču na njihovu preraspodelu u određene, statusno različite neformalne grupe.

Pojedine kriminološke karakteristike, poput disciplinske odgovornosti pojedinih osuđenika, stižu se tokom boravka u Zavodu. Po mišljenju autora, postoji potreba da se utvrdi da li je broj izrečenih disciplinskih kazni zavisi od statusa osuđeničke neformalne grupe u kojoj se nalazi.

2.2. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je dvostruk: da se utvrdi postoji li statistički značajna povezanost između određenih vrsta krivičnih dela za koja je prema osuđenim licima izrečena kazna maloletničkog zatvora - kazna zatvora i njihove preraspodele u statusno različite podgrupe NOS-a odnosno da se utvrdi postoji li značajna statistička povezanost između pripadnosti određenoj grupi u okviru NOS u Zavodu i broja učinjenih disciplinskih prestupa i to tako da pripadnici statusno slabijih neformalnih podgrupa značajno više odgovaraju za disciplinske prekršaje nego osuđenici koji su pripadaju statusno najjačim osuđeničkim podgrupama.

3. POJAM LIČNOSTI OSUĐENIKA

3.1 ličnost osuđenika i neformalne grupe

Da bi se shvatila suština povezanosti statusno različitih neformalnih grupa, osvrnućemo se na različite aspekte pojmovnog određenja ličnosti osuđenika i pojma neformalne osuđeničke grupe.

Pojedini teoretičari smatraju da je ličnost, kao i drugi elementi psihološke strukture pojedinca, uglavnom pojava učenja u vezi sa faktorima poput podržavanja uzora (modela). Njihovo mišljenje je da je najsnažniji prognozer ponašanja pojedinca upravo ono što rade drugi pojedinci ili grupe oko njih. Dobar primer za ovo bili bi oblici ponašanja, vrednosti verovanja, opažanja koje osoba razvija tokom celog života, pod uticajem drugih. Oni u toj svojoj kombinaciji označavaju ono što nazivamo „kulturom“ određenog područja [6].

Faktori sredine zajedno sa genetskim faktorima interaktivno sudeluju u formiranju ličnosti. Događaji u okruženju će se razlikovati u zavisnosti od specifičnosti okruženja i često se ne mogu generalizovati, pa je neophodno detaljno istražiti pojave, poput odnosa osuđenika u NOS, njihove interakcije i grupnu zatvorsku dinamiku u maloletničkim zatvorima. Sigurno da zatvorske sredine neguju određene kulturne i subkulturne karakteristike, koje ne postoje u „spoljnom svetu“, a mogu bitno uticati na njega. Društveni život, okruženje i ostali elementi koji utiču na individualnost osuđenika nisu statični, već se neprekidno razvijaju i modifikuju, ponekad sporije i neprimetno, a ponekad brzo i dramatično. To pokazuje da ono što nazivamo terminom ličnost osuđenika i individualnost nije nepromenljivo, jer mogu postojati brojni unutrašnji razlozi da osuđenik promeni oblike ponašanja, stavove, opažanja i mišljenja, ali isto tako i spoljni faktori koji mogu značajno uticati na ličnost osuđenika, naročito faktori komunikacije sa drugim osuđeniciima i grupama, formiranje uzora, sprovođenje tuđih želja kao svojih i sklonost ka promenama koje nastaju usled brojnih činilaca složene zatvorske dinamike.

Na osnovu iznetog, pod pojmom ličnost osuđenika podrazumevamo karakteristične, trajne razlike u odnosu na druge, koje uključuju raspoloženja, emocije, stavove i mišljenja i najjasnije se ispoljava u interakciji sa drugim osuđeniciima i neformalnim grupama. Osuđenici se individualizuju po načinima na koje iskazuju sebe, držeći se trajnih oblika mišljenja, osećanja i ponašanja u sredini u kojoj se nalaze, ali pod uslovom da spoljni faktori nisu ugrožavajući po njihov lični integritet, kao što su neformalna osuđenička pravila koja nameću neke druge vrednosti, kontradiktorne u odnosu na pojedinačne stavove.

3.2. Neformalne osuđeničke grupe

U opažanju grupa, kao i u opažanju osoba, izvesnu ulogu igra neposredno posmatranje njihovih aktivnosti i takvo opažanje određenih karakteristika takvih grupa se može objasniti principima perceptivne organizacije i prethodnim iskustvom [7]. Opažanje i razumevanje zbivanja među osuđeniciima, kao i dinamike grupnih događaja i procesa u okviru NOS spada u princip perceptivne organizacije. Takođe, naše opažanje osuđeničkih grupa utemeljeno je i na prethodnom iskustvu, baziranom na opažanju specifičnosti osuđeničkog grupnog ponašanja, koje ima vremensku postojanost i prenosi se sa starih na novopridošle osuđenike, pokazujući na taj način zakonomernost i cikličnost.

Osuđeničke grupe čine osnovu neformalne strukture, koja deluje u okviru formalne organizacije, tj. Zavoda i svojim delovanjem mogu uticati na uspešnost rada Zavoda u oba smera i pozitivno i negativno. Građenje osuđeničkih grupa je kontinualan proces, koji je po osuđenima koji ulaze u grupe neophodan za ostvarivanje onih ciljeva koje smatraju prihvatljivim i potrebnim.

4. HIPOTETIČKI OKVIR STRAŽIVANJA

4.1. Opšta hipoteza

Polazeći od već potvrđene hipoteze koja glasi „U okviru NOS-a u Kazneno-popravnog zavodu za maloletnike egzistiraju tri jasno izdiferencirane osuđeničke podgrupe, između kojih postoji statistički značajna razlika nastala na osnovu njihovog statusa i moći“ [8], nametnula se potreba da se utvrdi kolika je povezanost, gore navedenih, kriminoloških karakteristika osuđenika u Zavodu sa statusno različitim neformalnim osuđeničkim podgrupama. Da bi se ova veza mogla i naučno potvrditi, pošli smo od pretpostavke u vidu pojmova i stavova o mogućim činjenicama budućeg saznanja koja glasi:

"Postoji statistički značajna povezanost statusno različitih osuđeničkih podgrupa NOS-a u Kazneno-popravnog zavodu za maloletnike u zavisnosti od kriminoloških varijabli".

4.2. Nezavisna varijabla kriminološke karakteristike osuđenih lica

Indikatori korišćeni za potrebe ovog istraživanja formulisani su putem ankete, koja je sastavljena od navedenih pitanja otvorenog tipa.

1. Za koje krivično delo si osuđen? _____ Varijablu "vrsta krivičnog dela" podelili smo u 5 najzastupljenijih krivičnih dela za koja su ispitanici osuđeni i to: ubistvo, razbojništvo, razbojnička krađa, teška krađa i silovanje.
2. Koliko si puta do sada disciplinski kažnjavao u zatvoru (ako nisi ostavi prazno polje)?

Varijablu "broj disciplinskih kazni", podelili smo u 5 kategorija i to:

- od 0-2 disciplinske kazne,
- od 3-5,
- od 6-8,
- od 9-11,
- od 12 i više.

Zavisna varijabla je "grupa" i ona spada u osuđeničku tipologiju. Indikatori za ovu varijablu su formirani na osnovu definisanja indikatora za 3 podgrupe, koje čine ovu varijablu. U prethodnom ovde pomenutom radu - istraživanju autora Krstajića dokazano je da u Zavodu u okviru NOS-a, postoje 3 podgrupe koje se statistički značajno razlikuju po statusu, uticaju i moći koje smo za potrebe tog, ali i ovog istraživanja nazvali:

- "vođe",
- "kolektivci",
- "marginalci".

Dakle, status, uticaj i moć su indikatori koji su objasnili osuđeničku diferenciranost u određene tipološke kategorije, odnosno neformalne osuđeničke podgrupe.

5. PRIKAZ OBRADE PODATAKA I REZULTATI

Obrada prikupljenih podataka je realizovana SPSS programom, namenjenom za statističku obradu podataka iz psihologije. Osnovna istraživačka tehnika upotrebljena u procesu prikupljanja podataka je anketiranje, što je obezbedilo jednobraznost ispitivanja. Uzorak obuhvata 102 osuđena lica, koja se nalaze u zatvorenom tretmanu izdržavanja kazne zatvora u Zavodu.

5.1. Vrsta krivičnog dela

Prikaz ove nezavisne varijable ograničen je samo na najučestalija krivična dela u Zavodu. Osim pomenutih postoje i druga izvršena krivična dela, ali zbog obimnosti istraživanja, smatramo da je

dovoljno da se uvrste samo najfrekventnija, te da se na osnovu njih izvedu određeni zaključci o vezi između vrste krivičnog dela i pripadnosti određenoj neformalnoj osuđeničkoj strukturi.

TABELA 1

Vrsta krivičnog dela

	Frekvencije	%		Kumulativni %
ubistvo	9	8,8		8,8
razbojništvo	18	17,6		26,5
razbojnička krađa	30	29,4		55,9
teška krađa	35	34,3		90,2
silovanje	10	9,8		100,0
Total	102	100,0		

Od ukupnog broja ispitanih osuđenika, njih 8,8% izvršilo je krivično delo ubistvo, 17,6% osuđenika izvršilo je razbojništvo, 29,4% je izvršilo krivično delo razbojnička krađa, 34,3% je izvršilo krivično delo teška krađa i 9,8% krivično delo silovanje.

Iz prikazane strukture krivičnih dela, uočljivo je da je najviše osuđenika, pripadnika NOS-a učinilo imovinska krivična dela. Jasnija slika će se dobiti kada u daljem istraživanju strukturu prikazanih krivičnih dela dovedemo u vezu sa članstvom u nekoj od osuđeničkih neformalnih podgrupa.

5.2. Broj disciplinskih kazni

Ovaj parametar, verovatno više od svih drugih nezavisnih varijabli, ukazuje na odnose unutar NOS. Naime, na osnovu broja disciplinskih kazni i njihovim kasnijim povezivanjem-koreliranjem sa pripadnošću određenim podgrupama NOS-a, dobijamo izvesnu zakonomernost koja nam pokazuje prirodu statusne podele u NOS, koja implicira između ostalog i to da disciplinske kazne više spadaju u „ekskluzivitet“ marginalnijih osuđeničkih grupa, koje treba na sebe da prihvate i „grehe“ onih koji su statusno iznad njih.

TABELA 2

Disciplinske kazne

Broj disciplinskih kazni	Frekvencije	%	Kumulativni %
od 0 do 2	12	11,8	11,8
od 3 do 5	13	12,7	24,5
od 6 do 8	30	29,4	53,9
od 9 do 11	24	23,5	77,5
12 i više	23	22,5	100,0
Total	102	100,0	

Od ukupnog broja disciplinskih prestupa, od 0-2 prestupa učinilo je 11,8% osuđenika, od 3-5 disciplinskih prestupa učinilo je 12,7% osuđenika, od 6-8 disciplinskih prestupa učinilo je 29,4% osuđenika, od 9-11 disciplinskih prestupa učinilo je 23,5% osuđenika i 12 i više disciplinskih prestupa učinilo je 22,5% osuđenika.

6. POVEZANOST-KORELACIJE TIPOLOGIJE I NEZAVISNIH KRIMINOLOŠKIH VARIJABLI

Mera poveznosti svih nezavisnih varijabli zajedno sa varijablom grupe i povezanost svake nezavisne varijable pojedinačno sa varijablom grupe ukazaće na značajnost korelacije tipologije i nezavisnih varijabli koliko ukupno gledano, kriminološke karakteristike utiču na pripadnost određenom NOS, odnosno koliko u zavisnosti od kriminoloških karakteristika, postoje preraspodele osuđenika po podgrupama u NOS-u.

6.1. Vrsta krivičnog dela

Prikaz ove nezavisne varijable u korelaciji sa varijablom „grupe“ pre svega treba da ukaže o povezanosti između varijable „vrsta krivičnog dela“ i pripadnosti određenoj neformalnoj osuđeničkoj podgrupi.

Donja tabela ukazuje na meru asocijacije, tj. povezanost vrste krivičnog dela sa osuđenicima, pripadnicima NOS-a (grupe).

TABELA 3
Povezanost vrste krivičnog dela i grupe

	Eta	Eta Squared
Grupa i vrsta dela	,841	,707

Eta, mera asocijacije, u ovom slučaju pokazuje da nezavisna varijabla „vrsta krivičnog dela“ objašnjava najveći procenat - 70,7% variranja unutar varijable grupa.

Vrednost dobijena u meri asocijacije između grupe i nezavisne varijable vrsta krivičnog dela, ukazuje da u odnosu na sve ostale nezavisne varijable ima najveću meru povezanosti sa varijablom grupe. Dakle, ova varijabla pokazuje značajnu povezanost sa varijablom grupe.

Od ukupnog broja najzastupljenijih krivičnih dela koje su izvršili pripadnici kategorije “vođe”, oko 75% čine krivična dela ubistva i oko 25% krivična dela razbojništva. Strukturu krivičnih dela pripadnika kategorije “kolektivci” 91,7% čine razbojničke krađe i razbojništva, dok krivična dela teška krađa među “kolektivcima” čine udeo od 8,3%. U kategoriji “marginalci” 2,3% čine razbojničke krađe, 73,8% teške krađe i 23,8% silovanja.

6.2. Disciplinske kazne

Na osnovu broja disciplinskih kazni i njihovim povezivanjem-koreliranjem sa pripadnošću određenim podgrupama NOS-a, izvešćemo zaključak, koji treba da nam ukaže na različitost broja disciplinskih kazni u zavisnosti od toga u kojoj podgrupi se osuđenik nalazi.

TABELA 4
Povezanost disciplinskih kazni i grupe

	Eta	Eta Squared
Grupa i disciplinske kazne	,726	,527

Eta, mera asocijacije u ovom slučaju nam pokazuje da varijabla disciplinske kazne objašnjava 52,7% variranja unutar varijable grupa.

Dobijenim proračunom povezanosti varijable grupe i nezavisne varijable disciplinske kazne prikazanim u gornjoj tabeli, zaključujemo da ova nezavisna varijabla objašnjava 52,7% variranja u okviru varijable grupa, što je približno jednako vrednostima dobijenim u meri asocijacije između grupe i

nezavisne varijable godine (50,3%), kao i vrednostima dobijenim u meri asocijacije između grupe i nezavisne varijable materijalni status (48,6%).

Ova nezavisna varijabla pokazuje umerenu povezanost sa varijablom grupe.

Dobili smo raspodelu različitog broja disciplinskih kazni u zavisnosti od toga kojoj podgrupi u NOS-u pripadaju.

Od ukupnog broja ispitanika koji pripadaju podgrupi „vođe“ njih 50% je disciplinski kažnjeno do 2 puta i 50% od 3 do 5 puta. Od ukupnog broja, pripadnika podgrupe „kolektivci“, njih po 12,5% je disciplinski kažnjeno do 2 puta, odnosno od 3 do 5 puta, 29,2% je disciplinski kažnjeno 6 do 8 puta, 27,1% kažnjeno je 9 do 11 puta i 18,7% njih je disciplinski kažnjeno 12 i više puta. Od ukupnog broja, pripadnika podgrupe „marginalci“, njih 2% je disciplinski kažnjeno od 3 do 5 puta, 38% njih je kažnjeno 6 do 8 puta, 26,2% je kažnjeno 9 do 11 puta i 33,3% „marginalaca“ je kažnjeno 12 i više puta.

Na osnovu gornjeg prikaza, kao i dobijenih vrednosti mere asocijacije, eta, nezavisna varijabla-kriminološke karakteristike, značajno je statistički i logički povezana sa zavisnom varijablom „grupe“ pa pojedinačna hipoteza koja glasi: "Postoji statistički značajna povezanost statusno različitih osuđeničkih podgrupa NOS-a u Zavodu u zavisnosti od kriminoloških varijabli", može se smatrati potvrđenom.

7. ZAKLJUČAK

Obe kriminološke karakteristike, pojedinačno i zajedno, ukazuju na njihovu povezanost sa određenim statusno različitim osuđeničkim podgrupama. Osuđeničke vođe, koje su ujedno i osuđena lica za najteža krivična dela, na izdržavanje kazne unose "kapital vrste krivičnog dela", koja značajno utiče na njihov status u neformalnom osuđeničkom sistemu. Oni gotovo po pravilu nikada nisu silovatelji, ali su zato često ubice ili nešto ređe razbojnici, dok su statusno najslabiji članovi podgrupe "marginalci" vrlo često silovatelji ili obični kradljivci. Potom, ti statusno najjači osuđenici, iako najčešće i dalje vrše disciplinske prekršaje i ostale prestupe, za iste uglavnom ne odgovaraju, već statusno najslabiji "marginalci" koji su ili naterani da ih čine ili su naterani da prihvate da su ih učinili, iako nisu.

LITERATURA

- [1] Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica („Sl.glasnik RS“ br. 85/2005 počeo sa primenom od 1.1. 2006. godine).
- [2] Pravilnik o kućnom redu kazneno – popravnog zavoda za maloletnike („Sl.glasnik RS“ br.71/2006)
- [3] Zakon o izvršenju krivičnih sankcija („Sl.glasnik RS“ br.55/2014)
- [4] Krivični zakonik („Sl.glasnik RS“ br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016)
- [5] Pravilnik o disciplinskom postupku prema osuđenim licima („Sl.glasnik RS“ br. 79/2014)
- [6] OSCE., "Osnovi menadžmenta za nadzornike", OEBS, Srbija, Beograd, 2007.
- [7] Havlenka N., "Socijalna percepcija", Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Srbija, Beograd, 2008.
- [8] Krstajić G., "Maloletnički zatvor i osuđenička tipologija", VII Naučni skup, Naučna konferencija sa međunarodnim učešćem "Mreža 2015", Valjevo, Srbija, 22.05.2015 godine, str. 315

Maloletni prestupnici i nasilje

Juvenile offenders and violence

Dragan Obradović, Viši sud u Valjevu, Fakultet zdravstvenih,pravnih i poslovnih studija Valjevo,
Univerzitet Singidunum¹

Goran Krstajić, MUP RS PU Valjevo, Fakultet zdravstvenih,pravnih i poslovnih studija Valjevo,
Univerzitet Singidunum

Marija Stanković, Opšta bolnica u Valjevu, Fakultet zdravstvenih,pravnih i poslovnih studija Valjevo,
Univerzitet Singidunum³

Apstrakt - U ovom radu predstavili smo ukratko ko se prema važećim zakonskim odredbama smatra maloletnikom u pogledu uzrasta u Republici Srbiji sada, kao i glavne propise koji se odnose na maloletnike u sukobu sa zakonom. Posebnu pažnju u ovom radu obratili smo na krivična dela sa elementima nasilja koja maloletnici vrše, koja su to krivična dela i dali smo zvanične podatke ali i određena zapažanja u vezi sa tim krivičnim delima. Zvanični podaci na nesumnjiv način potvrđuju da je maloletnički kriminalitet u Republici Srbiji u poslednjih nekoliko godina u stagnaciji, ali da postoje određene promene u pogledu pojava oblika krivičnih dela koja se vrše od strane maloletnika.

Ključne reči: maloletnici, nasilje, krivična dela

Abstract – In this paper, we briefly discuss who is considered a minor in terms of age in Serbia today under the applicable legal provisions, and which regulations apply to minors in conflict with the law. Special attention is focused to criminal offenses with the elements of violence that minors do, what are the crimes, and we gave official data, but also certain observations regarding these crimes. Official data undoubtedly confirms that juvenile crime in the Republic of Serbia has been in stagnation in the last few years, but that there are certain changes in the appearance of juvenile offenses.

Index terms: juveniles, violence, criminal offense

1.UVOD

U sredstvima javnog informisanja (pisani, elektronski mediji) skoro da nema dana da se ne pomeni maloletnici odnosno deca, nekada kao izvršioci, a nekada kao žrtve različitih krivičnih dela. Nekada su krivična dela izvršena od strane maloletnika posledica konzumiranja alkohola, psihoaktivne kontrolisane supstance, nasilja u porodici, nasilja u školama, tzv. vršnjačkog nasilja ... Skoro da ne postoje krivična dela u koja maloletnici nisu uključeni na neki od pomenutih načina. Najčešće su u

¹ Dragan Obradović, sudija Višeg suda u Valjevu, Karađorđeva 48, Fakultet zdravstvenih,pravnih i poslovnih studija Valjevo, Univerzitet Singidunum, Železnička 5, 14000 Valjevo, Srbija, (e-mail: dr.gaga.obrad@gmail.com)

² Goran R. Krstajić, MUP RS PU Valjevo, Uzun Mirkova 1, 14000 Valjevo, Fakultet zdravstvenih,pravnih i poslovnih studija Valjevo, Univerzitet Singidunum Fakultet zdravstvenih,pravnih i poslovnih studija Valjevo, Univerzitet Singidunum Srbija(e-mail: gk0606@sbb.rs)

³ Marija Stanković, Opšta bolnica Valjevo, student, Fakultet zdravstvenih,pravnih i poslovnih studija Valjevo, Univerzitet Singidunum, Železnička 5, 14000 Valjevo, Srbija, (e-mail: marija.stankovic.2017.fzp@singimail.rs)

pitanju krivična dela iz oblasti protiv imovine, a sve češće se maloletnici u novinama pojavljuju i kao izvršioci različitih krivičnih dela sa elementima nasilja – iz grupe protiv života i tela, protiv javnog reda i mira itd. Različiti su i faktori koji dovode do nasilja od strane maloletnika – porodica pre svega, škola, društvo,

Početak primene Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (dalje: ZM) [1] u Republici Srbiji istovremeno označava da se prvi put u krivičnom zakonodavstvu na jedinstven način reguliše celokupna materija koja se odnosi na maloletnike – materijalne, procesne i izvršne odredbe. Osim toga, po prvi put u našem krivičnom pravnom sistemu kada su maloletnici u pitanju u istom propisu nalaze se i posebne odredbe koje se odnose na zaštitu maloletnih lica kao oštećenih u krivičnom postupku.

U vreme država prethodnica današnje Republike Srbije posmatrano od SFRJ, pa SRJ do danas, materijalno-pravne odredbe koje se odnose na maloletnike bile su podeljene između Krivičnog zakona SFRJ - saveznog propisa koji je predviđao opšta pravila o vaspitnim merama i o kažnjavanju maloletnika [2] i republičkih (a za Srbiju i pokrajinskih) krivičnih zakona koji su sadržavali odredbe o vaspitnim merama i kažnjavanju maloletnika [3]. Procesno-pravne odredbe koje se odnose na maloletnike u tom periodu bile su regulisane na jedinstven način u odredbama Zakona o krivičnom postupku [4] u vreme postojanja SFRJ, pa potom i za vreme SRJ kada je donet i novi Zakonik o krivičnom postupku [5]. Odredbe koje se odnose na izvršenje krivičnih sankcija prema maloletnicima ili protiv maloletnika, u zavisnosti od izrečene krivične sankcije, u ranijem periodu bile su regulisane republičkim zakonima [6].

Međutim, svi prethodni propisi iz krivičnog zakonodavstva koja su u svojim odredbama sadržali odredbe o maloletnicima su na identičan način kao i ZM regulisali pitanje uzrasta maloletnika odnosno deteta i podele unutar uzrasta maloletnika, o čemu će biti reči u daljem tekstu rada.

Imajući u vidu aktuelnost teme skrećemo pažnju samo na jedan aspekt novina koji se prvi primenjuje u odredbama ZM prema svim kategorijama maloletnika – izvršilaca krivičnih dela, pa i onih sa elementima nasilja, za blaža krivična dela. Pod time shodno odredbama ZM podrazumevamo krivična dela za koja je zaprećena novčana kazna ili kazna zatvora u trajanju do pet godina. Naime, u odredbama ZM prvi put se stvaraju uslovi za primenu novih pristupa u maloletničkom pravosuđu koji afirmišu principe restorativne pravde, kao i „načelo subsidijarnosti primene krivične sankcije i davanja prednosti izvensudskim oblicima intervenisanja” [7]. Pre toga, u odnosu na maloletnike osnovni koncept u pravu naše tada zajedničke države napravljen je 1953. godine kada je u tadašnjem Krivičnom Zakoniku usvojen „zaštitnički – protekcionistički“ model. Prema tom rešenju, ceo postupak je bio tako usmeren da je njegov cilj prvenstveno pomoć maloletnom izvršiocu krivičnog dela, da bi se on uputio na pravi put u socijalnom, emocionalnom i intelektualnom razvoju, a ne da se u prvom redu misli kako društvo odbraniti od izvršenja zabranjenih radnji – krivičnih dela.

U ovom radu ograničenog obima, pokušali smo da predstavimo ko su maloletnici u važećem krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije, podatke o maloletničkom kriminalitetu, ali smo poseban akcenat stavili na krivična dela sa elementima nasilja i njihove izvršiće.

2.MALOLETNICI U KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE SRBIJE

Prema odredbama ZM maloletnik je lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo 14 godina, a nije navršilo 18 godina. U okviru ovog uzrasta postoji razlika, pa se mlađim maloletnikom smatra lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo 14, a nije navršilo 16 godina, dok je stariji maloletnik lice koje je u vreme izvršenje krivičnog dela navršilo 16, a nije navršilo 18 godina.

ZM isključuje mogućnost izricanja krivičnih sankcija prema deci - licima koja u vreme izvršenja protivpravnog dela koje je u zakonu predviđeno kao krivično delo nisu navršila 14 godina. Prema ovoj kategoriji lica ne mogu se primeniti ni druge mere koje predviđa ZM.

Kada su u pitanju krivične sankcije koje se mogu izreći maloletnicima ZM propisuje da se maloletnicima za učinjena krivična dela mogu se izreći vaspitne mere, kazna maloletničkog zatvora i mere bezbednosti predviđene članom 79. Krivičnog zakonika, osim zabrane vršenja poziva, delatnosti ili dužnosti.

Pri tome, mlađim maloletnicima mogu se izreći samo vaspitne mere a starijim maloletnicima mogu se izreći pre svega vaspitne mere, a izuzetno ovoj kategoriji maloletnika može se izreći i kazna maloletničkog zatvora. Pod uslovima predviđenim ZM maloletnicima se mogu izreći mere bezbednosti.

Vaspitne mere su: mere upozorenja i usmeravanja: sudski ukor i posebne obaveze; mere pojačanog nadzora: pojačan nadzor od strane roditelja, usvojioca ili staraoca, pojačan nadzor u drugoj porodici, pojačan nadzor od strane organa starateljstva, pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika i zavodske mere: upućivanje u vaspitnu ustanovu, upućivanje u vaspitno-popravni dom, upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje.

Prema odredbama Krivičnog zakonika Republike Srbije (dalje: KZ) [8] u Republici Srbiji važi tzv.teritorijalni princip izvršenja krivičnog dela – što znači da sva lica koja izvrše neko krivično delo na teritoriji RS odgovaraju prema odredbama KZ RS. To znači da se sve navedene odredbe ZM primenjuju na sve maloletne osobe, bez obzira da li su u pitanju državljani RS, strani državljani – gde spadaju i maloletni migranti - azilanti ili lica bez državljanstva. Osim na maloletne osobe, ovaj princip se odnosi i na sve punoletne osobe.

Za postupanje prema maloletnim učiniocima krivičnih dela prema odredbama ZM na teritoriji Republike Srbije nadležni su viši sudovi odnosno viša javna tužilaštva koja pokreću pripremni postupak a po završetku tog postupka odlučuju da li postoji dovoljno dokaza za nastavak postupka i podnose predlog za izricanje krivične sankcije, o čemu odlučuje veće za maloletnike nadležnog višeg suda.

3. ZVANIČNI PODACI O KRIVIČNIM DELIMA MALOLETNIKA

U posebnim odredbama KZ sadrži 23 poglavlja koja se odnose na kažnjive radnje koje po svojim obeležjima predstavljaju krivična dela koja su klasifikovana u pojedine grupe krivičnih dela. Ovo je jedinstveno propisano i odnosi se na sve izvršioce krivičnih dela bez obzira na njihov uzrast – da li su maloletni ili punoletni.

Zvanični podaci na nesumnjiv način pokazuju da maloletnici vrše u najvećem broju pojedina krivična dela, propisana u okviru 8 grupa krivičnih dela u KZ. Sva ostala krivična dela iz preostalih 15 grupa krivičnih dela maloletnici vrše u zanemarljivom obimu, tako da ih ni zvanična statistika ne uzima pojedinačno u analizu.

Neophodno je ukazati i na zvanične podatke o maloletničkom kriminalu uopšte na početku XX veka da bi se isti mogli uporediti sa poslednjim zvanično objavljenim podacima. Pri tome, ukazaćemo na neke apsolutne grupe ali i na detaljnije podatke. Najveću pažnju posvetićemo poslednjim zvanično objavljenim podacima.

Tako, podaci za period 2001-2005. godina ukazuje na nastavak tendencije smanjenja broja podnetih krivičnih prijava prema maloletnicima tokom 2005. godine u odnosu na prethodne godine. Međutim, sa druge strane postoji povećanje broja optuženih i osuđenih maloletnika tokom 2005.

godine pri čemu je broj osuđenih maloletnika 2005. godine u našoj zemlji 2234, veći nego 2003. god. – 2080 ili 2004.- god. 1983[9].

Podaci za period 2008.-2012.godina [10] pokazuju dve tendencije. Tako, zvanični podaci ukazuju na smanjenje broja podnetih krivičnih prijava, optuženja i osuda prema maloletnicima u periodu od 2008. do 2010.godine zaključno, a onda u naredne dve godine nagli skok u svim navedenim kategorijama, koji je posebno izražen u 2011.godini u odnosu na 2010.godinu.

U tom periodu tri najzastupljenije grupe krivičnih dela koje vrše maloletnici su krivična dela iz grupe protiv imovine, protiv javnog reda i mira i protiv života i tela. Pri tome, ovi podaci odnose se na sva krivična dela iz ovih grupa bez razlike da li su krivična dela koja su izvršena uz upotrebu nasilja ili bez upotrebe nasilja.

U pomenutom periodu pripadnici policije su u svim godinama podnosili uvek preko 50% od svih krivičnih prijava prema maloletnicima zbog izvršenih krivičnih dela iz grupe protiv imovine. Zatim, po brojnosti su krivična dela iz grupe protiv života i tela kojih je u svim godinama u posmatranom periodu uvek bila preko 10%, dok su po brojnosti u svim godinama na trećem mestu bila krivična dela iz grupe protiv javnog reda i mira koja imaju tendenciju kontinuiranog rasta u kontinuitetu, pa su od 2010.godine zastupljena sa više od 10% svake godine.

Potpuno isti trendovi, kao i u odnosu na podmete krivične prijave, uočeni su i u pogledu broja podnetih predloga veću za maloletnike za izricanje krivičnih sankcija prema maloletnicima u navedenom periodu za pojedine grupe krivičnih dela odnosno u pogledu izrečenih krivičnih sankcija prema maloletnicima za izvršena krivična dela u periodu 2008.-2012.godine. Suštinski, tokom 2011.godine došlo je, kao posledica naglog povećanja broja podnetih krivičnih prijava prema maloletnicima i do naglog skoka broja podnetih predloga veću za maloletnike za izricanje krivičnih sankcija prema maloletnicima odnosno u pogledu izrečenih krivičnih sankcija prema maloletnicima.

Poslednji zvanično objavljeni podaci koji se odnose na period 2013.-2017.godine [11] pokazuju da postoji stabilan trend stagnacije ukupno podnetih krivičnih prijava prema maloletnicima. Sa druge strane, podaci koji se odnose na broj podnetih predloga veću za maloletnike za izricanje krivičnih sankcija prema maloletnicima odnosno u pogledu izrečenih krivičnih sankcija prema maloletnicima pokazuju tendenciju stagnacija odnosno smanjenja.

Jedan od razloga za to može da bude i povećanje primene vaspitnih naloga od strane nadležnih javnih tužilaca prema maloletnicima prema kojima su podnete krivične prijave za pojedina uslovno govoreći lakša krivična dela - za koja je zaprećena novčana kazna ili kazna zatvora do 5 godina, što je objektivni uslov za primenu istih. Ukoliko su ispunjeni uslovi na strani maloletnika - priznanje izvršenja krivičnog dela od strane maloletnika i odnos maloletnog učinioca krivičnog dela prema tom delu i oštećenom, to u velikoj meri objašnjava smanjenje broja podnetih predloga veću za maloletnike za izricanje krivičnih sankcija prema maloletnicima. To potom objašnjava i smanjenje broja izrečenih krivičnih sankcija prema maloletnicima od strane nadležnih sudova. Na to ukazuju i zvanično objavljeni podaci. Podaci Republičkog zavoda za statistiku u 2014 [12] godini pokazuju trend povećanja primene vaspitnih naloga. Naime, tokom 2014.godine primenjeno je 206 vaspitnih naloga, koji se nastavlja i tokom 2015.godine. Naime, objavljeni podaci Republičkog zavoda za statistiku koji se odnose na 2015 [13] ukazuju da je primenjeno ukupno 324 vaspitna naloga.

I u ovom poslednjem periodu tri najzastupljenije grupe krivičnih dela koje vrše maloletnici su iste - krivična dela iz grupe protiv imovine, protiv javnog reda i mira i protiv života i tela. Podaci se odnose na sva krivična dela iz ovih grupa bez razlike da li su krivična dela koja su izvršena uz upotrebu nasilja ili bez upotrebe nasilja.

Kada su u pitanju krivične prijave u pomenutom periodu uočavaju se određene novine. I dalje su najbrojnije svake godine krivične prijave prema maloletnicima zbog izvršenih krivičnih dela iz

grupe protiv imovine – ali sa tendencijom opadanja od 61,3% tokom 2013.godine na 48,9% tokom 2017.godine.

Zatim po brojnosti su krivična dela iz grupe protiv javnog reda i mira koja imaju tendenciju rasta u kontinuitetu od 12,1% tokom 2013.godine do 14,4% tokom 2017.godine, dok su po brojnosti u svim godinama na trećem mestu bila krivična dela iz grupe protiv života i tela kod kojih se uočava tendencija bržeg porasta od 10,5% tokom 2013.godine do 14,7% tokom 2017.godine.

Isti trendovi kao i u odnosu na podnete krivične prijave uočeni su i u pogledu broja podnetih predloga veću za maloletnike za izricanje krivičnih sankcija prema maloletnicima u navedenom periodu za pojedine grupe krivičnih dela odnosno u pogledu izrečenih krivičnih sankcija prema maloletnicima za izvršena krivična dela u periodu 2008.-2012.godine. Posle grupe krivičnih dela protiv imovine najviše podnetih predloga veću za maloletnike za izricanje krivičnih sankcija prema maloletnicima bilo je za krivična dela iz grupe protiv javnog reda i mira, pa za krivična dela iz grupe protiv života i tela.

Kada su u pitanju izrečene krivične sankcija prema maloletnicima najbrojnije sankcije u celokupnom periodu izricane su maloletnim učiniocima krivičnih dela iz grupe protiv imovine – u svim godinama više od 50%, ali najviše tokom 2013.godine kada je 60,7% svih izrečenih krivičnih sankcija bila za krivična dela iz ove grupe, dok je taj broj nešto manji tokom 2017.godine – 54,3% svih izrečenih krivičnih sankcija prema maloletnicima.

Potom, po brojnosti slede krivične sankcije izrečene prema maloletnicima za krivična dela iz grupe protiv javnog reda i mira odnosno iz grupe protiv života i tela – obe grupe sa više od 10%.

4. MALOLETNICI I KRIVIČNA DELA SA ELEMENTIMA NASILJA

Bez obzira na napred navedene podatke koji se odnose na brojnost krivičnih dela izvršenih od strane maloletnika, uočavamo da se kao izvršioci krivičnih dela sa elementima nasilja pojavljuju se maloletni izvršioci ne samo iz tri najbrojnije grupe krivičnih dela nego i za pojedina krivična dela iz još dve grupe – za krivična dela protiv polnih sloboda i za krivična dela iz grupe protiv braka i porodice.

U radu smo prikazali zvanične podatke koji se odnose na krivične prijave i osude prema maloletnicima zbog izvršenih krivičnih dela sa elementima nasilja iz 2012.godine i 2017.godine. Smatramo da je period od pet godina dovoljno dugačak da se uoče određen razlike ukoliko postoje u pogledu izvršenja pojedinih krivičnih dela od strane maloletnika, podnošenja krivičnih prijava prema maloletnicima odnosno donošenja odgovarajućih osuda prema maloletnicima – izricanjem vaspitnih mera ili kazne maloletničkog zatvora.

4.1. Krivične prijave i osude prema maloletnicima 2012.godine

Kada su u pitanju *krivične prijave* za pojedina krivična dela sa elementima nasilja koja su izvršili maloletnici uočili smo sledeće:

Kod najbrojnije grupe - **krivična dela protiv imovine** koja maloletnici vrše, samo 3 od 24 krivična dela iz te grupe propisana u KZ, sadrže elemente nasilja – razbojnička krađa, razbojništvo i iznuda. Za ta 3 krivična dela tokom 2012.godine od ukupno podnetih 2238 krivičnih prijava za sva krivična dela iz grupe protiv imovine podneto je ukupno 308 krivičnih prijava – najviše 165 za krivično delo razbojništvo, 139 krivičnih prijava za iznudu i 4 krivične prijave za razbojničku krađu.

Kod **krivičnih dela iz grupe protiv života i tela** maloletnici vrše skoro sva krivična dela sa elementima nasilja. Od ukupno 451 krivične prijave koja je podneta za 7 različitih krivičnih dela, od ukupno 16 krivičnih dela iz ove grupe u KZ, iz ove grupe samo jedno krivično delo nije bilo sa

elementima nasilja. Najveći broj krivičnih prijava prema maloletnicima je podnet za krivična dela laka telesna povreda – 254, teška telesna povreda – 148, učestvovanje u tuči – 30, dok su krivične prijave za sva ostala krivična dela iz ove grupe malobrojne. Bilo je i krivičnih prijava podnetih za najteža krivična dela iz ove grupe – teško ubistvo – 2 odnosno ubistvo – 4. Najteža krivična dela – ubistvo odnosno teško ubistvo izvršena su od strane maloletnika muškog pola.

Kod krivičnih dela iz grupe protiv javnog reda i mira maloletnici su tokom 2012.godine izvršili ukupno 528 krivična dela za koja su podnete krivične prijave. Kod ove grupe od ukupno osam različitih krivičnih dela koja su maloletnici izvršili dva krivična dela su bila sa elementima nasilja i to : nasilničko ponašanje, najbrojnije krivično delo iz ove grupe koje vrše maloletnici - 415 krivičnih prijava za ovo krivično delo a još 37 krivičnih prijava podneto je za krivično delo nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu. Sve krivične prijave za krivično delo nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu podnete su protiv maloletnika muškog pola.

Kod krivičnih dela iz grupe protiv polnih sloboda maloletnici su tokom 2012.godine izvršili 44 krivična dela za koja su podnete krivične prijave. Od pet različitih krivičnih dela koja su izvršili za koje su podnete krivične prijave samo jedno krivično delo je sa elementima nasilja – najteže krivično delo iz ove grupe krivičnih dela : silovanje za koje je podneto 11 krivičnih prijava.

Kod krivičnih dela iz grupe protiv braka i porodice od tri različita krivična dela iz ove grupe koja su izvršili maloletnici jedno, ali najbrojnije krivično delo je nasilje u porodici za koje je podneto 60 od ukupno 73 podnete krivične prijave.

U pogledu *osuda* za pojedina krivična dela sa elementima nasilja koja su izvršili maloletnici uočili smo da je od ukupno 2032 maloletnika prema kojima je tokom 2012.godine izrečena neka od krivičnih sankcija – vaspitne mere ili kazna maloletničkog zatvora za bilo koje krivično delo, najviše osuđenih bilo za krivična dela protiv imovine – 1316, za krivična dela iz grupe protiv javnog reda i mira – 311, protiv života i tela – 263, protiv braka i porodice - 28 i protiv polne slobode – 18. Preostale osude prema maloletnicima izrečene su za sva ostala krivična dela koja su oni izvršili.

U okviru navedenih grupa krivičnih dela za krivična dela sa elementima nasilja osuđeno je :

- 171 maloletnik za izvršena krivična dela iz grupe protiv imovine (1 za razbojničku krađu, 149 za razbojništvo i 21 za iznudu),
- 273 maloletnika za izvršena krivična dela iz grupe protiv javnog reda i mira (257 za nasilničko ponašanje i 16 za nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu),
- 263 maloletnika za izvršena krivična dela iz grupe protiv života i tela – svi za krivična dela sa elementima nasilja (127 za lake telesne povrede, 99 za teške telesne povrede, 25 za učestvovanje u tuči, 6 za ugrožavanje opasnim oruđem pri tuči ili svađi, 5 za ubistvo i 1 za teško ubistvo),
- 28 maloletnika za izvršena krivična dela iz grupe protiv braka i porodice – svi za krivično delo nasilje u porodici, i
- 5 maloletnika za izvršena krivična dela iz grupe protiv polne slobode – svi za silovanje.

4.2. Krivične prijave prema maloletnicima i osude 2017.godine

Kada su u pitanju krivične prijave za pojedina krivična dela sa elementima nasilja koja su izvršili maloletnici uočili smo sledeće:

kod **krivičnih dela protiv imovine**, najbrojnije grupe krivičnih dela koja maloletnici vrše, isto kao i 2012.godine, samo tri krivična dela iz te grupe sadrže elemente nasilja – razbojnička krađa, razbojništvo i iznuda. Za sva krivična dela iz ove grupe tokom 2017.godine, od ukupno podnetih 1696 krivičnih prijava za sva krivična dela iz ove grupe sa elementima nasilja podneto je ukupno 147 krivičnih prijava – najviše 96 za krivično delo razbojništvo, 43 krivičnih prijava za iznudu i 8 krivične prijave za razbojničku krađu.

Kod **krivičnih dela iz grupe protiv života i tela** maloletnici vrše skoro sva krivična dela sa elementima nasilja. Od ukupno 510 krivičnih prijava koja je podneta za 7 različitih krivičnih dela iz ove grupe izvršenih od strane maloletnika samo jedno krivično delo nije bilo sa elementima nasilja. Od krivičnih dela sa elementima nasilja iz ove grupe najveći broj krivičnih prijava podnet je za krivična dela lake telesne povrede – 385, za teške telesne povrede – 89, za učestvovanje u tuči – 20, dok su krivične prijave za sva ostala krivična dela iz ove grupe malobrojne. Bilo je i krivičnih prijava podnetih za najteža krivična dela iz ove grupe – teško ubistvo – 4 odnosno ubistvo – 5. Najteža krivična dela – ubistvo odnosno teško ubistvo izvršena su od strane maloletnika muškog pola.

Kod krivičnih dela iz grupe protiv javnog reda i mira maloletnici su tokom 2017.godine izvršili ukupno 498 krivična dela za koja su podnete krivične prijave. Kod ove grupe od ukupno osam različitih krivičnih dela koja su oni izvršili, dva krivična dela su bila sa elementima nasilja i to: nasilničko ponašanje – najbrojnije krivično delo koje vrše maloletnici i to 463 krivičnih prijava za ovo krivično delo a još 8 krivičnih prijava podneto je za krivično delo nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu. Sve krivične prijave za krivično delo nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu podnete su protiv maloletnika muškog pola.

Kod krivičnih dela iz grupe protiv polnih sloboda maloletnici su tokom 2017.godine izvršili 40 krivična dela za koja su podnete krivične prijave. Od pet različitih krivičnih dela koja su izvršili za koje su podnete krivične prijave samo jedno krivično delo je sa elementima nasilja – najteže krivično delo iz ove grupe krivičnih dela : silovanje za koje je podneto 3 krivične prijave.

Kod krivičnih dela iz grupe protiv braka i porodice od tri krivična dela iz ove grupe koja su izvršili maloletnici, jedno ali najbrojnije krivično delo sa elementima nasilja je nasilje u porodici, za koje krivično delo je podneto 128 od ukupno 131 krivične prijave za sva krivična dela iz ove grupe.

U pogledu osuda za pojedina krivična dela sa elementima nasilja koja su izvršili maloletnici uočili smo da je od ukupno 1633 maloletnika prema kojima je tokom 2017.godine izrečena neka od krivičnih sankcija – vaspitne mere ili kazna maloletničkog zatvora najviše osuđenih je bilo za krivična dela protiv imovine – 887, za krivična dela iz grupe protiv javnog reda i mira – 311, protiv života i tela – 185, protiv braka i porodice - 61 protiv polne slobode – 23.

U okviru ovih grupa krivičnih dela za krivična dela sa elementima nasilja osuđen je :

- **171** maloletnik za izvršena krivična dela iz grupe protiv imovine (4 za razbojničku krađu, 111 za razbojništvo i 32 za iznudu),
- **192** maloletnika za izvršena krivična dela iz grupe protiv javnog reda i mira (179 za nasilničko ponašanje i 2 za nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu),
- **263** maloletnik za izvršena krivična dela iz grupe protiv života i tela – svi za krivična dela sa elementima nasilja (89 za lake telesne povrede, 63 za teške telesne povrede, 13 za učestvovanje u tuči, 2 za ugrožavanje opasnim oruđem pri tuči ili svađi, 10 za ubistvo i 8 za teško ubistvo),

- **61** maloletnik za izvršena krivična dela iz grupe protiv braka i porodice – svi za krivično delo nasilje u porodici, i
- **5** maloletnika za izvršena krivična dela iz grupe protiv polne slobode – svi za silovanje.

5. MALOLETNI IZVRŠIOCI KRIVIČNIH DELA I KRIVIČNA DELA SA ELEMENTIMA NASILJA

Kada su u pitanju maloletni izvršioci krivičnih dela za sva krivična dela za koja su osuđeni, bez obzira da li su sa elementima nasilja ili ne – bilo da im je izrečena vaspitna mera ili kazna maloletničkog zatvora tokom 2012.godine od 2302 lica dominantni su muškarci prema kojima je doneto 2180 osuda (984 mlađi maloletnici a 1196 u uzrastu starijeg maloletnika) a 122 osude su izrečene maloletnicama (56 u uzrastu mlađe a 66 u uzrastu starije maloletnice).

Kada su u pitanju maloletni izvršioci krivičnih dela za sva krivična dela za koja su osuđeni, bez obzira da li su sa elementima nasilja ili ne – bilo da im je izrečena vaspitna mera ili kazna maloletničkog zatvora tokom 2017.godine od 1633 lica dominantni su muškarci prema kojima je doneto 1491 osuda (666 mlađi a 825 u uzrastu starijeg maloletnika) a 142 osude su izrečene maloletnicama (53 u uzrastu mlađe a 89 u uzrastu starije maloletnice).

6. ZAKLJUČAK

U Republici Srbiji prisutna je stagnacija maloletničkog kriminaliteta, ali se menjaju pojavni oblici u smislu pojedinih krivičnih dela.

U periodu od 2012. do 2017.godine uočava se porast broja prijavljenih i osuđenih maloletnika.

Krivična dela sa elementima nasilja su disperzivno rasuta u nekoliko grupa krivičnih dela prema sistematizaciji Krivičnog zakonika. Maloletnici vrše najviše krivičnih dela iz grupe protiv imovine.

Najveći broj prijavljenih odnosno osuđenih maloletnika kod krivična dela sa elementima nasilja je za krivična dela iz grupe protiv života i tela.

Od krivičnih dela sa elementima nasilja maloletnici najviše vrše krivična dela nasilničko ponašanje, laka telesna povreda, razbojništvo, teška telesna povreda i nasilje u porodici. Maloletnici muškog pola su u proteklom periodu bili isključivi izvršioci najtežih krivičnih dela protiv života i tela – ubistvo i teško ubistvo, kao i krivičnih dela silovanje odnosno nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu, dok se u pogledu ostalih krivičnih dela javljaju kao izvršioci u manjem obimu i maloletnice.

LITERATURA

- [1] Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica („Sl.glasnik RS“ br. 85/2005 počeo sa primenom od 1.1. 2006. godine).
- [2] KZ SFRJ „Službeni list SFRJ“ br. 44/76, 36/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90 i 54/90; „Službeni list SRJ“ br. 35/92, 16/93, 31/93, 37/93, 24/94, 61/01; „Službeni list RS“ br. 39/03
- [3] Krivični zakon SRS „Službeni glasnik SRS“ br. 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89 i 42/89; „Službeni glasnik RS“ br. 21/90, 16/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02, 80/02, 39/03 i 67/03. Krivični Zakon SAPV, „Službeni list SAPV“ br. 17/77 i 24/77. Krivični zakon SAPK, „Službeni list SAPK“ br. 20/77
- [4] Zakon o krivičnom postupku, „Službeni list SFRJ“ br. 4/77, 36/77, 60/77, 14/85, 74/87, 57/89 i 3/90; „Službeni list SRJ“ br. 27/92 i 24/94
- [5] Zakonik o krivičnom postupku, „Službeni list SRJ“ br. 70/01, 68/02; „Službeni glasnik RS“ br. 58/04, 85/05 i 115/05
- [6] Zakonik o izvršenju krivičnih sankcija, „Službeni glasnik SRS“ br. 26/77, odnosno Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, „Službeni glasnik RS“ br. 16/97 i 34/01
- [7] Stevanović, I., Milošević, N. (2006) „Neophodne pretpostavke za primenu Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica”, u: Radovanović, D. (ur.) Novo

krivično zakonodavstvo: dileme i problemi u teoriji i praksi, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Viša škola unutrašnjih poslova, str. 487-496.

[8] Krivični zakonik RS „Službeni glasnik RS“ br. 85/05 objavljen 06.10.2005. godine, a stupio na snagu 01.01. 2006. Godine, 85/05, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009. 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/16.

[9] Izveštaj Republičkog zavoda za statistiku br. 272 od 16.10.2006. godine za period 2001-2005. godina

[10] <http://www.stat.gov.rs/oblasti/pravosudje/> Saopštenje 200 год. LXIII, 15.07.2013. Statistika pravosuđa, preuzeto 17.8.2018.

[11] <http://www.stat.gov.rs/oblasti/pravosudje/> Saopštenje 192 год. LXVIII, 15.07.2018. Statistika pravosuđa, preuzeto 17.8.2018.

[12] Saopštenje Republičkog zavoda za statistiku broj 191 god LXV, od 15.07.2015. godine, Statistika pravosuđa – Maloletni učinioci krivičnih dela, 2010 – 2014. godina

[13] Bilten Republičkog zavoda za statistiku broj 618, od 15.07.2016. godine, Maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2015. – prijave, optuženja i osude.

Zaštita od nasilja u porodici sa aspekta sudske prakse

Protection against domestic violence from the perspective of court practice

Doc. dr Milica Stojković, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu,
Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu¹

Apstrakt: Oštećeno lice je žrtva nasilja u odnosu na načine i okolnosti u kojima je ugroženo zbog izrečenih reči ili preduzetih radnji od strane okrivljenog. Pretnje ubistvom, uvrede, upotreba pogrdnih izraza, omalovažavanje, optuživanje za neverstvo, iskazivanje ljubomore na ekscentrične načine verbalno i putem konkludentnih radnji, samo su neki od vidova koje trpi žrtva nasilja u porodici. Ovakvo ponašanje okrivljenog ugrožava zdravlje oštećenog lica u dužem vremenskom periodu, a može imati za posledicu smrt i stradanje članova porodice. Nažalost, neretko mere zaštite zabrane uznemiravanja žrtve nasilja ne dovode do prestanka ovog problema koji je zadnjih godina postao veoma izražen u našem društvu. Pogoršanje ekonomskog statusa i frustracije koje nastaju u psihičkoj sferi počinioca krivičnog dela često su uzročnici nasilničkog ponašanja. Umesto za najlepše epitete ljubavi, razumevanja i poštovanja, porodica se danas sve više vezuje za pojam nasilja, te gubi svoj suštinski identitet i funkciju, a što čini ovu temu veoma aktuelnom.

Ključne reči: nasilje u porodici, sudska praksa, zakonski propisi

Abstract: The injured person is a victim of violence in relation to the ways and circumstances in which he is threatened by the pronounced words or actions undertaken by the defendant. The threat of murder, insults, the use of offensive words, disrespect, accusation of unbelief, expressing jealousy in eccentric ways verbally and through clandestine actions are just some of the forms that the victim of domestic violence suffers. This behavior of the defendant endangers the health of the injured person for a longer period of time, and may result in the death and suffering of family members. Unfortunately, the measures for protecting the prohibition of harassment of the victim of violence do not lead to the cessation of this problem which has become very pronounced in our society in recent years. The deterioration of the economic status and frustrations that occur in the psychic sphere of the perpetrator of the offense are often the causes of violent behavior. Instead of the most beautiful epithets of love, understanding and respect, the family today is increasingly associated with the notion of violence, losing its essential identity and function, which makes this subject very actual.

Index terms: domestic violence, judicial practice, legal regulations

¹ Doc. dr Milica Stojković - Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Geri Karolja 1, 21000 Novi Sad, Srbija (e-mail: mstojkovic1@yahoo.com)

1. UVOD

Nasilje u porodici jeste veliki društveni problem. Pretnje ubistvom, uvrede, upotreba pogrdnih izraza, omalovažavanje, optuživanje za neverstvo, seksualni delikti, iskazivanje ljubomore na ekscentrične načine verbalno i putem konkludentnih radnji, samo su neki od vidova koje trpi žrtva nasilja u porodici. Vikanje, guranje, gađanje predmetima, narušavanje privatnosti, proveravanje preko telefona, praćenje i skriveno posmatranje u neposrednoj blizini oštećenog lica predstavljaju pojam zlonamernog ponašanja koje se tretira kao nasilje u porodici. Neretko, mere zaštite zabrane uznemiravanja izrečene okrivljenom ne dovode do prestanka nasilja. Sudska praksa pokazuje da su pravilni zaključci da se svrha zaštite ne može ostvariti ukoliko bi stranke nastavile da žive u istom stanu i ukoliko bi okrivljenom bilo dopušteno da se približava oštećenom licu na rastojanje sa kojeg bi ono moglo da čuje pretnju ili uvredu.

Nasilje u porodici prouzrokuje ozbiljne kako individualne, tako i društvene posledice. Vreme tranzicije koje je otvorilo vrata moralnoj anomiji društva, dovelo je do enormnog povećanja zrtava nasilja u čijoj su ulozi žene i deca. Patrijahalno vaspitanje i kult porodice kao zatvorene tvrdave iza čijih se zidina kriju mračne tajne o porodičnom nasilju pod okriljem straha od egzistencijalne ugroženosti, osude okoline i tragičnog gašenja domaćinstva, dovode do toga da tamna brojka ove vrste kriminaliteta ima tendenciju povećanja uprkos donošenju adekvatnih zakonskih rešenja. Fizičko i psihičko zlostavljanje žrtve dovodi do povrede njenih osnovnih ljudskih prava, a nasilnik uspostavlja nad njom odnos nadređenosti, kontrole i moći, koristeći se sredstvima protivpravnog ponašanja.

Pogoršanje ekonomskog statusa i frustracije koje nastaju u psihičkoj sferi počinioaca krivičnog dela često su uzročnici nasilničkog ponašanja. Umesto za najlepše epitete ljubavi, razumevanja i poštovanja, porodica se danas sve više vezuje za pojam nasilja, te gubi svoj suštinski identitet i funkciju u savremenom vremenu, što je poražavajuća činjenica za jednu pravnu državu.

2. NASILNIK I ŽRTVA NASILJA

Ugrožavanje spokojstva žrtve vređanjem i pretnjama koje se pretežno odvijaju u stanu zahtevaju izdavanje naloga za iseljenje nasilnika i izricanje mera zabrana približavanja žrtvi na određenoj udaljenosti, kao i zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada žrtve. [1] Oštećeno lice je žrtva nasilja u odnosu na načine i okolnosti u kojima je ugroženo zbog izrečenih reči ili preduzetih radnji od strane okrivljenog. Članom porodice u smislu krivičnog dela nasilje u porodici iz člana 194. Krivičnog zakonika, smatra se i bivša supruga sa kojom okrivljeni već duže vreme ne živi u bilo kakvoj zajednici. [2]

Interesantno je da u svojoj žalbi često advokat okrivljenog ističe da je prvostepena presuda doneta uz povrede krivičnog zakona, obzirom da bivša supruga sa kojom okrivljeni već duže vreme ne živi u bilo kakvoj zajednici, nije član porodice okrivljenog. Ovakvi navodi su svakako neosnovani, jer se članom 112. stav 28. Krivičnog zakonika članovima porodice smatraju braća i sestre, njihovi supružnici i deca, kao i bivši supružnici i njihova deca, zajedno sa roditeljima bivših supružnika. Takođe, nasiljem u porodici se smatra emotivno i fizičko nasilje koje vrši jedno lice nad drugim licem sa kojim je u vanbračnoj zajednici. Vanbračni partneri podležu merama zaštite od nasilja u porodici.

Krivično delo nasilje u porodici izvršeno upotrebom nasilja i kvalifikovane pretnje postoji i kad radnja izvršenja bude preduzeta samo jednom.[3] Krivično delo može postojati kod korišćenja nasilja i upotrebe kvalifikovane pretnje kada je dovoljno da radnja i jednom bude preduzeta, da bi došlo do ugrožavanja spokojstva, telesnog integriteta ili duševnog stanja oštećenog člana porodice.

Interesantno je da prilikom određivanja mere zaštite od nasilja u porodici sud vodi računa o stepenu i obliku ispoljenog nasilja, ali i o tome da li će okrivljeni iseljenjem iz dotadašnjeg domaćinstva postati socijalni slučaj.

Da bi postojalo krivično delo nasilje u porodici, potrebno je da osećaj ugroženosti kod oštećenog lica bude kontinuiran, a ne trenutni i da ne postoji samo u trenutku preduzimanja radnji od strane okrivljenog, s tim što se i jednom radnjom može izvršiti navedeno krivično delo, ali je neophodno da u

kontekstu svih ostalih odnosa u porodici, postoji osećaj ugroženosti kod oštećenog i da taj osećaj ugroženosti ima jedan kontinuirani oblik.[4] Budući da zakonska definicija nasilja u porodici obuhvata sve potencijalne vidove nasilja, potrebno je izreći mere zaštite i kada nasilje nije preraslo u teže oblike.

3. SPECIFIČNOSTI NASILJA U PORODICI

Krivično delo nasilje u porodici je trajno delo koje čini onaj ko ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje člana svoje porodice, a kada u pogledu neke odlučne činjenice prvostepeni sud nije dao razloge, ožalbena se presuda ne može ispitati jer ne sadrži razloge o odlučnim činjenicama. Sud u postupku ima obavezu da sa sigurnošću utvrdi da li ponašanje okrivljenog kritičnom prilikom izaziva kontinuirani osećaj ugroženosti. Neophodno je da osećaj ugroženosti bude kontinuiran, a ne trenutn. Postoji mogućnost da se samo jednom radnjom izvrši ovo krivično delo, ali je neophodno postojanje osećaja ugroženosti kod oštećenog u dužem vremenskom intervalu.

Porodično nasilje, po pravilu, ima uzlaznu liniju u pogledu oblika ispoljavanja i posledica koje izaziva, pa je zato neophodno izricanje mera zaštite onda kada nasilje još uvek nije poprimilo teže oblike. [5] Privremena zabrana kontakta izvršioca nasilja sa žrtvom je jedini način da se predupredi ponavljanje nasilja. Zanimljivo je da se oblik krivičnog dela nasilje u porodici koji se sastoji u kršenju mere zaštite od nasilja u porodici koje je odredio sud može izvršiti samo sa umišljajem, te je neophodno da se radnje preduzmu sa svešću i sa ciljem da se određena mera prekrši.

Specifičnost ove vrste kriminaliteta jeste da nakon faze u kojoj se nasilnik iskreno kaje i obećava da će se promeniti, nastupa naredna faza akumulacije besa nakon čije kulminacije dolazi do nasilničkog ponašanja koje dovodi do težih posledica po žrtvu i odvodi istu u začarani krug. Svrha zaštitnih porodično-pravnih mera jeste da se njihovom primenom spreči recidiv nasilja u porodici. Pruža se nužna zaštita fizičkog i psihičkog integriteta, zdravlja i lične bezbednosti člana porodice kao žrtve nasilja. Teži se eliminaciji okolnosti koje dovode do ponavljanja nasilja i njegovog daljeg razvijanja. Neophodno je ograničiti ili privremeno zabraniti održavanje ličnih odnosa izvršioca nasilja sa žrtvom, usled čega postoji ograničenje određenih prava i sloboda na strani okrivljenog.

Posledica krivičnog dela nasilje u porodici postoji samo u situaciji u kojoj je prouzrokovana konkretna opasnost kod oštećenog, koja traje određeni vremenski period. Kada okrivljeni, na primer, samo u jednoj situaciji ugrozi telesni integritet, duševno stanje i spokojstvo člana svoje porodice, nema elemenata ovog krivičnog dela. Radnja krivičnog dela u vidu pretnje da će se napasti na život ili telo, drsko ili bezobzirno ponašanje, mora dovesti do određenog kontinuiranog stanja ugroženosti u kome se nalazi oštećeno lice.

3.1. Porodica kao konfliktna sredina

Višegodišnji konflikti u porodici, pretrpljeno fizičko i psihičko nasilje, sredina i prilike u kojima okrivljeni živi, kao i težina učinjenog dela, predstavljaju opravdane razloge da se, umesto zatvorske kazne, mlađem punoletnom licu izrekne vaspitna mera upućivanja u vaspitno-popravni dom. [6]

U ovakvim slučajevima sud izriče upućivanje u vaspitno-popravni dom kao vaspitnu meru. U ovoj ustanovi izvršilac dela provodi najmanje šest meseci, a najviše četiri godine. Dužinu trajanja vaspitne mere u kontrolisanom okruženju uz praćenje od strane stručnih lica određuje stepen njegovog postignutog vaspitanja, obrazovanja i pozitivnih ličnih osobina. Koliki će uticaj putem ovakvog načina delovanja biti na jačanje lične odgovornosti i razvijanje ličnosti mlađeg punoletnika u pozitivnom smeru, zavisice isključivo od njegovih individualnih karakteristika.

Poseban oblik krivičnog dela nasilje u porodici postoji zbog obezbeđivanja sankcija za kršenje mera zaštite od nasilja u porodici propisanih Porodičnim zakonom, s obzirom da taj zakon u tom slučaju ne predviđa nikakve sankcije, pa propisivanje ovog oblika krivičnog dela ima za cilj da se sankcioniše svako kršenje mere zaštite od nasilja u porodici, pri čemu ukoliko se to čini primenom nasilja, ne može postojati sticaj krivičnog dela nasilje u porodici sa nekim drugim krivičnim delom, već je reč o jednom krivičnom delu.[7]

Budući da ugrožavanje spokojsva, telesnog integriteta ili duševnog stanja člana porodice kod krivičnog dela nasilje u porodici predstavljaju posledicu ovog krivičnog dela, koja postoji jedino u situaciji u kojoj je prouzrokovana konkretna opasnost na strani oštećenog sa određenim vremenskim trajanjem, prilikom odlučivanja u konkretnim pravnim stvarima u postupcima pred sudom, dolazi neretko do propusta kod uzimanja u obzir ključnih elemenata za stavljanje na teret učiniocu ove vrste krivičnog dela.

Tako, jedna incidentna životna situacija sa kratkim vremenskim trajanjem, gde nema ugrožavanja spokojsva, telesnog integriteta ili duševnog stanja člana porodice, ne može biti krivično delo. Često se prijavljuju nadležnim organima ovakve situacije, i nakon konstatovanja da nema elemenata krivičnog dela, laici u pravu burno reaguju nakon dobijenog odgovora. U slučaju da se radi samo o incidentu, a ne o modelu ponašanja, sud neće izreći mere zaštite od nasilja u porodici.

4. PROCEDURALNE KARAKTERISTIKE

Kršenje privremene mere zaštite od porodičnog nasilja izrečene u parničnom postupku, predstavlja protivpravno ponašanje u smislu krivičnog dela nasilje u porodici iz člana 194. stav 5. Krivičnog zakonika, bez obzira što je privremena mera kasnije ukinuta.[8] Prilikom određivanja visime kazne, ukoliko se u presudi sud poziva na naročito olakšavajuće okolnosti, potrebno je da posebno obrazloži na koji su način te okolnosti uticale da se izrekne kazna zatvora ispod zakonskog minimuma.

Prvostepeni sud je na strani okrivljenog samo utvrdio olakšavajuće okolnosti, pobrojao ih, ali je propustio da navede od kakvog su značaja te okolnosti odnosno nije naveo razloge kojima se rukovodio kada je okrivljenom izrekao kaznu zatvora ispod zakonom određenog minimuma, odnosno blažu kaznu od zakonom propisane.[9] Treba napomenuti da, ukoliko je krivično delo nasilje u porodici ostvareno preduzimanjem više protivpravnih radnji, za postojanje dela nije od značaja da li postoji vremenski kontinuitet u preduzimanju radnji izvršenja.

Kod vršenja protivpravnog dela primenom nasilja, ne može postojati sticaj krivičnog dela nasilje u porodici sa nekim drugim krivičnim delom, već je reč o jednom krivičnom delu. Neprihvatljivi su pojedini stavovi sudova da se u takvim situacijama radi o sticaju krivičnog dela nasilje u porodici sa nekim drugim krivičnim delom, kao što su laka ili teška telesna povreda.

U jednom primeru [10] iz sudske prakse staratelj okrivljenog se odrekao prava na žalbu, uz saglasnost nadležnog centra za socijalni rad, pa je sud zauzeo stanovište da u tom slučaju ne isključuje pravo okrivljenog na delotvorni pravni lek. Okrivljeni je lišen poslovne sposobnosti, uskraćeno mu je pravo da zaključuje pravne poslove, ali to nisu razlozi za isključenje njegovog prava da, preko branioca, uloži žalbu na presudu.

U primerima iz prakse kada se okrivljeni brani ćutanjem, a oštećeni se koristi pravom da ne svedoči, dok drugi dokazi ne postoje za navode optužbe, osim nalaza veštaka koji se izjasni da su povrede kod oštećenog mogle da nastanu na način opisan u optužbi ali i na drugi način, sudovi okrivljenog za nasilje u porodici oslobodaju od optužbe usled nedostatka dokaza.

Do ukidanja presudi dovodi odlučivanje višestepenih sudova po žalbenim razlozima zbog bitne povrede odredaba ZKP-a, pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja, pogrešne primene materijalnog prava i nepravilne odluke o krivičnoj sankciji.

5. ZAŠTITA DECE OD PORODIČNOG NASILJA

Konvencija o pravima deteta ratifikovana je 1990. godine. U članu 9. st.1 ove Konvencije propisano je da države članice obezbeđuju da ni jedno dete ne bude odvojeno od svojih roditelja protiv njihove

volje, osim kada nadležni organi na osnovu sudskog uvida odluče, u skladu sa odgovarajućim zakonom i procedurama, da je takvo razdvajanje neophodno i u najboljem interesu deteta.[11]

Ukoliko roditelji zlostavljaju ili zanemaruju dete ili ako žive odvojeno, mora se doneti odluka o mestu stanovanja deteta. Porodični zakon propisuje obavezu nužnosti poštovanja najboljeg interesa deteta u svim aktivnostima koja se tiču čuvanja, nege, vaspitanja i izdržavanja deteta. Odredbama čl. 197. do 200. ovog Zakona regulisan je institut zaštite od nasilja u porodici i propisane su mere zaštite protiv člana porodice koji vrši nasilje, a kojom se privremeno zabranjuje ili ograničava održavanje ličnih odnosa sa drugim članovima porodice.[12] Zaštita i postizanje najboljeg interesa maloletnog deteta je primarni cilj zakonodavca i svih nadležnih institucija.

Na pravilno i potpuno utvrđeno činjenično stanje prvostepeni sud pravilno primenjuje krivični zakon kada nađe da se u radnjama okrivljenog stiču sva subjektivna i objektivna obeležja bića krivičnog dela nasilje u porodici iz člana 194. stav 3. Krivičnog zakonika.[13]

Donošenjem novog Zakona o sprečavanju nasilja u porodici [14] postignut je zapažen rezultat. Njime se uređuje sprečavanje nasilja u porodici, postupanje državnih organa i ustanova u sprečavanju nasilja u porodici, kao i pružanje zaštite i podrške žrtvama nasilja u porodici. Međutim, potrebno još mnogo zalaganja na svim nivoima delovanja države i sprovođenje u delo kvalitetnih programa i aktivnosti sa primarnim ciljem uklanjanja otrovnog korenja tradicionalnog koncepta neadekvatnih oblika vaspitanja i formiranja pogrešnih obrazaca identifikacije i ponašanja svakog pojedinca.

6. ZAKLJUČAK

Disfunkcionalni odnosi među članovima porodice, loša komunikacija i nerazumevanje dovode do incidentnih situacija u kojima izvršilac krivičnog dela negativno reaguje ispoljavajući agresivno ponašanje koje se manifestuje kroz različite vidove fizičkog i psihičkog nasilja prema pasivnom objektu. Nadalje, neophodna je saradnja nadležnih državnih organa. Potrebna je kvalitetna edukacija i preventivno delovanje putem razvijanja viših nivoa svesti o aktuелnoj problematici. Bilo bi poželjno da naučna i akademska zajednica uzmu veće učešće u borbi protiv porodičnog nasilja, radi stručnog otkrivanja krucijalnih uzroka na čijim bi se prevazilaženjima aktivno radilo, i na koji način bi se iskorenili pogrešni obrasci našeg društva ukorenjeni u tradicionalnom konceptu.

REFERENCE

- [1] Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Gž2 705/2010 od 6.10.2010. godine
- [2] Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Kž1. 1489/2010 od 10.2.2010. godine
- [3] Rešenje Apelacionog suda u Beogradu, Kž2. 1400/2013 od 4.4.2013. godine
- [4] Rešenje Apelacionog suda u Beogradu, Kž1 315/2013 od 5.2.2013.godine
- [5] Rešenje Apelacionog suda u Beogradu, Gž2. 144/2011 od 9.3.2011. godine
- [6] Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Kž1 1577/2014 od 29.12.2014. godine
- [7] Rešenje Apelacionog suda u Beogradu, Kž1 210/2014 od 6.3.2014. godine
- [8] Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Kž1. 2445/2013 od 26.6.2013. godine
- [9] Rešenje Apelacionog suda u Beogradu, Kž1 3792/2012 od 24.9.2012. godine
- [10] Rešenje Apelacionog suda u Beogradu, Kž2. 419/2012(2) od 9.2.2012. godine
- [11] Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta ("Sl.list SFRJ-Međunarodni ugovori", br.15/90, "Sl.list SFRJ-Međunarodni ugovori", br.4/96 i 2/97)
- [12] Porodični zakon ("Sl.glasnik RS" BR.18/2005, 72/2011-dr.zakon i 6/2015)
- [13] Krivični zakonik („Sl.glasnik RS“, br.85/2005, 88/2005-ispr.107/2005-ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016)
- [14] Zakon o sprečavanju nasilja u porodici („Sl.glasnik RS“, 94/2016)

Nasilje u porodici

Domestic violence

Marko Jevtić, student Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu¹

Apstrakt– Nasilje u porodici je univerzalna pojava, koja prožima sva društva, sve kulture i sve regione sveta. Ugrožavanjem prava drugih članova porodice, porodica prestaje biti privatna

stvar i postaje problem sa kojim se društvo mora suočiti. Borba protiv nasilja je nešto u šta mora

da se uključi čitava zajednica, ali i dalje najveću ulogu imaju institucije. U radu autor predstavlja vrste i oblike nasilja u porodici, međunarodne dokumente o zaštiti od nasilja u porodici i zaštitu od nasilja u porodici u Republici Srbiji. Posebno ukazuje na aktuelni problem nasilja u porodici na nedostatke u normiranju i primeni pozitivnih propisa i na potrebu donošenja podzakonskih akata radi efikasnije primene Zakona o sprečavanju nasilja u porodici.

Ključne reči – nasilje, porodica, društvo, institucije.

Abstract - Domestic violence is a universal phenomenon that permeates all societies, all cultures and all regions of the world. Endangering the rights of other family members, the family ceases to be a private matter and becomes a problem that society must face. The fight against violence is something that has to engage the whole community, but still the biggest role has institutions. In this work the author presents the types and forms of domestic violence, the international documents on the protection of domestic violence and protection from domestic violence in the Republic of Serbia. He especially points out the current problem of domestic violence in the gaps in standardization and implementation of positive regulations and the need to bring by- subordinate legislation for more efficient implementation of the Law on Prevention of Domestic Violence

Keywords- violence, family, society, institutions

1. UVOD

Nasilje u porodici se može opisati kao ponašanje koje se ispoljava kroz kontinuiranu upotrebu sile, pretnje ili zloupotrebe poverenja u odnosima između članova porodice. [1] Sve do šezdesetih godina prošlog veka verovalo se da je nasilje u porodici veoma retko i neuobičajeno ponašanje. Mnoga istraživanja koja su od tada obavljena pokazala su, međutim, da se nasilje u porodici pojavljuje u vrlo različitim oblicima, da ima mnogo veće razmere nego što se ikada moglo pretpostaviti, kao i da preseca sve socijalne i etičke grupe. Mogući uzroci nasilja u porodici [6]

1. Patrijarhalni obrazac porodičnog života- U SAD- u ženska lica su pripadala očevima dok se ne udaju a posle toga su vlasništvo muža. Muškarci su mogli da disciplinuju svoje žene po pravilu palca, koristeći štap koji nije deblji od palca. Ako muž posumnja u vernost svoje žene, bilo je dozvoljeno ubistvo. Sve do 1973. godine u Engleskoj muškarac je mogao da upotrebi fizičku silu ako žena hoće da ga napusti, a u SAD- u ako mu žena uskraćuje bračna prava.

¹ Marko Jevtić, student Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu (markojevtic@live.com)

2.Ekonomska situacija- Ekonomska beda svakako nije idealan socijalni ambijent za zaštitu telesnog i duševnog integriteta, za harmonične nenasilne porodične odnose.

3.Verski činilac- U nastanku nasilja u porodici određen uticaj ima i verska pripadnost članova porodice.

4.Nasledni faktor- Nasilje u primarnoj porodici ne mora, ali često, ipak rađa budućeg nasilnika. Zlostavljana deca se često indentifikuju sa nasilnim roditeljem.

5.Individualni faktor - Ponekad uzrok nasilničkog ponašanja može da bude specifičan određen profesijom ili trenutnom impulsivnošću.

6.Bez uspešnog objašnjenja- U društvima koji su odlični reprezenti moderne civilizacije poštovanja ljudskih prava i sloboda ima nasilja prema nekim porodicama koje ne može jednostavno da se objasni.

Nasilje u porodici se odlikuje visokom tamnom brojkom. [2] Baš iz tog razloga neophodno je da postoje mehanizmi otkrivanja i prijavljivanja učinioca ovih dela, sa ciljem spečavanja ponovne viktimizacije i adekvatne reakcije državnih organa .Postoje različiti razlozi zbog kojih žrtve nasilja u porodici ne prijavljuju ovo delo.To su razlozi ekonomske zavisnosti, roditeljstvo, porodica i rodbina, strah, ljubav, osećanje krivice, fizička i psihička iscrpljenost, nepoznavanje zakona i procedura, religijska uverenja i običaji.

2.VRSTE NASILJA U PORODICI

Kada govorimo o vrstama nasilja u porodici, danas nema autora koji ne bi pomenuli fizičko, seksualno i psihičko nasilje, s tim što se ovom korpusu nasilja dodaje i ekonomsko nasilje a u novije vreme, naročito kada se govori o nasilju u partnerskim odnosima se izdvaja i proganjanje.

2.1.Fizičko nasilje

Fizičko nasilje predstavlja najčešće navođen i najmanje sporan oblik nasilja u porodici. U odnosu na ostale vrste nasilja, fizičko nasilje je najlakše dokazati, jer se po pravilu radi o prouzrokovanju vidljivih povreda. Fizičko nasilje se definiše kao svaka namerna upotreba sile, u situacijama realnog rizika od povrede tela drugog lica, bez obzira da li je povreda nastala. To znači da ovako definisano fizičko nasilje podrazumeva upotrebu sile, ili pretnju da će se upotrebiti sila. Pretpostavka je da ocena težine fizičkog nasilja zavisi u najvećoj meri od frekvencije nasilja. Pored učestalosti akata, težina fizičkog nasilja se određuje i na osnovu mogućih nastalih povreda. One se procenjuju u odnosu na tip povrede, nivoa i obima oštećenja fizičke, profesionalne i socijalne funkcije i dužine trajanja povrede.

2.2.Seksualno nasilje

Seksualno nasilje jeste u svojoj suštini forma fizičkog nasilja, odnosno reč je o nežljenom nedobrovoljnom seksualnom odnosu koji se vrši pod prinudom. Međutim seksualno nasilje ima i svoje specifičnosti, pa se najčešće posebno i razmatra. Ta specifičnost se naročito ogleda u mogućnošću da se seksualno nasilje prouzrokuje specifične posledice po žrtvu. Psihološke traume nastale nakon seksualnog nasiljanja jedine moguće posledice. Kratkotrajne ili dugotrajne emocionalne teškoće kao što su anksioznost, šok, intezivan strah i suicidalne namere mogu biti praćene i polno prenosivim bolestima, neželjenom trudnoćom, prekidom trudnoće, ili povredom fetusa kao i fertilitetom.

2.3.Psihičko nasilje

Psihičko nasilje se najčešće tretira kao indikator ili pratilac drugih oblika nasilja u porodici. Glavni razlog tome leži u njegovoj prirodi. Naime posledice psihičkog nasilja najčešće su nevidljive za druge. Dok fizičko nasilje predstavlja kontinuirani teror, jasno prepoznatljivo ugrožavanje fizičkog integriteta, koje izaziva bes, strah i nemoć žrtve, psihičko nasilje najčešće izaziva osećanje stida i poniženja kod žrtve .

2.4. Ekonomsko nasilje

Ekonomsko nasilje se još uvek teško prepoznaje, a postojeća zakonska rešenja u savremenim pravima čine ekonomsko nasilje nevidljivim, pa su žrtve često onemogućene da dokažu postojanje ove vrste nasilja. Naime, ono se najčešće ogleda u kontroli i ograničavanju pristupa žrtve finansijskim sredstvima, što pruža nasilniku sigurnost da će žrtva biti finansijski ograničena ukoliko izabere da napusti nasilni odnos. Kao rezultat toga, žrtve su najčešće primorane da biraju između dve opcije da li da ostanu u nasilnom odnosu ili da se suoče sa ekonomskim poteškoćama i eventualnim siromaštvom i beskućništvom. Najčešće se pod ekonomskim nasiljem podrazumevaju oduzimanje ili potpuna kontrola finansijskih sredstava, do tačke da žrtve u potpunosti zavise od nasilnika za hranu, odeću, zabrane zapošljavanja ili zabrane odlaska na posao, korišćenje finansijskih sredstava ili imovine žrtve za ličnu dobit. [5]

2.5. Proganjanje

Poslednjih godina sve veću pažnju naučne i stručne javnosti skreću slučajevi proganjanja koji se razvijaju iz nasilja u porodici. Proganjanje se određuje kao način ponašanje usmeren na određenu osobu koji obuhvata ponavljanje postupaka kojima se ostvaruje vizuelna ili fizička blizina, komunikacija bez pristanka ili verbalne, pisane ili implicitne pretnje, ili kombinacije svih tih postupaka, koji bi izazvali osnovani strah kod druge osobe. Postupci kao što su slanje cveća, pisanje ljubavnih pisama kao samostalno preduzete ne predstavljaju kriminalno ponašanje. Međutim kada se ovi postupci preduzimaju sa namerom da se kod drugih lica izazove strah ili nanese povreda, tada predstavljaju ponašanje koje je kriminalno. U najvećem broju slučajeva, proganjanju je prethodio neki lični emocionalni odnos između žrtve i progonitelja. Tu su posebno važni slučajevi nasilja u porodici, naročito ako je reč o partnerskom nasilju.

3. OBLICI NASILJA U PORODICI

3.1. Nasilje u partnerskim odnosima

Nasilje u partnerskim odnosima se definiše kao nasilje koje vrše odrasle osobe ili adolescenti nad svojim partnerima iz aktuelnog ili ranijeg perioda, a uključuje fizičko, seksualno ili psihičko zlostavljanje. Od drugih oblika nasilja u porodici razlikuje se po tome što je to odnos naizgled ravnopravnih ili jednakih, nasuprot odnosu dece i roditelja, odraslih i odrasle dece i njihovih roditelja.

3.2. Nasilje u braku

Institucija braka jedna je od najstarijih institucija zabeleženih u svesti civilizacije. Porični zakon u našem pravu definiše brak kao zakonom uređenu zajednicu života žene i muškarca. [9] Pod terminom nasilje u braku podrazumeva se viktimizacija osobe sa kojom je nasilnik imao ili ima zasnovanu bračnu zajednicu. Nasilje u braku se određuje i kao niz ponašanja kojima se koristi osoba kako bi zadobila ili zadržala moć i kontrolu nad bračnim partnerom. Kada se kaže nasilje u braku, asocijacija je da je reč o nasilju nad ženama. Međutim, poslednjih godina čuju se i glasovi koji skreću pažnju i na nasilje u braku čije su žrtve muškarci. Nasuprot sindromu zlostavljane žene govori se o pretučenim muževima.

O nasilju nad muškarcima nema jasnih podataka, jer je i ta društvena pojava obavijena ćutanjem i tajnama, strahovima, sramom i predrasudama. Nasilje nad muškarcima retko započinje fizičkim nasiljem. Njemu najčešće predhodi poremećena komunikacija, česte svađe, vređanje, emocionalni pritisci, pretnje.

3.3. Nasilje u vanbračnim zajednicama

Danas je vanbračna zajednica u većoj ili manjoj meri, socijalno i pravno prihvaćen oblik zajednice života, a njeno postojanje se pravda izmenjenim položajem porodice u savremenom društvu. U našem pravu ustavom se vanbračna zajednica izjednačava sa brakom u skladu sa zakonom. [8] Porični zakon je definiše kao trajniju zajednicu života muškarca i žene, između kojih nema bračnih smetnji.

[9] Kada je u pitanju pojmovno određivanje nasilja u vanbračnoj zajednici s obzirom na to da je ona izjednačena sa brakom, uglavnom autori ističu definiciju nasilja u braku.

Žrtve nasilja u vanbračnim zajednicama navode kao oblike zlostavljanja uvrede, poniženja, upućivanje pretnji, izolovanje žrtve od njene porodice i prijatelja, pretnje nanošenjem povreda žrtvi, licima bliskim žrtvi.

3.4. Nasilje prema deci

Nasilje prema deci predstavlja najteži vid ispoljavanja porodičnog nasilja i nasilja uopšte, s obzirom na fizičke i psihičke osobine žrtava, odnos poverenja, emocionalne povezanosti i dužnosti čuvanja od strane onih kojima su deca poverena. Deca su izložena svim vrstama nasilja kako fizičkom tako i psihičkom i seksualnom nasilju.

3.5. Nasilje prema starim osobama

Stare osobe mogu biti izložene svim oblicima nasilja kako u porodici tako i izvan nje. To može biti fizičko zlostavljanje kao što je udaranje, štipanje, podmetanje noge, prisiljavanje starije osobe da ostane u stolici ili krevet, psihičko zlostavljanje kao što su pretnje starijim osobama da će biti napušteni ili ostavljeni, ignorisanje, socijalno izolovanje, zabranjivanje poseta.

Finansiska eksploatacija starih sastoji se u neovlašćenom korišćenju fondova, nepokretnosti ili imovine stare osobe. Podrazumeva radnje poput unovčenja čeka bez dozvole ili potpisa stare osobe, krađe novca ili dragocenosti iz kuće, promene testamenta.

Seksualno zlostavljanje uključuje razne oblike seksualnog iskorišćavanja i uznemiravanja, poput silovanja, sodomije, razgolićavanja ili fotografisanja.

4. MEĐUNARODNI DOKUMENTI O ZAŠTITI OD NASILJA U PORODICI

4.1. Ujedinjene nacije

Ujedinjene nacije su nasilje u porodici u braku i partnerskim odnosima indentifikovali kao specifičan oblik rodno zasnovanog nasilja, koji najviše pogađa žene, i kojim se krše osnovna ljudska prava i slobode žene i vrši njihova diskriminacija. [5] Za zaštitu od nasilja u porodici, braku i partnerskim odnosima od posebne važnosti su opšti i posebni dokumenti organizacije Ujedinjenih nacija. Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima svim ljudima kako muškarcima, tako i ženama, zajemčena je sloboda i jednakost u dostojanstvu i pravima i predviđeno je, pored ostalog, da svako ima pravo na život, slobodu i bezbednost. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima zabranjuje diskriminaciju, i zahteva od država da obezbede jednako pravo muškaraca i žena na uživanje prava predviđenih paktom. Paktom se reguliše pravo na privatni i porodični život. Ova odredba je posebno značajna, jer je privatnost i nemešanje u privatni život dugo bio argument za nereagovanje države, ili tolerisanje porodičnog nasilja. Pakt definiše porodicu kao prirodnu i osnovnu ćeliju društva, koja ima pravo na zaštitu od društva i države.

Države su dužne da preduzmu sve potrebne mere kojim će obezbediti jednakost u pravima i dužnostima supružnika u odnosu na brak, trajanje braka i u slučaju razvoda. Slično i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima zahteva od država da pruže zaštitu i pomoć porodici, kao osnovnoj i prirodnoj ćeliji društva, posebno za njeno zasnivanje, i dok je odgovorna za uzgoj i izdržavanje dece o kojoj se stara.

Konvencija Ujedinjenih nacija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena doneta je 1979 godine. Osnovni motiv za donošenje ove Konvencije zasnivao se na činjenici, da se i pored svih dotadašnjih međunarodnih instrumenata zaštite ravnopravnosti polova zadržala faktička neravnopravnost između muškaraca i žena. Njome se zahteva od država da preduzmu sve potrebne mere radi eliminacije diskriminacije prema ženama, naročito u bračnim i porodičnim odnosima, koji su tradicionalno ustrojeni i predstavljaju pogodnu osnovu za različite forme nasilja. Konvencijom je propisana i

obaveza preuzimanja prikladnih mera radi izmene društvenih i kulturnih običaja u pogledu ponašanja muškaraca i žena, da bi se otklonile sve predrasude kao i uobičajena i svaka druga praksa zasnovana na shvatanju o inferiornosti, ili superiornosti jednog, ili drugog pola ili tradicionalnoj ulozi muškarca, odnosno žene.

U Deklaraciji o eliminaciji nasilja prema ženama od države se traži da osude nasilje i da se ne pozivaju ni na kakve običaje, tradiciju, religijska ili druga uverenja, da bi izbegle svoje obaveze. Veliki značaj imaju Pekinška deklaracija i Platforma za akciju koje sadrže odredbe o strateškim ciljevima delovanja kako bi se iskorenilo nasilje prema ženama, koje se sagledava kao prepreka postizanju ciljeva jednakosti razvoja i mira i kao akti kojima se krši, ugrožava i poništava uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda žena.

4.2. Savet Evrope i Evropska Unija

Jedan od osnovnih zadataka Saveta Evrope jeste zaštita ljudskih prava, a nasilje u porodici, u braku i partnerskim odnosima podrija osnovne vrednosti na kojima Savet Evrope počiva. U sklopu zaštite ljudskih prava pa tako i žrtava nasilja u porodici najvažniji dokument Saveta Evrope je Evropska Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. [1] Konvencijom je predviđeno da svako ima pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, stana i prepiske. Evropska konvencija o ljudskim pravima dozvoljava intervenciju države u porodici, ukoliko u njoj postoji nasilje, koje predstavlja kršenje prava i sloboda drugog. Savet Evrope je doneo Konvenciju o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, koja po prvi put nasilje u porodici razdvaja i određuje odvojeno od nasilja nad ženama, te se na ovaj način ističe njegova posebnost. Prema Konvenciji nasilje u porodici se definiše kao svako delo fizičkog, seksualnog, psihičkog odnosno ekonomskog nasilja do kojeg dođe u porodici ili domaćinstvu, odnosno između bivših odnosno sadašnjih supružnika, odnosno partnera, nezavisno od toga da li učinilac deli, ili je delio domaćinstvo sa žrtvom. Konvencijom je predviđeno i kako postupak za zaštitu od nasilja u porodici mora da bude regulisan, od same prijave, gonjenja po službenoj dužnosti, sprovođenja istrage, hitnosti postupka, zabrana mogućnosti alternativnih načina rešavanja sporova, okolnosti koje se imaju uzeti kao otežavajuće, kada se donosi odluka o krivičnoj sankciji. Predviđeno je i osnivanje ekspertske grupe za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici koja će pratiti primenu Konvencije od strane država članica.

U okviru pravne regulative Evropske unije, malo je pravno obavezujućih dokumenata koji tretiraju problem nasilje u porodici, ali obaveze koje postavlja pravni okvir Evropske unije u pogledu nasilja nad ženama implicitno uređuje i obaveze država članica u pogledu nasilja u porodici.

Jedan od pravnoobavezujućih dokumenata, koji treba da unapredi položaj žrtava nasilja u porodici jeste Direktiva o pravu građana Evropske unije i njihovih porodica da se kreću i borave slobodno na teritoriji država članica. Direktivom je predviđena mogućnost žrtvama nasilja u porodici da zadrže pravo boravka u Evropskoj uniji, u slučaju razvoda.

Evropski parlament je usvojio Rezoluciju o postojećoj situaciji u borbi protiv nasilja nad ženama i budućim aktivnostima koje će biti preduzete na tom planu. Rezolucija sadrži spisak mera, koje se imaju preduzeti u borbi protiv nasilja nad ženama, inkriminaciju bračnog silovanja kao krivičnog dela, pružanje zdravstvene, socijalne, psihološke, finansijske pomoći žrtvama nasilja, osnivanje centra za pružanje pomoći deci i ženama žrtava nasilja, sprovođenje programa rada sa nasilnikom u socijalnim centrima. Kao novi segment politike Evropske unije u borbi protiv nasilja, ističe da nasilje nad ženama je nesumljivo najteži oblik rodno zasnovanog nasilja, ali i da nasilje u partnerskim odnosima prema drugim žrtvama deca, muškarci i starije osobe je takođe skriveni fenomen koji treba istražiti i ne treba ignorisati.

5. ZAŠTITA OD NASILJA U PORODICI U REPUBLICI SRBIJI

5.1. Nasilje u porodici prema Porodičnom zakonu

Porodičnim zakonom je predviđeno da je nasilje u porodici zabranjeno i da svako ima pravo na zaštitu od nasilja u porodici. [9] U smislu ovog zakona pojam nasilje u porodici podrazumeva ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje, ili spokojstvo drugog člana porodice. [9] Pored ovoga, u zakonu su pobrojana i ponašanja koja dovode do nastanka navedenih posledica i to nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede, izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenjem telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu, prisiljavanjem na seksualni odnos, navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14. godina života ili nemoćnim licem, ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima, vređanje kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje. Neki od ovih oblika ispoljavanja nasilja u porodici istovremeno su sankcionisani i kao posebna krivična dela (npr. telesna povreda), a neki su postavljeni i šire. Može se primetiti da Porodični zakon ne navodi ubistvo člana porodice kao radnju porodičnog nasilja. Ovo je razumljivo ako se ima u vidu da je zaštita od nasilja u porodici koju pruža porodično zakonodavstvo privremenog i preventivnog karaktera, sa ciljem da spreči ili ukloni uzroke nasilja u porodici. [7]

Kada su u pitanju imenovani oblici nasilja u porodici, sud ima veoma složen zadatak jer treba ne samo da utvrdi da li je konkretna radnja i zaista i preduzeta, već i da oceni da li se preduzeta radnja, odnosno ponašanje može smatrati drskim, bezobzirnim i zlonamernim ponašanjem, s obzirom na to u čemu se ogleda radnja, odnosno ponašanje sastoji, šta je cilj radnje i kakve je neposredne posledice izazvala, u odnosu na lice koje tvrdi, ili za koje se tvrdi da je žrtva nasilja. Titulari prava na zaštitu od nasilja u porodici smatraju se članovi porodice i to supružnici ili bivši supružnici, deca, roditelji i ostali krvni srodnici, lica u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu, lica koja vezuje hraniteljstvo, lica koja žive ili su živela u istom porodičnom domaćinstvu, vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri, lica koja su međusobno bila, ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, lica koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikad nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu. Prilikom određivanja titulara prava na porodičnu zaštitu od nasilja u porodici, zakonodavac je nastojao da omogući zaštitu ne samo osobama koje povezuje klasičan porodični odnos, već i licima koja se nalaze u drugim oblicima partnerskih odnosa, kao što su odnosi zasnovani na emotivnoj ili seksualnoj vezi.

Porodičnim zakonom propisane su i mere zaštite od nasilja u porodici, koje sud može odrediti protiv člana porodice koji vrši nasilje. Sud može odrediti jednu ili više mera zaštite prema nasilniku ili žrtvi, u zavisnosti koje mere u konkretnom slučaju smatra svrsishodnim. To su sledeće mere izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine, odnosno zakupa nepokretnosti, izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine, odnosno zakupa nepokretnosti, zabrana prilaženja članu porodice na određenoj udaljenosti, zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice, zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice. [9]

U Nactu Porodičnog zakona bile su predviđene još neke mere zaštite i to mera od obaveznog lečenja od alkoholizma i drugih bolesti zavisnosti, te obaveznog savetovanja ili psihijatrijskog lečenja. Nažalost, u daljoj zakonodavnoj proceduri, a na osnovu mišljenja Sekretarijata za zakonodavstvo Vlade Republike Srbije, ove mere su izostale iz teksta zakona, sa obrazloženjem da sud u parničnom postupku, za razliku od krivičnog, ne može biti ovlašćen da donosi takve mere. Ove mere bi, međutim, u praksi bile izuzetno značajne, jer je notorno da je nasilje najčešće posledica alkoholizma, narkomanije ili psihičkih poremećaja. [3]

Mere zaštite od nasilja u porodici su ograničenog trajanja, traju najviše godinu dana s mogućnošću produženja, sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih je mera određena. Mera može prestati i pre isteka vremena na koje je određena, ako prestanu razlozi zbog kojih je bila određena. Porodični zakon

reguliše i postupak za zaštitu od nasilja u porodici, koji je po svojoj prirodi parnični postupak. Postupak se pokreće tužbom. Tužbu za određivanje mere zaštite od nasilja u porodici, kao i za produženje mere zaštite od nasilja u porodici, mogu podneti član porodice prema kome je nasilje izvršeno, njegov zakonski zastupnik, javni tužilac i organ starateljstva. Tužbu za prestanak mere zaštite od nasilja u porodici može podneti član porodice protiv koga je mera određena. Postupak u sporu za zaštitu od nasilja u porodici je naročito hitan.

5.2. Nasilje u porodici prema Zakonu o spečavanju nasilja u porodici

Nasilje u porodici je prema Zakonu o spečavanju nasilja u porodici akt fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja učinioca prema članu porodice. Cilj ovog zakona je da na opšti i jedinstven način uredi organizaciju i postupanje državnih organa i ustanova i time omogući delotvorno sprečavanje nasilja u porodici i hitnu, blagovremenu i delotvornu zaštitu i podršku žrtvama nasilja u porodici. [10]

Na osnovu obaveze koja je nastala ratifikacijom Istanbulske konvencije, u Srbiji je donet Zakon o spečavanju nasilja u porodici kojim se propisuju hitne mere prema učiniocima nasilja u porodici. Mere sličnog karaktera predviđene su Porodičnim zakonom, u vidu zaštitnih mera. S ciljem privremenog udaljenja učinioca od člana porodice koji je žrtva ovog dela, dok se izradi individualni plan zaštite, predviđene su dve hitne mere. To su mera privremenog udaljenja iz stana i mera privremene zabrane učiniocu da kontaktira žrtvu i da joj prilazi. [10] Prva mera se izriče u slučajevima gde učinilac i žrtva žive u istom objektu, a druga mera može da bude izrečena i kada oni žive i kada ne žive zajedno. Ove dve hitne mere mogu se izreći i kumulativno. To ima smisla, zato što udaljenje učinioca ne znači da on ne može da se vrati u svoj stan posle odlaska policije, niti da neće koristiti sredstva komunikacije da kontaktira žrtvu. Ove mere su kratkoročne specijalno-preventivne mere. Obe mere izriče nadležni policijski službenik, nakon procene rizika sa negativnim rezultatom- da ima rizika od povrata i da treba učinioca udaljiti od žrtve. On ima pravo da naredjenjem izrekne hitnu meru u trajanju od 48 časova, kao i obavezu da žrtvu obavesti u pisanoj formi o izrečenoj meri. Ovo naredjenje se prosleđuje javnom tužiocu, centru za socijalni rad i grupi za koordinaciju i saradnju. Posle prijema obaveštenja o izrečenoj hitnoj meri, na osnovu ukupnog dokaznog i operativnog materijala koji su policijski službenici prikupili, osnovni javni tužilac vrednuje procenu rizika nadležnog policiskog službenika. Ako posle toga ustanovi neposrednu opasnost od povratka, dužan je sudu da podnese predlog da se hitna mera produži, u roku od 24 časa od časa uručenja naredjenja licu kome je izrečena hitna mera. [10]

Kako po Zakonu o sprečavanju nasilja u porodici tužilac ne sme da propusti predviđeni rok, teško će se dešavati da on ode na mesto događaja ili da će trošiti raspoloživo vreme za preduzimanje dokaznih radnji, već će sve prepuštati policijskim službenicima. Ovaka praksa je već postojala, tako da novo zakonsko rešenje ne predstavlja bitnu promenu u postupanju, već samo u vezi sa poštovanjem rokova. Zakonom o spečavanju nasilja u porodici predviđena je zaštita i podrška žrtavama nasilja.

U toku prvih šest meseci primene zakona, policija je izrekla 11.533 hitnih mera mogućim učiniocima nasilja u porodici i to 7.798 mera privremene zabrane učiniocu da kontaktira sa žrtvom i prilazi joj i 3.735 mera privremenog udaljenja učinioca iz stana. Sud je doneo rešenje o produženju hitnih mera 6.794 slučaja. Zanimljivo je da mera privrenog udaljenja učinioca iz stana nije izrečena samostalno već uvek sa merom privremene zabrane učiniocu da kontaktira sa žrtvom i prilazi joj. U ovom kratkom periodu primene zakona, prema 783 lica su izrečene hitne mere dva ili više puta, pa njih možemo označiti kao povratnike u izricanju hitnih mera. [4]

Postoje brojni nedostaci Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, samim tim što nisu doneti podzakonski akti koji bi olakšali i omogućili, odnosno razradili primenu tog zakona. U nedostatku podzakonskih akata postoje brojne protivrečnosti i nedorečenosti samog zakona. U početku primene samog zakona postojao je problem angažovanja Centra za socijalni rad što je rešeno uvođenjem dežurstva, obzirom da je centar radio samo do 15h. Problem predstavlja i dostavljanje rešenja o

produženju hitnih mera. U ZSNP je predviđeno da naređenje sadrži obavezu lica kome je izrečena hitna mera da se po njenom isteku javi policijskom službeniku koji je izrekao. Najčešće će to biti jedini način da se uruči sudsko rešenje kojim su hitne mere produžene. Ako mogućem učiniocu bude izrečena mera privremenog udaljenja iz stana, postavlja se pitanje na koju adresu će mu se dostaviti sudsko rešenje ako on ne postupi po naređenju policije i ne javi se nadležnom policijskom službeniku po isteku hitnih mera. [4]

Odredba po kojoj je lice kome je izrečena hitna mera dužno da se po njenom isteku javi policijskom službeniku koji je izrekao najčešće neće biti ostvarljiva u praksi (nadležni policijski službenik je odsutan zbog godišnjeg odmora, bolovanja ili je završio radnu smenu u trenutku isteka hitnih mera). Jedino prihvatljivo rešenje je da se to lice po isteku hitne mere javi u dežurnu službu organizacione jedinice policije u kojoj je hitna mera izrečena. [4]

Zakon predviđa da su sva pravna i fizička lica dužna da prijave nasilje u porodici za koja su saznala, međutim zakon nije predvideo sankciju ako neko ne podnese prijavu.

Jedna od novina koju zakon o sprečavanju nasilja donosi jeste vođenje jedinstvene evidencije za sve prijavljene događaje nasilja u porodici u ZSNP je propisana evidencija podataka o slučajevima nasilja u porodici koju vode policijske uprave, javna tužilaštva, centri za socijalni rad i sudovi. Pojedinačne evidencije tih državnih organa i ustanova treba da se vode u elektronskom obliku i čine Centralnu evidenciju o slučajevima nasilja u porodici, koju vodi Republičko javno tužilaštvo. Međutim, te evidencije u praksi nisu ustanovljene ni šest meseci nakon početka primene ZSNP, tako da RJT poseduje samo određene podatke koji se odnose na postupanje javnog tužilaštva, a ne i one koji se odnose na postupanje policije, centra za socijalni rad i sudova. [4]

6. ZAKLJUČAK

Međunarodna zajednica je prepoznala nasilje u porodici kao štetnu pojavu čijem je suzbijanju potrebno pristupiti na nadnacionalnom nivou. Kada je reč o Srbiji, postoji izrazita potreba za prevencijom porodičnog nasilja. Problem je, naime veoma rasprostranjen i duboko ukorenjen u tradiciji društva, tako da je prevashodno potrebno stabilizovati i izgraditi društvo sa novim vrednostima nenasilja. Nije sporno da Zakonom ospečavanju nasilja u porodici žele postići plemeniti ciljevi, ali to treba činiti u odgovarajućoj pravnoj formi. Ako je potrebno izmeniti propise koji trenutno važe ili treba usmeriti rad državnih organa ka adekvatnijem postupanju, onda treba vršiti izmene i dopune postojećih zakona, donositi uputstva, a u slučaju donošenja novog, isti uskladiti sa postojećim propisima.

LITERATURA:

- [1] Draškić M., Porodično pravo i prava deteta, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu 2014, str. 34, 53-54.
- [2] Ignjatović Đ., Kriminologija, Porodično pravo i prava deteta, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu 2015, str. 58.
- [3] Kovaček Stanić G., Porodično pravo, Pravni fakultet u Novom Sadu 2014, str. 51.
- [4] Kolarić D., Marković S., Pojedine nedoumice u primeni zakona o sprečavanju nasilja u porodici, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu 1/2018, str. 57, 59, 62, 64.
- [5] Konstantinović Vilić S., Petrušić N., Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u pravosudnoj praksi Srbije, Beograd 2010, str. 15, 63.
- [6] Panov S., Porodično pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu 2014, str. 385-389
- [7] Ponjavić Z., Porodično pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu 2014, str. 437.
- [8] Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik RS 98/2006
- [9] Porodični zakon, Službeni glasnik RS. 18/2005, 72/2011- drugi zakon 6/2015
- [10] Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, Službeni glasnik RS 94/2016

MREŽA 2018

SPREČAVANJE I SUZBIJANJE NASILJA

OBLAST: PSIHOLOŠKE NAUKE

Nasilje među osnovcima: Pregled literature

Peer violence among primary school students: A literature review

asist. Leona Cilar, Univerzitet u Mariboru Fakultet medicinskih znanosti, Slovenija¹

mag. Barbara Kegl, Univerzitet u Mariboru Fakultet medicinskih znanosti, Slovenija²

asist. Petra Klanjšek, Univerzitet u Mariboru Fakultet medicinskih znanosti, Slovenija³

izr. prof. dr. Suzana Kraljić, Univerzitet u Mariboru, Pravni fakultet, Slovenija⁴

doc. dr. Jadranka Stričević, Univerzitet u Mariboru Fakultet medicinskih znanosti, Slovenija⁵

Apstrakt – Velik broj učenika globalno doživljava nasilje u školi, što posledično utiče na njihovo zdravlje i blagostanje. Najčešće nasilje u osnovnoj školi je nasilje među vršnjacima. Učitelji i školske medicinske sestre imaju značajnu ulogu u ranom prepoznavanju toga, te prevenciji i promociji za održavanje dobrih odnosa među vršnjacima. Mnoge države raspravljaju o mogućim zahvatima za sprečavanje nasilja, radi negativnih posledica za pojedinca i posledično troška za državu. Ti poduhvati se moraju temeljiti na potrebama pojedinca, željama, najnovijim i najboljim dokazima. Zato je namera našeg pregleda literature ustanoviti, kako često se pojavljuje međugeneracijsko nasilje u osnovnim školama, faktori, koji utiču na međugeneracijsko nasilje i registrovanje nasilja od strane učenika. Traženje literature semo sprovedi pomoću uključenih i isključenih kriterija u međunarodnim bazama podataka. Od 598 identifikovanih pronalazaka smo u končnu analizu uključili 14 pronalazaka. Na osnovu dokaza smo ustanovili raširenost međugeneracijskog nasilja i možemo oblikovati intervencije za njegovo smanjivanje, koje se temelje na dokazima.

Ključne reči - nasilje, zlostavljanje, osnovna škola, vršnjaci, prevencija.

Abstract - Many students worldwide experience violence in school, which consequently influence their health and wellbeing. Most common violence is one performed by peers in primary schools. School teachers and school nurses have an important role in early recognition, prevention and promotion of good relationships among peers. Many countries are discussing possible measures to prevent violence, because of negative consequences for individuals and additionally costs for the country. Those actions must be based on individuals' needs, wills and on the newest and best evidence. Thus, the aim of this literature review is to find out the prevalence of peer violence in primary schools, factors that influence its appearance and students' perception of it. We conducted literature search using inclusion and exclusion criteria in international databases. Out of 598 identified records, 14 were included in final analysis. Based on findings, we can understand prevalence of peer violence and develop evidence based interventions to reduce it.

Key words - violence, abuse, primary school, peers, prevention.

¹ Leona Cilar - Univerzitet u Mariboru, Fakultet medicinskih znanosti, Žitna ulica 15, 2000 Maribor, Slovenija (e-mail: leona.cilar1@um.si)

² Barbara Kegl - Univerzitet u Mariboru, Fakultet medicinskih znanosti, Žitna ulica 15, 2000 Maribor, Slovenija (e-mail: barbara.kegl@um.si).

³ Petra Klanjšek - Univerzitet u Mariboru, Fakultet medicinskih znanosti, Žitna ulica 15, 2000 Maribor, Slovenija (e-mail: petra.klanjsek@um.si).

⁴ Suzana Kraljić - Univerzitet u Mariboru, Pravni fakultet, Mladinska ulica 9, 2000 Maribor, Slovenija (e-mail: suzana.kraljic@um.si)

⁵ Jadranka Stričević - Univerzitet u Mariboru, Fakultet medicinskih znanosti, Žitna ulica 15, 2000 Maribor, Slovenija (e-mail: jadranka.stricevic@um.si).

1. UVOD

Nasilje među vršnjacima se pokazuje kao rastući problem, koji se pojavljuje u školama po celom svetu i bitno utiče na kvalitetu života učenika [1; 2]. Radi različnosti, različiti autori shvataju nasilje na drugačiji način. Kao posledica toga postoji više definicija nasilja [3]. U engleskom rečniku se često spominje izraz *bullying*, koji se teško prevede u slovenski jezik [4]. Olweus je već 1994. godine [5, p. 1173] definisao nasilje kao negativno delovanje (emocionalno, verbalno i/ili fizičko) jednog ili više učenika, koje se ponavlja kroz vreme. Nasilje među vršnjacima se obično pokazuje u obliku fizičkog ili verbalnog napada na drugu osobu [6]. Nasilni učenici obično svesno i namerno vrše nasilan čin nad vršnjacima [7; 8; 9]. Studije pokazuju, da na nasilje utiču različiti faktori, kao što su individualni, porodični i obrazovni faktori [10].

Autori Mugnaioni Lešnik, et al. [3] upozoravaju, da velik problem u slovenskim školama predstavlja nasilni egoistički individualizam, izvtanje vrednosti solidarnost u školi te marginalizacija neslovenske dece. U slovenskim školama su najčešći načini nasilja pljuvanje, štipanje, vređanje, psovanje, guranje, guranje po hodnicima, zafrkavanje, otipavanje, fizičko nasilje, izolacija od strane vršnjaka, separiranje po narodnosti i vređanje radi nacionalne pripadnosti, ucenjivanje, različite nasilne igre i drugo [9].

Nasilje među vršnjacima može uticati na duševno zdravlje i dobar osećaj osnovnoškolca [11]. U školskoj okolini imaju velik uticaj učitelji, koji su u svakodnevnoj interakciji sa učenicima. Oni mogu promovisati dobru komunikaciju i međusobne odnose, sprečiti nasilje među vršnjacima [12]. Nasilje doprinosi negativnim uzorcima vladanja, slabom zdravlju i duševnoj nestabilnosti [2]. Zato je od bitnog značaja, da nasilje među vršnjacima sprečimo, rano prepoznamo i adekvatno odreagujemo. Sa istraživanjem [3] u slovenskim školama dolazimo do spoznaje, da se nasilje među vršnjacima najčešćedogovoreno, kada je reč o tome. Iz istraživanja je pokazalo da nisu saglasni u pogledu znanja o sprečavanju nasilja među vršnjacima, što pokazuje potrebu za edukacijom zaposlenih u obrazovnim institucijama u području prepoznavanja i sprečavanja nasilja. U inostranstvu mnogo pažnje se posvećuje preventivi nasilja u osnovnim školama pomoću intervencija, koje su najnovije i temelje na dokazima te učenikovim potrebama i željama [13; 14]. Ojiambo Wandera, et al. [2] naglašavaju, da intervencije moraju biti fokusirane na porodicu, školsku okolinu i one koji potiču iz socialno-ekonomsko slabijeg statusa u porodici. Zbog toga je značajno da uspostavimo podporni odnos takođe i sa članovima porodice, jer dobri porodični odnosi značajno utiču na dobre odnose sa drugima, naime i sa vršnjacima [15]. Zato je namera ovog rada da se ustanovi raširenost nasilja među osnovnoškolcima, faktori koji utiču na nasilje i pogled osnovnovaca na međugeneracijsko nasilje.

2. METODOLOGIJA

U istraživanju smo upotrebili opisnu (deskriptivnu) metodu rada, jer smo pregledom literature želeli ustanoviti i upoznati izvedena istraživanja u Sloveniji i inostranstvu. Izveli smo sistematički pregled literature, čiji cilj je saznati istraženost problema nasilja među vršnjacima u osnovnim školama. Pregledali smo pet međunarodnih baza podataka: ScienceDirect, CINAHL, Medline, PubMed i Web of Science. Dodatno smo literaturu pronašli ručnim traženjem literature i pretragom literature u Google Scholaru. Tražili smo pomoću ključnih reči na engleskom jeziku, uključenih i isključenih kriterija graničnosti (Tabela 1).

TABELA 1

Prikaz zahvaćenih i isključenih kriterijuma i limita

Zahvaćeni kriterijumi	
Tematika	Nasilje u školi
Populacija	Osnovci
Vrsta istraživanja	Kvantitativna istraživanja, kvalitativna istraživanja, istraživanja mešanih metoda
Isključeni kriterijumi	
Duplikati, sistematički pregledi, meta analize i studije koje se ne odnose na izabranu temu	
Limiti	
Vremenski okvir	– 2018
Dostunost	Celokupan tekst
Jezik	Engleski jezik

Kod traženja literature uzeli smo u obzir zahvaćene i isključene kriterije. Vremenski se nismo opredelili, jer smo želeli ustanoviti istraženost tematike i pridobiti što više podataka. Pregledali smo literaturu koja je bila potpuno dostupna. Končni traženi niz je glasio: (“bully*” OR “domineer*” OR “violen*” OR “terror*”) AND ((“primary school”) AND (“student*” OR “scholar*” OR “learner*” OR “schoolchild” OR “pupil*” OR “trainee”). Sa konačnim traženim nizom smo pridobili sledeći broj pogodaka: ScienceDirect – 158, CINAHL – 13, Medline – 54, PubMed – 1 in Web of Science – 141 (Tabela 2).

TABELA 2

Prikaz dobijenih pogodaka u bazama podataka

#Key words	Databases				
	ScienceDirect	CINAHL	Medline	PubMed	Web of Science
1 (“bully*” OR “domineer*” OR “violen*” OR “terror*”)	2 481	23 702	44 647	420	23 361
2 ((“primary school”) AND (“student*” OR “scholar*” OR “learner*” OR “schoolchild” OR “pupil*” OR “trainee”))	4 361	357	1 311	133	1 666
3 #1 AND #2	158	13	54	1	141

Literaturu smo tražili pomoću sastavljenih kriterijuma i izabrali po koracima. U narednom koraku smo pregledali duplikate, a zatim pridobijene pogodke pregledali po naslovu. Zatim smo pogodke pregledali po apstraktu i u poslednjem koraku po celokupnom tekstu. Između 598 identifikovanih pogodaka smo u konačno analizu uključili 14 pogodaka.

3. REZULTATI

U prvom koraku traženja literature smo u međunarodnim bazama podataka identifikovali 367 pogodaka. Pomoću ručnog traženja literature i pregleda Google Schoolara smo identificirali 231 pogodaka. U končnu analizu je uključenih 14 članaka, čije karakteristike su predstavljene u Tabeli 3.

TABELA 3

Karakteristike izabranih studija

Autori, godina (Država)	Ishod merenja	Nacrt istraživanja	Populacija	Glavne spoznaje
Akbaba Altun & Erdur Baker, 2010 (Turska)	Razumevanje nasilja u školi sa stran eučenika i učitelja	Kvalitativna studija	27 učitelja i 125 učenika	Učenci smatraju, da se nasilje ne može sprečiti zato ga najčešće shvataju, kao fizičko. Nasilje izvode stariji učenici. Oni, koji su žrtve nasilja pomoć potraže kod školskih drugova.
Andreou, 2004 (Grčka)	Povezanost među žrtvama nasilja i komponent makiavelizma	Presečna studija	186 učenika	Nasilje je povezano sa većinom faktora makiavelizma.
Černi Obrdalj et al., 2014 (Bosna i Hercegovina)	Učestalost doživljanja nasilja u školi i nasilje u porodici, zadovoljstvo sa preventivnim programima	Presečna studija	626 učenika	Većina učenika nije doživelo nasilje u školi i porodici. Učenici 5. i 6. razreda su pokazali bolje znanje o pomoći u primeru nasilja.
Canan Demirbağ, et al., 2017 (Turska)	Povezanost među oblicima nasilja i anksioznošću učenika	Presečna studija	595 učenika	Najčešći oblici nasilja su udarac nogom i šamar kod fizičkog, zafrkavanje kod verbalnog, diskriminacija kod emocionalnog i upotreba seksualno eksplicitnih izraza kod seksualnog nasilja.
Flores & Clares-Lopez, 2014 (Španija)	Raširenost nasilja između učenika, kao i povezanost nasilja i rezultata učenja	Presečna studija	4300 učenika	Nasilje je raširenije među učenicima migrantima, kao kod ostale populacije.

TABELA 3

Karakteristike izabranih studija (nastavak)

Avtorji, godina(Država)	Ishod merenja	Nacrt istraživanja	Populacija	Glavne spoznaje
García Fernández, et al., 2015 (Španija)	Različiti uticaji individualnih i konceptualnih varijabli na percepciju uloge kod nasilja	Presečna studija	1278 učenika	Socialno i normativno prilagođenje, razdražljivost, seksualnost i samopoštovanje objašnjavaju karakteristike uključenih u nasilje.
Glew, et al., 2005 (ZDA)	Raširenost nasilja i povezanost sa pohađanjem škole, akademska dostignuća, disciplinski zahvati i osećaj tuge, sigurnosti i pripadnosti	Presečna studija	3530 učenika	Raširenost nasilja među osnovcima je poprilična. Veza među sarađivanjem u nasilju i školskim problemima pokazuje na ozbiljan problem u školama.
Han, et al., 2017 (Kitajska)	Raširenost nasilja u povezanosti sa školskom klimom	Presečna studija	3675 učenika	Nasilje je u velikoj meri rašireno među osnovcima. Školska klima ima velik uticaj kod sprečavanja nasilja.
Karatas & Ozturk, 2011 (Turska)	Povezanost nasiljem i zdravstvenih poteškoća	Presečna studija	92 učenika i 92 roditelja	Učenici, koji su izloženi nasilju imaju više zdravstvenih problema.
Mundy, et al., 2017 (Australija)	Povezanost među nasiljem među vršnjacima i akademskim uspehom	Presečna studija	1178 učenika	Deca, koja su bila žrtve fizičkog nasilja su zaostajali 6 do 9 meseci u akademskom uspehu za vršnjacima, koji nisu bili žrtve nasilja.
Pan, et al., 2017 (Kitajska)	Razvoj nasilja među učencima 4, 5 i 6 razreda	Longitudinalna studija	712 učenika	Oni, koji u nižim razredima nisu uključeni u nasilje nisu uključeni ni kasnije.
Salehi, et al., 2016 (Iran)	Percepcija učitelja i roditelja o nasilju među vršnjacima	Kvalitativna studija	4 učitelja i 8 roditelja	Nasilje je percipirano kao fizički i verbalni napad, isključeni su psihološki uticaji.

TABELA 3

Karakteristike izabranih studija (nastavak)

Avtorji, godina(Država)	Ishod merenja	Nacrt istraživanja	Populacija	Glavne spoznaje
Ojiambo Wandera, et al., 2017 (Uganda)	Faktori, koji utiču na među-generacijsko nasilje	Presečna studija	3706 učenika	Učenici koji spavaju u deljenim sobama u domovima i imaju bolje ocene su više izloženi fizičkom nasilju od ostali.
Wolke, et al., 2001 (Velika Britanija i Nemačka)	Raširenost nasilja međuvršnjacima i faktorima, koji utiču na nasilje	Presečna studija	2377 učenika u VB i 1538 učenika u Nemačkoj	Više nasilja je zabeležen među učenicima u VB, kao i u Nemačkoj. Manje muških žrtava je bilo izloženo nasilju svake nedelje VK, kao u Nemačkoj.

4. DISKUSIJA

U toku pregleda literature smo analizirali 2 kvalitativne studije, 11 presečne studije i 1 longitudinalnu studiju. Na osnovi pregleda literature smo došli do spoznaje, da je razumevanje nasilja u školi sa strane učenika različito. Veći dio učenika nije doživeo nasilje u školi i kod kuće [18]. Učenici, koji su nasilje doživeli tvrde, da je prisutno u školama [16, 22, 23, 27]. Takođe učenici smatraju, da se nasilje ne može sprečiti [16] i da nasilje najviše puta primenjuju stariji učenici [16]. Najčešći oblik je fizičko nasilje (udarac nogom, šamar) [16, 19], tome sledi verbalno nasilje (zafrkavanje) [19] zatim diskriminacija kod emocionalnog nasilja [19] i seksualno nasilje [19]. Sa tim možemo zaključiti, da postoji povezanost među oblicima nasilja i anksioznošću učenika, koji su bili nasilju izloženi barem dva puta [19]. Različiti uticaj individualnih i konceptualnih varijabli se pokazuje kod percepcije uloge kod nasilja. Ovamo ubrajamo socialno i normativno prilagođenje, razdražljivost, seksualnost i takođe samopoštovanje. To su karakteristike, koje primećujemo i kod žrtava i kod napadača [21]. Učenici, koji spavaju u deljenim sobama u domovima i imaju bolje ocene su češće iskusili fizičko nasilje kao ostali [2]. Međutim na psihičko nasilje utiče pre svega seksualnost, hod do škole, invalidnost i broj obroka na dan [2]. Najčešće nasilje sprovode stariji učenici [16]. Takođe nasilje je povezano sa komponentama i makiavelizma [17]. Školska klima ima velik značaj kod sprečavanja nasilja [23]. Povezanost među nasiljem, školskim poteškoćama i rezultatima učenja pokazuje na ozbiljan problem u školi. Takva deca imaju poteškoće sa prisustvom na časovima, dostignućima, raspoloženjem, nedostaje im sigurnosti i pripadnosti zato su čestii disciplinski zahvati [22]. Učenici, koji su bili izloženi nasilju, zaostaju upostizanju uspeha pri učenju za 6-9 meseci [25]. Takođe imaju učenici koji su izloženi nasilju više zdravstvenih poteškoća [24]. Što se tiče nasilja u nižim i višim razredima oni su ustanovili, da se smanjuje broj uključenih u nasilje sa prelazom u više razrede [26]. Upravo tako su učenici 5. i 6. razreda pokazali veće zadovoljstvo sa obrazovanjem i preventivnim programima. Imaju bolje znanje o pomoći u primeru nasilja [18]. Percepcija nasilja sa strane učitelja i roditelja govori o tome, da nasilje shvataju kao fizički i verbalni napad, uz to isključuju psihološki uticaj [6]. Možemo zaključiti, da je raširenost nasilja među osnovnoškolcima poprilična [22, 23, 27] i da je puno više raširena pre svega među učenicima i migrantima kao ostalim učenicima [20].

3. ZAKLJUČAK

Nažalost učenici u osnovnim školama širom sveta doživljavaju nasilje, što se odražava na razvoju deteta kao i na njegovo zdravlje i dobar osećaj. Učitelji, roditelji i medicinske sestre imaju značajnu ulogu u ranom prepoznavanju, sprečavanju i motivišu zahvata za dobre odnose među vršnjacima.

LITERATURA

- [1.] Yildirim, R., Selçuk, G., Masum Ocak, M. & Sarıbaş, S., Peer bullying according to the perception of teacher candidates, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116, 2014, pp. 4568-1576.
- [2.] Ojiambo Wandera, S. et al., Violence against children perpetrated by peers: A cross-sectional school-based survey in Uganda, *Child Abuse & Neglect*, 68, 2017, pp. 65-73.
- [3.] Mugnaioni Lešnik, D., Koren, A., Logaj, V. & Brejc, M., *Nasilje v šoli: Opredelitev, prepoznavanje, preprečevanje in obravnava*. Slovenija, Kranj, 2009.
- [4.] Jakopiček, M., 2016. *Preprečevanje nasilja v šoli: Diplomsko delo*. Maribor: Univerza v Mariboru Filozofska fakulteta.
- [5.] Olweus, D., 1994. Annotation: Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35, pp. 1171-1190.
- [6.] Salehi, S., Patel, A., Taghavi, M. & Pooravari, M., 2016. Primary School Teachers and Parents Perception of Peer Bullying Among Children in Iran: A Qualitative Study. *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences*, 10(3), pp. 1-8.
- [7.] Albayrak, S., Yildiz, A. & Erol, S., 2012. The effect of peer bullying education on adolescents' knowledge, attitudes and behaviors towards bullying. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 46, pp. 4620-4625.
- [8.] Sapouna, M. in drugi, 2010. Virtual learning intervention to reduce bullying victimization in primary school: a controlled trial. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51(1), pp. 104-112.
- [9.] Bučar Ručman, A., 2004. *Nasilje in mladi*. Novo Mesto: Klub mladinski kulturni center.
- [10.] Cerezo, F., Ruiz-Esteban, C., Sanchez Lacasa, C. & Arense Gonzalo, J. J., 2018. Dimensions of parenting styles, social climate, and bullying victims in primary and secondary education. *Psicothema*, 30(1), pp. 59-65.
- [11.] Thumann, B. F., Nur, U., Naker, D. & Devries, K. M., 2016. Primary school students' mental health in Uganda and its association with school violence, connectedness, and school characteristics: a cross-sectional study. *BMC Public Health*, 16(662), pp. 1-11.
- [12.] Patalay, P. in drugi, 2017. Mental health provision in schools: approaches and interventions in 10 European countries. *Global Mental Health*, 4(10), pp. 1-12.
- [13.] Coker, A. L. in drugi, 2017. RCT Testing Bystander Effectiveness to Reduce Violence. *American Journal of Preventive Medicine*, 52(5), pp. 566-578.
- [14.] Devries, K. M. in drugi, 2017. Does the Good Schools Toolkit Reduce Physical, Sexual and Emotional Violence, and Injuries, in Girls and Boys equally? A Cluster-Randomised Controlled Trial. *Prevention Science*, 18, pp. 839-853.
- [15.] Marušič, A. & Roškar, S., 2004. *Slovenija s samomorom ali brez*. Ljubljana: DZS.
- [16.] Akbaba Altun, S. & Erdur Baker, O. 2010. School violence: a qualitative case study. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2, pp. 3165-3169.
- [17.] Andreou, E., 2004. Bully/victim problems and their association with Machiavellianism and self-efficacy in Greek primary school children. *British Journal of Educational Psychology*, 74, pp. 297-309.
- [18.] Černi Obrdalj, E., Zadro, K., Batić-Mujanović, O. & Zalihić, A., 2014. Satisfaction with the program of school bullying prevention and mental health promotion – Cross sectional study among primary school pupils in Mostar. *Acta Medica Academica*, 43(1), pp. 35-39.
- [19.] Canan Demirbağ, B. in drugi, 2017. The Relationship between Types of Bullying experienced by Primary School Students and Their Anxiety, State-Trait, Self-Esteem And Certain Socio-Demographic Characteristics. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 237, pp. 398-404.
- [20.] Flores, J. G. & Clares-López, J., 2014. Bullying in students belonging to immigrant families in Primary Schools. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 132, pp. 621-625.

- [21.] García Fernández, C., Romera Félix, E. M. & Ortega Ruiz, R., 2015. Explicative factors of face-to-face harassment and cyberbullying in a sample of primary students. *Psicothema*, 27(4), pp. 347-353.
- [22.] Glew, G. M. in drugi, 2005. Bullying, Psychosocial Adjustment, and Academic Performance in Elementary School. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 159, pp. 1026-1031.
- [23.] Han, Z., Thang, G. & Zhang, H., 2017. School Bullying in Urban China: Prevalence and Correlation with School Climate. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(1116), pp. 1-13.
- [24.] Karatas, H. & Ozturk, C., 2011. Relationship Between Bullying and Health Problems in Primary School Children. *Asian Nursing Research*, 5(2), pp. 81-87.
- [25.] Mundy, L. K. in drugi, 2017. Peer Victimization and Academic Performance in Primary School Children. *Academic Pediatrics*, 17(8), pp. 830-836.
- [26.] Pan, Y., Liu, H., Lau, P. & Lou, F., 2017. A latent transition analysis of bullying and victimization in Chinese primary school students. *PLoS ONE*, 12(8), pp. 1-14.
- [27.] Wolke, D., Woods, S., Stanford, K. & Schultz, H., 2001. Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: Prevalence and school factors. *British Journal of Psychology*, 92, pp. 673-696.

Nasilje u porodici, dostupnost žrtvama i opasnost za spasioce

Family violence, approach to the victims and danger to the rescuer

Maja Strauss, Fakulteta za zdravstvene vede, Univerza v Mariboru¹
Leon Ločičnik, Zgornjesavinjski zdravstveni dom Nazarje, NMP Mozirje²
Jadranka Stričević, Fakulteta za zdravstvene vede, Univerza v Mariboru³
Anton Koželj, Fakulteta za zdravstvene vede, Univerza v Mariboru⁴

Apstrakt - Porodica predstavlja utočište sigurnosti, mira i usklađenosti. Često, bez obzira na društvenu strukturu, i unutar porodice dolazi do razdora i suprotnosti. U nekim slučajevima neuspješne koegzistencije mogu se dogoditi ozbiljni konflikti među članovima porodice. U tim slučajevima može doći do psihičkog, ekonomskog, spolnog ili fizičkog nasilja. Moguće žrtve su deca, roditelji, muškarci, žene, starije osobe. Intervencija medicinske ekipe je neophodna ukoliko je primenjeno fizičko nasilje uz upotrebu hladnog ili vatrenog oružja. Kod pomoći, moguć je napad na spasilce, radi toga potrebno je pratiti unapred pripremljene smernice i protokole.

Ključne reči - porodica, nasilje, fizičko nasilje, spašavanje, amok situacija.

Abstract - The family supposed to be a safe and peaceful environment. Sometimes, regardless of the social structure, even within the family, frictions, opposition, etc. can occur. In some cases of unsuccessful coexistence, serious conflict among the family member can occur. Violence may be psychological, economic, sexual or physical. Possible victims can be children, parents, male, female or elderly people. Medical rescue service intervention is needed then there is a major physical violence with the use of cold or firearms. Because of mentioned, during intervention, health care workers can be in great danger too. For this purpose, it is very important for the rescue team to know how to react and behave. It is required to follow pre-prepared guidelines and protocols for such interventions.

Index terms - family, violence, physical violence, rescue, amok situation.

1. UVOD

Postoje različite definicije porodice, koje obično definišemo s obzirom na nameru ili autore. „Porodica je temeljna društvena zajednica, u kojoj je dete rođeno (Goriup, 1998, str. 21). Odnos rođaka i partnera razlikujemo od porodice, jer je za opstanak takozvane potreban opstanak dece i njihov odgoj (Barle 2010).

¹ Maja Strauss - Fakulteta za zdravstvene vede, Univerza v Mariboru, Žitna ulica 15, 2000 Maribor, Slovenija (e-mail: maja.strauss@um.si)

² Leon Ločičnik - Zgornjesavinjski zdravstveni dom Nazarje, NMP Mozirje, Zadrebčka cesta 14, 3331 Nazarje, Slovenija (e-mail: leonlocicnik@gmail.com)

³ Jadranka Stričević - Fakulteta za zdravstvene vede, Univerza v Mariboru, Žitna ulica 15, 2000 Maribor, Slovenija (e-mail: jadranka.stricevic@um.si)

⁴ Anton Koželj - Fakulteta za zdravstvene vede, Univerza v Mariboru, Žitna ulica 15, 2000 Maribor, Slovenija (e-mail: anton.kozelj@um.si)

Organizacija udruženih naroda (OUN), koja je oblikovala inkluzivnu i univerzalnu definiciju porodice, koje se obično upotrebljava kao opšte prihvaćena; „Porodicu predstavlja bar jedan (odrasao) čovek ili grupa ljudi, koja brine za dete/decu i kao takva je prepoznatljiva u pravu ili u običajima država članica“ (Rener, 2006, str. 16). Pored dece kao temeljnog elementa ima definicija i politički elemenat, jer priznaje jednoroditeljske porodice kao prave porodice.

Statističko opredeljenje porodice sa preporukom Ekonomske komisije udruženih naroda za Evropu, opredeljuje porodicu u užem smislu kao jedro porodice, „To su najmanje dve osobe (ili više), koje žive u zajedničkom domaćinstvu i međusobno su povezane sa brakom, kohabitacijom ili roditeljskim vezom«(Kleiman, 2003). U takvu definiciju ubrajamo i parove bez dece. U upotrebi je od 2000. godine dalje i u Evropi upotrebljava se kod popisa stanovništva, zato je imenujemo takođe popisna definicija porodice (Rener, 2006).

Porodica može biti sastavljena samo iz jedne generacije (muž - žena, vanbračni partneri) ili iz dve naslednje generacije (roditelji - deca). Na tom mestu bi dodali definiciju porodice, koja je opredeljena u drugom pravnom članu Zakona o zakonskoj vezi i porodičnim razmerama, gde piše, da je „porodica životna zajednica roditelja i dece, koja radi koristi dece uživa posebnu brigu“(ZZZDR, Uradni list RS, št. 69/2004).

Kod opredeljenja tipologije porodice sociolozi obično ispostave sastav porodice i dele je na 5 kategorija:

- jezgro porodice (porodica dva roditelja i dete),
- klasične raširene porodice (sastavljene iz više jezgra porodice),
- modifikovane raširene porodice (geografski razdvojene porodice),
- jednoroditeljske porodice (porodice sa jednim roditeljem),
- reorganizovane porodice (ponovno uspostavljene porodice)(Brown, 2006).

2. NASILJE U PORODICI

Nasilje je socijalni problem u kojem su uključena pitanja zloupotrebe moći, potrebe za prevladavanjem ili kontrolom osobe. Obično proizlazi iz različitih kulturnih sredina, tradicionalnih navika, načina obrazovanja, verskog i medijskog uticaja (Selič, 2010). Govorimo o nasilju kada jedna osoba na bilo koji način prevlada ili pokušava da nadmaši drugu osobu. Razlikujemo nekoliko vrsta nasilja, najčešće identifikovanih kao psihološki, fizički, seksualni i ekonomski, ili kombinacija tih.

Zakon o porodičnom nasilju navodi: „Nasilje u porodici je svako korišćenje fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja jednog člana ili drugih članova porodice protiv drugog člana porodice ili zanemarivane člana porodice, bez obzira na starost, spol ili bilo koju drugu ličnu okolnost žrtve ili uzročnika nasilja“. Delimo ga na:

- fizičko nasilje je bilo kakva upotreba fizičke sile kada jedan član porodice uzrokuje bol, strah ili poniženje, bez obzira na to da li su nastale podvrede;
- seksualno nasilje je ponašanje seksualne prirode kada se protivi član porodice jer je primoran ili radi stupnja razvoja ne razume njihov značaj;
- psihološko nasilje je ponašanje od strane počinitelja nasilja koji članu porodice izaziva strah, poniženje, osećanje inferiornosti, ranjivosti i druge psihičke krize;
- ekonomsko nasilje je neopravdana kontrola ili ograničavanje člana porodice, da raspolaže sa upravljanjem prihoda i imovine, sa kojim član porodice raspolaže odnosno upravlja sa zajedničkim imetkom sa porodičnim članovima;
- zanemarivanje je oblik nasilja, kada osoba napusti dužnost da brine o članu porodice kojem je potrebna zbog bolesti, invalidnosti, starosti, razvojnih i drugih ličnih okolnosti.

Bilo koje nasilje u porodici može da se desi kod različitih žrtava: nasilje nad ženama, nasilje nad decom, nasilje nad muškarcima, nasilje nad roditeljima, nasilje nad starijima. Fizičko nasilje obično

prelazi iz psihološkog, ali je i često povezano sa seksualnim nasiljem. Fizički oblik nasilja uključuje bilo kakve nasilne poteze poput šamaranja, udaraca, čupanja kose i upotrebe oružja (nož, sekira, vatreno oružje ...)

Uprkos činjenici da je nasilje u porodici veoma visoko i da se mnoge profesionalne službe (psiholozi, socijalni radnici, školski psiholozi, porodični lekari, psihijatri ...) često angažuju, fizičko nasilje dovodi do intervencije policije i učešća spasilca. Autori Gabrovec & Lobnikar (2014) navode, da se nasilje nad zdravstvenim radnicima najčešće javlja u: psihijatrijskim bolnicama, jedinicama hitne pomoći, čekaonicama, gerijatrijskim jedinicama i jedinicama namenjenim za duži boravak.

Najviše problema u jedinicama hitne pomoći predstavlja spasavanje žrtava koje su napadnute oružjem, bez obzira, da li govorimo o hladnom ili vatrenom oružju. Često se može dogoditi, da je više ljudi povređeno, na primer, deca, partner, roditelji, svekrva i svekar.

3. PRISTUP OŠTEĆENOJ OSOBI, BRIGA ZA SOPSTVENU BEZBEDNOST

Osnove rešavanja u bilo kojoj situaciji zahtevaju pre svega brigu za sopstvenu bezbednost. Slovenija je usvojila protokol ITLS (International Trauma Life Support) pod pokroviteljstvom Američkog udruženja hitnih lekara i u svojim upustvima u početku postavljaju procjenu scene koja uključuje: sigurnost mesta, zaštitnu opremu i odeću, opremu za pružanje pomoći, broj povređenih, pomoć drugih usluga, mehanizam povrede.

4. AMOK INTERVENCIJE

Reč amok potiče iz malajske reči-â muk, što znači lud, nasilan i beznadežan čin. Slučaj amok je prvi otkrio kapetan Cook, koji je u Maleziji primetio smetnje kod ljudi koji su se počeli ponašati nasilno bez ikakvog razloga, ubijali su ljude i životinje u agresivnom napadu. Ovaj čin je slučajno, namerno i destruktivno ubilačko ponašanje praćeno amnezijom i iscrpljenjem. Najčešće brojni poremećaji počinitelja postižu vrhunac koji se završava njegovim samoubistvom. Njegova ubojstvena akcija pokreće ljude, predmete ili životinje do kojih je izuzetno agresivan. Žrtava takvog nasilja je više. Situacija amok je nepredvidljiva i može se odvijati bilo gde i bilo kada. Nijedna zemlja ili zajednica nije sigurna pred njom (Planinšić, 2015). U današnje vreme su amok situacije povezane i sa terorističkim napadima, na veći broj ljudi.

Isto se mogu promatrati takve radnje čak i unutar porodice, jer je moguće da dođe do velikog broja žrtava. Česti izvršilac amok situacije je osoba koja je mentalno poremećena (npr. disociativni mentalni poremećaji). Amok situacija može takođe trajati dugo. Ako počiniocu nije oduzeta mogućnost nastavka nasilne radnje, životno su ugroženi i zdravstveni radnici koji pružaju pomoć povređenim licima. Za intervencije koje podrazumevaju elemente čina nasilja, zdravstveni radnici trebali bi da uzmu u obzir potencijalnu opasnost za njih. Ako je situacija previše opasna, pružanju pomoći se ne pristupa sve do trenutka kada situacija na ugrožava život prisutnih spasilca. Zdravstveni radnici uglavnom nisu educirani, postoji i nedostatak adekvatne opreme za spasavanje u određenim konfliktnim situacijama. Zbog toga moraju, u takvim okolnostima sačekati adekvatne stručnjake (policiju), koji najprije adekvatno osiguraju i obezbede mesto događaja. Tek tada ekipa zdravstvenih radnika izlazi na mesto događaja (Creel, 2016). Intervencija u amoku je koncentrisana na akciju policije, koji su prvo poslani na lice mesta. Izvršilac u nekontrolisanom besu ubija slučajne žrtave, tako da se odlažu bilo kakve intervencije od strane policije te čekanje na ostale jedinice može biti sudbonosno za žrtve u situaciji (Cerar, 2013). Međutim, preterano kašnjenje u pružanju prve pomoći i hitne medicinske službe donosi rezultat dodatnih smrtnih žrtava među povređenima. Da bi se osigurala optimalna sigurnost hitne medicinske pomoći, ali i odgovarajući vremenski okvir pružanja hitne medicinske pomoći, to je imperativ, da se hitna medicinska pomoć (u daljem tekstu HMP) i policijski timovi za koordinaciju intervenciju harmonizuju. To je moguće samo u slučaju da su poznate smernice za saradnju policije i HMP, kao i zajedničko obrazovanje.

S tom namerom je udruženje zdravstvene i babičke nege Slovenije - Sekcija spasilaca u zdravstvu 2017 godine u Sloveniji objavilo „Preporuke za akciju hitne medicinske službe u aktivnom životu opasnih događaja -amok intervencije.“ U Sloveniji, je mogućnost terorističkog napada veoma niska, postoji realna mogućnost napada nasilne osobe ili osobe sa psihijatrijskim poremećajima na ekipu HMP sa strane očevidaca, rođaka. Upravo tako kao spacilačka ekipa takođe se sve intervencijske službe za vreme intervencija snađu u okolnostima, gde je ugrožena njihova sigurnost. U takvim intervencijama potreban je multidisciplinarni timski pristup, obezbeđivanje sigurnosti i spasavanje tih događaja. Bezbednost je sve više cenjena vrednost koja se ne podrazumeva sama od sebe, tako, da ju je neobhodno obezbediti.

Preporuke za akciju amok situacije opredele počinioca na njegovoj mobilnosti (može biti nepokretan, deluje u zatvorenoj okolini, porodičnoj kući, školi, šoping centru, itd) ili mobilan (počinilac je u vozilu, itd ..).

S obzirom na psihopatološke faktore počinioca delimo u tri grupe:

- psihopatološko stanje sumraka, percepcija stvarnosti (psihijatrijskih oboljenja i poremećaja, uticaj određenih lekova, droga, alkohola, itd... počinitelj bar delimično nije potpuno svestan realnosti situacije);
- psihopatološko stanje maničnog besa (nasilje usmereno protiv uzročnika stresa);
- narcistična osveta (izvršilac se hoće osvetiti, po njegovom, nepravednom svetu, priseban je i često nacrtuje svoj čin).

5. HMP TIMSKI PRISTUP ODREĐENIM INTERVENCIJAMA

Najprije se odredi sabirni centar za intervencijske ekipe. Takođe se odrede načini komuniciranja među ekipama. Odredi se i prvi ulazak grupe, koja zajedno sa policijom ulazi u takozvanu „toplu zonu“ i počinje sa izvođenjem triaže i najnužnijih zahvata. To je novina na prostoru Slovenije. Pre je važno, da ekipa HMP ulazi na prizorište nasilnog čina, tek zatim policija osigura, da je opasnost prošla. Druga ulazna grupa izvršava evakuaciju triažiranih povređenih do takozvane „hladne zone“.

Kritički koraci u dogovoru aktivnog strelca po Hatford koncenzu su:

- **T** threat supression: eliminirati pretnju (izvodi policija)
- **H** hemorrhage control: kontrola masivnog krvarenja
- **R** rapid **E** extrication: brza evakuacija na sigurno mesto
- **A** assessment by medical provider: ocena sa strane medicinskog osoblja
- **T** transport: transport do konačne oskrbe (najbliže bolnica) (Pons et al, 2015.).

Oblasti rada i lokacija timova HMP:

- „vruća zona“: najopasnija zona, ulazi samo policija, HMP NE!
- „topla zona“: HMP može da uđe ali mora imati stalnu policijsku pratnju i adekvatna sredstva osiguranja.
- „hladna zona“: to je potpuno sigurna zona.

Takođe je značajna priprema za intervencije kod kojih se očekuju nasilni čini. Značajno je, da dispečar na poziv sumnja na mogućnost, da se radi o amok intervenciji. Pri tome već aktivira odnosno obavesti dodatne jedinice (policiju, itd...). Ekipu HMP može aktivirati i policija. Tada je obično na želi nešto više podataka o događaju, odnosno, da se radi o amok situaciji. Takvi pozivi su za ekipu HMP stresni. Prednost je u tome, što je tim upoznat sa situacijom i može se bar delimično, pripremiti. Istovremeno, moramo istaknuti i mogućnost, da tim HMP počinje da radi normalno, da interveniše, ali je kasnije promeni u amok stanje (npr. upotreba droga i psihoaktivnih supstanci, nasilje u porodici, neobične reakcije koje se dešavaju na dolasku i rad HMP). U takvim okolnostima ima smisla, da se ekipa HMP brzo ukloni na sigurno mesto i pozove čeka i dodatnu pomoć. U tom slučaju se koristi HMP oprema (koferi, defibrilator, itd...) kako bi se zaštitili vitalni delovi tela.

U amok situaciji, se HMP tim ne suočava sa počiniocem, osim ako je isti u neposrednoj blizini i direktno ugrožava živote ekipe HMP.

6. ZAKLJUČAK

U svetu, kao i u Sloveniji su poznani primeri povreda ili čak smrti ljudi, koji su pružili pomoć u najrazličnijim situacijama. Oni mogu biti spasioci, policija, vatrogasci, jamari ili planinski spasilci. Protokoli i smernice nude nam mogućnost za smanjenje povreda ili čak smrti dotičnih ljudi.

LITERATURA

- [1.] Barle, A., Počkaj, M., Novak -Fajfar, B., Sociologija. Ljubljana: DZS. 2010.
- [2.] Brown, K., An Introduction to Sociology. Cambridge: Polity Press. 2006.
- [3.] Cerar, G., 2013. Razlika v ukrepanju policije pri zajetju talcev in amok situacijah: diplomsko delo visokošolskega strokovnega študija Varstvoslovje [na spletu]. Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede. [Dostopano 9 julij 2018]. Pridobljeno s: <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=43013>
- [4.] Creel, J.H., Scene Size – Up. In: J. Campbell, eds. International trauma life support for emergency care providers. ITLS, Pearson. 2016.1, p. 3.
- [5.] Fink, A., Mazič, M., (eds). Priporočila za ukrepanje ekipe nujne medicinske pomoči pri aktivnih življenju nevarnih dogodkih –AMOK intervencije. Ljubljana. Zbornica zdravstvene in babiške nege Slovenije Zveza strokovnih društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije. 2017.
- [6.] Gabrovec, B. & Lobnikar, B., Organizacijski model zagotavljanja varnosti in kakovosti obravnave agresije pri pacientu z duševno motnjo v zdravstveni negi na področju psihiatrije v Sloveniji. Obzornik zdravstvene nege, 2014.48(1-4), pp. 286-293.
- [7.] Goriup, J., Družboslovje-državlanska kultura. Ljubljana: DZS.1998.
- [8.] Kleiman, N., The threat of small Households. Nature: Issue. 2003.
- [9.] Planinšič, P., 2015, Analiza amok situacij: diplomsko delo visokošolskega strokovnega študija Varnost in policijsko delo [na spletu]. Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede. [Dostopano 9 julij 2018]. Pridobljeno s: <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=47979>
- [10.] Pons, P.T., Jerome, J., McMullen, J., Manson, J., Robinson, J. & Chapleu, W., The Hartford Consensus on Activate Shooters: Implementing the Continuum of Prehospital Trauma Response. Journal of Emergency Medicine. 2015.49 (6), pp. 878 – 88
- [11.] Rener, T., Sedmak M., Švab, A. & Urek, M., Družina in družinsko življenje v Sloveniji. Koper: Založba Annales.2006.
- [12.] Selič, P., Dejavno odkrivanje in pogostnost nasilja v družini: podatki in osnova za sodelovanje med strokami. In. A. Dvoršek, L. Selinšek (eds.). Nasilje v družini: kazensko pravni, kriminalistični in kriminološki problemi. Ljubljana: Pravna fakulteta, 2010.pp. 31-42
- [13.] Zakon o preprečevanju nasilja v družini (ZPND) Uradni list RS, št. 16/2008, 68/2016, 54/2017
- [14.] Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR), Uradni list RS, št. 69/2004

Prevenција vršnjačkog nasilja

Prevention of peer violence

Nikola Savić, Zorica Vujetić,¹
Medicinska škola "Dr Miša Pantić" Valjevo²

Apstrakt: Vršnjačko nasilje prema procenama svetskih institucija predstavlja najzastupljeniji oblik devijantnog ponašanja školske dece. Veoma je širok spektar ispoljavanja vršnjačkog nasilja. To je složena kombinacija fizičkog, psihičkog, emocionalnog, socijalnog, seksualnog i sajber nasilja. U ovom radu ćemo se uopšteno osvrnuti na faktore koji utiču na pojavu vršnjačkog nasilja, agresivno i nasilno ponašanje u školama, i kako porodica, vršnjaci i društvo utiču na pojavu, ali i kako treba da reaguju na vršnjačko nasilje. Prevencija i tretman vršnjačkog nasilja zahtevaju ozbiljnu aktivnost različitih društvenih subjekata, među kojima posebno mesto čine javne ustanove obrazovnog, socijalnog i zdravstvenog karaktera.

Prevencija, otkrivanje i sprečavanje vršnjačkog nasilja u školama je od opšteg društvenog interesa i zahteva široku društvenu reakciju.

Ključne reči: prevencija, vršnjačko nasilje, škola, društvo, odgovornost.

Abstract: According to estimates by international institutions bullying is the most common form of deviant behavior of school children. There is a wide spectrum of peer violence. It is a complex combination of physical, mental, emotional, social, sexual and cyber violence. In this paper we will generally look at the factors that influence the occurrence of bullying, aggressive and violent behaviour in schools and how the family, peers and society influence the occurrence but also how they should respond to bullying. Prevention and treatment of bullying require serious action of various social actors among which are public institutions of education, health and social character.

Prevention, revealing and suppressing of youth violence in schools is of a general social interest and requires overall social reaction.

Key words: prevention, peer violence, school, society, responsibility.

1. UVOD

Vršnjačko nasilje među decom u školama veliki je problem modernog društva. I ako je jasno da su koreni ovog problema jako duboki, vršnjačko nasilje je postalo predmet velikih istraživanja tek poslednjih nekoliko decenija. Društveni problem vršnjačkog nasilja ima tendenciju rasta i javlja se u sve mlađem uzrastu. Nasilno ponašanje mladih manifestuje se različitim oblicima nasilja kao što su psihičko, fizičko, seksualno, socijalno i sve prisutnije elektronsko nasilje. Prevencija i otkrivanje vršnjačkog nasilja u školama je od velikog značaja, a važnu ulogu imaju roditelji i prosvetni radnici, oni su najvažnija karika u lancu prevencije, prvi su koji treba vršnjačko nasilje da primete i da na njega adekvatno i pravovremeno reaguju. U radu ćemo predstaviti oblike vršnjačkog nasilja i na koji način i kojim aktivnostima se može delovati preventivno. Prevencija vršnjačkog nasilja je od opšteg interesa,

¹ Nikola Savić - Medicinska škola "Dr Miša Pantić", Karađorđeva 118, 14000 Valjevo, Srbija (e-mail: nikolasavicvzs@gmail.com)

² Zorica Vujetić - Medicinska škola "Dr Miša Pantić", Karađorđeva 118, 14000 Valjevo, Srbija (e-mail: vujke55@gmail.com)

brojna istraživanja su dokazala da deca koja ispoljavaju nasilno ponašanje odrastaju u osobe koje su sklone zlostavljanju drugih i agresivnom ponašanju u porodici i svom okruženju.

2. NASILJE I OBLICI NASILJA

Nasilje definišemo kao svaki oblik jedanput učinjenog ili ponovljenog, verbalnog ili neverbalnog ponašanja koje za posledicu ima stvarno ili potencijalno ugrožavanje zdravlja, razvoja i dostojanstva dece/učenika. [1]

Oblici nasilja:

- ❖ **Emocionalno / psihičko nasilje** - trenutno ili trajno ugrožavanje psihičkog i emocionalnog zdravlja deteta.
- ❖ **Fizičko nasilje** - stvarno ili potencijalno telesno povređivanje deteta/učenika.
- ❖ **Elektronsko nasilje** - zloupotreba informacionih tehnologija (mobilni telefoni, internet i drugo).
- ❖ **Seksualno nasilje** - uključivanje dece u seksualnu aktivnost koju ona ne shvataju i nisu razvojno dorasla.
- ❖ **Socijalno nasilje** - isključivanje deteta ili dece iz grupe.

Svaki od navedenih oblika nasilja može ugroziti zdravlje i pravilan razvoj deteta, nasilje je najčešće podeljeno u tri nivoa u zavisnosti od intenziteta, učestalosti i posledica. Pedagozi i nastavnici u svom radu, veoma često se susreću sa oblicima nasilja koji deluju udruženo, takođe često je prisutna neravnoteža moći, nasilje između devojčica i dečaka, mlađe i starije dece, kao i nasilje između grupe učenika i pojedinaca. [1]

3. ISTRAŽIVANJA O PRISUSTVU VRŠNJAČKOG NASILJA

Svetska zdravstvena organizacija kroz istraživanje o zdravstvenom ponašanju školske dece 2001/2002. godine obuhvatila je i izloženost dece nasilju u školi. Istraživanje je sprovedeno u 35 država, na uzorku od 120 000 učenika, uzrasta 11,13 i 15 godina, dobijeni rezultati su zabrinjavajući: 34% ispitanih učenika je bar jednom bilo izloženo nasilju, 11% ispitanika 2-3 puta mesečno, 35% priznaje da je vršilo nasilje nad drugima, 39% se bar jednom potuklo u prethodnoj godini.

Istraživanje u okviru programa „Škola bez nasilja“ koje je realizovano 2005. godine u našoj državi, uzorak su činili učenici osnovnih škola od 3. do 8. razreda i kompletno osoblje ispitivanih škola, što je ukupno 26.947 učenika i 3.397 odraslih. Rezultati govore takođe o tendenciji porasta nasilnog ponašanja među učenicima: 65% ispitanika je doživelo bar jednom nasilni napad u poslednja 3 meseca, 14% učenika je više puta ili gotovo svakodnevno iskusilo nasilno ponašanje vršnjaka, najzastupljeniji oblici nasilja su verbalno, vređanje, pretnje, laganje, udaranje i otimanje, najčešći oblik reagovanja dece na vršnjačko nasilje je izbegavanje, vraćanje istom merom, odvracanje šalama i razgovor, ćutanje. 44% ispitanika je navelo da ostaju pasivni posmatrači i ne čine ništa dok se nasilje odvija nad drugima. 30% ispitanika pomoć traži od odraslih i 25% od vršnjaka. 75% ispitanika takođe navodi da voli da dolazi u školu i da u školi imaju drugove. [1]

Istraživanje sprovedeno u Medicinskoj školi „Dr Miša Pantić“ u Valjevu u toku školske 2016/2017. godine i predstavljeno na Stručno - naučnom skupu sa međunarodnim učešćem pod nazivom „Aktuelnosti u edukaciji i rehabilitaciji“ - autori istraživanja Mirjana Tomić pedagog, Zorica Vujetić i Nikola Savić nastavnici zdravstvene nege, u istraživanju su učestvovali učenici trećeg i četvrtog razreda, rezultati istraživanja donose sledeće rezultate: 17% ispitanika trećeg razreda navelo je bilo žrtva nasilja, 47% kao pasivni posmatrač, 27% ispitanika četvrtog razreda je bilo žrtva nasilja i 43% svedok nasilja. Ohrabrujuć podatak je da većina učenika nije bila izložena nasilju u toku srednje škole, najzastupljeniji oblik nasilja je verbalno nasilje. Najveći broj učenika za pomoć se obratilo razrednom starešini ili roditelju/staratelju. Nasilje se najčešće dešava u učionici i na putu do škole i u povratku kući. Najveći broj ispitanih učenika je navelo da im je žao žrtve, ali na nasilje ne reaguju, oni su zapravo i ciljna grupa na koju treba uticati. [2]

4. PREVENCIJA VRŠNJAČKOG NASILJA

Prevenција nasilja u obrazovno - vaspitnim institucijama je skup mera i aktivnosti koje imaju za cilj stvaranje sigurnog i podsticajnog okruženja, negovanje atmosfere saradnje, uvažavanje i konstruktivne komunikacije, u kome neće biti nasilja, ili će ga biti što manje.

Program i aktivnosti prevencije omogućavaju:

- ❖ Blagovremeno uočavanje potencijalnog nasilja i otklanjanje rizika;
- ❖ pripremu za adekvatno reagovanje ukoliko se nasilje dogodi;
- ❖ sveobuhvatnu resocijalizaciju učesnika u nasilju;
- ❖ zaštitu prava i smanjenje dodatne patnje svih koji su uključeni u nasilje. [1]

Preventivne aktivnosti koje se sprovode sa ciljem da spreče vršnjačko nasilje među učenicima imaju za cilj podizanje svesti i usvajanje znanja o ovom problemu. Veoma je važna dobra saradnja između učenika, roditelja i prosvetnih radnika, to trojstvo zavisi od kvaliteta njihovih odnosa i bez njegovog prisustva svaki pokušaj da se problem savlada ostaje bez odjeka.

Veoma je važno da se izgradi pozitivna klima u ustanovi, da roditelji i učenici imaju poverenja u nastavnika, da njihov uzajamni odnos bude prožet poštovanjem i tolerancijom, sve u cilju modifikovanja nepoželjnog ponašanja učenika i podsticanje i razvijanje pravih vrednosti.

Posebnu važnost u prevenciji nasilja ima definisanje pravila ponašanja i obezbeđivanje mehanizama za njihovo poštovanje. Poželjno je osmisliti ova pravila u svim situacijama povećanog rizika, kao što su izleti, ekskurzije, sportske manifestacije, početak i kraj školske godine i slično. [1]

Kako bi prevencija vršnjačkog nasilja bila uspešna neophodno je da deca budu aktivno uključena kroz brojne aktivnosti kao što su edukativne radionice, tribine, tematske izložbe, razni kulturni i sportski susreti. Takođe veoma je važna dobra saradnja sa drugim institucijama i lokalnom zajednicom, ako je ova saradja ostvarena na pravilan način u mnogim slučajevima može pozitivno uticati na prevenciju vršnjačkog nasilja ali i na njegovo što manje javljanje među učenicima. Neizostavna je saradnja sa javnim ustanovama obrazovnog, socijalnog i zdravstvenog karaktera. Navedene ustanove su partneri i akteri spoljašnje zaštitne mreže, ovu saradnju pre svega mora inicirati obrazovno - vaspitna ustanova. Potrebno je detaljno upoznati decu sa svim oblicima nasilja, posebno sa sve prisutnijim digitalnim nasiljem, koje uključuje podsticanje mržnje, napade na privatnost kao i širenje nasilnih i uvredljivih komentara. [5]

Da bi se u ustanovi svi osećali bezbedno potrebno je da uvek i blagovremeno reagujemo na sve oblike nasilja. Način na koji će zaposleni reagovati na nasilje zavisi od učesnika, oblika, intenziteta i učestalosti nasilja, mesta dešavanja, kao i od toga da li postoji neposredno saznanje ili samo sumnja da se ono dešava. Cilj intervencije je da se pre svega zaustavi nasilje i zlostavljanje, da se obezbedi sigurnost, smanji rizik od ponavljanja i da se ublaže posledice.

U preventivnom radu od velike važnosti je informisati učenike o tome kome se mogu obratiti za pomoć, bez obzira da li su žrtva nasilja ili svedok. Učenika treba uputiti na osobe od poverenja, koje mu žele dobro i sa kojima se susreće svakodnevno, a to su pre svega roditelji, razredni starešina, pedagog, psiholog, učitelj ili nastavnik. [3]

Veoma je važno istaći značaj i uticaj porodice. „Sve potiče iz porodice, ona je ključ. Nasilnici češće dolaze iz disfunkcionalnih porodica. Nema veze da li su roditelji doktori ili profesori, nije presudan ni materijalni status. Bino je koliko su pažnje posvetili svom detetu i koliko ga poznaju“, tvrdi specijalni pedagog Danijela Savićević, stručnjak za prevenciju i tretman poremećaja ponašanja. Takođe stručna lica različitim tasteranjima mogu uvideti naznake potencijalnih osobina i problema u ponašanju. [3]

Govor je način ili pokušaj da se spoljašnjem svetu saopšti sve što se dešava unutra - škola kao institucija mora delovati vaspitno i obrazovno. Sa decom je potrebno razgovarati i delovati

preventivno kroz savetodavni rad, potrebno je pratiti, posmatrati i analizirati ponašanje dece u grupi i individualno.

Za efikasniji rad, praćenje stanja i efikasnu prevenciju nasilja potrebno je da stručna služba vodi urednu dokumentaciju i evidenciju. Potrebno je izraditi različite forme lista za prijavu ili praćenje određenih oblika ponašanja.

U prevenciji vršnjačkog nasilja određenu ulogu može imati i saradnja policije sa školama. Ova saradnja može se realizovati kroz edukativne radionice i projekte različitog karaktera. U slučajevima povećanog stepena nasilja u obrazovnim institucijama potrebna je veća angažovanost školskih policajaca kao i intenzivnija saradnja sa policijskim službenicima. Da bi ova saradnja bila uspešna učenicima treba približiti i predložiti da je saradnja sa policijom na opštu dobrobit, zaštitu i sigurnost. Da policija ima prijateljski i zaštitni stav prema učenicima, da deca treba da imaju poverenja u ove organe, da je strah nešto nepoželjno i skrivanje istine pogrešno, ali i da to može stvoriti dodatne probleme u rešavanju vršnjačkog nasilja. [4]

4.1. AKTIVNOSTI KOJE DAJU DOBRE REZULTATE U PREVENCIJI VRŠNJAČKOG NASILJA

Kao obrazovno - vaspitna institucija učestujemo i sprovodimo brojne preventivne aktivnosti koje imaju za cilj podizanje svesti učenika o štetnosti različitih oblika vršnjačkog nasilja. Kako bi cilj preventivnog rada bio ostvaren, odnosno kako do nasilja ne bi došlo, potrebno je kontinuirano sprovoditi brojne aktivnosti koje ćemo predstaviti u daljem tekstu rada, takođe savetuje se kombinovanje različitih modela preventivnog delovanja. U centru preventivnih aktivnosti je pre svega učenik, stručno lice ima ulogu organizatora i nadzora, u smislu da se aktivnosti odvijaju planirano i da je njihov ishod pozitivan.

- ❖ Organizacija edukativnih radionica i tribina na temu „Prevencija vršnjačkog nasilja“,
- ❖ Izložbe u prostorijama škole, holovima, čekaonicama u Domu zdravlja i drugim institucijama gde je veliki protok mladih,
- ❖ Vršnjačka edukacija učenika,
- ❖ Audio-vizuelna sredstva koja nose jasnu i prigodnu poruku,
- ❖ Obeležavanje raznih „važnih datuma“, kao što je Dan prijateljstva ili Dan tolerancije,
- ❖ Formiranje različitih sekcija i timova koji imaju zadatak da svojim aktivnostima deluju preventivno,
- ❖ Izrada zidnih novina posvećenih temi nenasilja,
- ❖ Internet prezentacije posvećene prevenciji vršnjačkog nasilja,
- ❖ Edukativna predavanja i radionice posvećene prevenciji digitalnog nasilja - Potrebno je upoznati učenike da je digitalno nasilje češće nego što mnogi mladi misle. Internet nije kreiran sa ciljem da bude prijateljsko okruženje za decu i mlade. Často mladi nisu ni svesni da svojim ponašanjem povređuju druge i da zapravo čine digitalno nasilje. [6]
- ❖ Školski SOS telefon,
- ❖ Aktivnosti u toku Dečije nedelje,
- ❖ Literarni i muzički konkursi na nivou škole ili lokalne zajednice,
- ❖ Organizacija predavanja u saradnji sa zdravstvenim i socijalnim ustanovama,
- ❖ Nagrađivanje dobre prakse,
- ❖ Posvetiti se ovoj temi na času odeljenskog starešine i odeljenske zajednice,
- ❖ Humanitarne akcije koje imaju za cilj podsticanje solidarnosti,
- ❖ Radionice, predavanja, tribine i okrugli stolovi u kojima će učestvovati i roditelji učenika. [1]

4.2. TIM ZA ZAŠTITU UČENIKA OD NASILJA, ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA

Obrazovno - vaspitna ustanova formira Tim za zaštitu dece od nasilja, jer se na taj način obezbeđuje kontinuitet u planiranju, realizaciji i vrednovanju aktivnosti na prevenciji nasilja.

Tim u saradnji sa drugim zaposlenima u ustanovi planira i realizuje preventivne aktivnosti. Tim treba da pruži podršku učenicima i pomogne stvaranje nenasilnog i podsticajnog okruženja za život i učenje deteta. Podstiče i učestvuje u formiranju vršnjačkog tima koji se sastoji od dece posebno obučene za stvaranje pozitivne atmosfere u školi i prepoznavanje nasilnih oblika ponašanja. Preporuka je da tim ima od 5 do 11 članova i osobu zaduženu za koordinaciju rada. [1]

Pored navedenih, članovi tima imaju i sledeće zadatke: stručno usavršavanje i informisanje, pružanje obuke za ostale zaposlene sa ciljem sticanja minimuma zanja i veština neophodnih za prevenciju, prepoznavanje, procenu i reagovanje na pojavu nasilja, prate efekte preduzetih mera, pripremaju plan nastupa ustanove pred javnošću i medijima, prikupljaju dokumentaciju, izveštavanje stručnih tela i organa upravljanja i drugo. [7]

5. ZAKLJUČAK

Vršnjačko nasilje može ostaviti brojne posledice po razvoj deteta iz tog razloga preventivni rad je najznačajniji u suzbijanju ovog ozbiljnog problema današnjice. Nasilje među decom u svetu je sve češće, a njegove razmere sve ozbiljnijeg karaktera, to je još jedan od znakova da se brojne institucije i stručnjaci moraju više baviti ovom temom. Ukoliko želimo da nenasilno ponašanje bude model koji će naši učenici prihvatiti potrebno je da sprovedemo niz aktivnosti koje imaju za cilj podsticanje formiranja pravilnog stava i mišljenja kod učenika, pravilne komunikacije, prožete razumevanjem i uvažavanjem drugih lica. Sve to je moguće ako se akcenat stavi na preventivni rad i pravovremenu reakciju na novonastale situacije.

Veoma je važno da prosvetni radnik utiče na usvajanje nenasilnog ponašanja, kao modela ponašanja učenika u školi i van nje, takođe nastavnik treba da pridobije učenika za saradnju i da pored roditelja bude prvi koji će pomoći detetu u rešavanju problema, u najboljem interesu za razvoj i napredak deteta.

LITERATURA

[1.] Kalezić Vignjević A. , Petričević A. , Lajović B. i saradnici članovi radne grupe za izradu Priručnika, *“Priručnik za primenu posebnog protokola za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama”* , Ministarstvo prosvete Republike Srbije, Publikum, Srbija, Beograd, 2009, str. 8 - 75.

[2.] Tomić M. , Savić N. , Vujetić Z. , *“Prevenција vršnjačkog nasilja”* , V stručno-naučni skup sa međunarodnim učešćem Aktuelnosi u edukaciji i rehabilitaciji osoba sa smetnjama u razvoju” , zbornik rezimea, Valjevo, Srbija, 21. maj 2017, str. 70.

[3.] Zelena učionica, *“Kako sprečiti vršnjačko nasilje”* , (pristup: 26.07.2018.) , [dostupno na <http://zelenaucionica.com/kako-spreciti-vrsnjacko-nasilje/?script=lat>]

[4.] *“Školski policajac”* , (pristup: 26.07.2018.) , [dostupno na http://arhiva.mup.gov.rs/cms_lat/decaipolicija.nsf/index.html?OpenFrameSet&Frame=Centar&Src=%2Fcms_lat%2Fdecaipolicija.nsf%2Fskolski_policajac%3FOpenPage%26AutoFramed]

[5.] *“Bolji internet za decu - Vodič za bezbednost dece na internetu”* , Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija, Republika Srbija, str. 5.

[6.] Kuzmanović D. , Lajović B. , Grujić S. , Medenica G. , “*Digitalno nasilje - prevencija i reagovanje*” , Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, Cicero, Srbija, Beograd, 2016, str. 36 - 37.

[7.] Kalezić Vignjević A. , Petričević A. , Lajović B. i saradnici članovi radne grupe za izradu posebnog Protokola, “*Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama*” , Ministarstvo prosvete Republike Srbije, Srbija, Beograd, 2007, str. 15 - 16. (pristup: 26.07.2018.) ,

[dostupno na http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Posebni_protokol_-_obrazovanje1.pdf]

Upravljanje sukobima, emocionalna inteligencija i sprečavanje nasilja

Conflict Management, Emotional Intelligence and Bullying Prevention

mr Biljana Marić, Hemijsko-prehrambena tehnološka škola Beograd¹

Danica Drulović, Hemijsko-prehrambena tehnološka škola Beograd²

Apstrakt – Stručni aktiv za razvojno planiranje Hemijsko-prehrambene tehnološke škole iz Beograda je na osnovu internog istaživanja mapirao slabe tačke u radu i na osnovu njih planirao dalji razvoj škole. Jedan od ključnih aspekata razvoja škole u narednom periodu je izgradnja bezbednog i sigurnog okruženja za sve učesnike obrazovno-vaspitnog procesa. Rešenje je usledilo nakon odobrenog projekta „Learning to support inclusion“ i dobijanja finansijskih sredstava od Fondacije Tempus. Nacionalna agencija za Erasmus+ projekte u Srbiji je prepoznala ulogu i značaj navedenih i obrazloženih projektnih aktivnosti i s tim u vezi podržala projekat mobilnosti nastavnika i stručnih saradnika u vidu odlazka na međunarodne kurseve u zemlje Evropske unije za sedam nastavnika Hemijsko-prehrambene tehnološke škole iz Beograda. Jedan od posećenih kurseva je i sedmodnevni kurs „Conflict Management, Emotional Intelligence and Bullying Prevention“ u Firenci, koji je pohađao nastavnik Hemijsko-prehrambene tehnološke škole. Rad daje prikaz primene stečenih znanja i veština na obuci u radu sa učenicima.

Ključne reči – nasilje u školi, prevencija nasilja, rešavanje konflikta, vršnjačka medijacija.

Abstract – The Development Planning Team of Chemical-Food Technology School, Belgrade, Serbia, has based school's further development plans on the analysis of its weak points. One of the key aspects of school development in the following period is to create a safe environment for all participants of the educational process. The solution has come with the approval of school project titled "Learning to Support Inclusion" to be funded by Erasmus +. Serbian Foundation Tempus has understood the importance of planned project activities and supported the abovementioned teachers mobility project to attend international trainings in the countries of the European Union. One of six courses attended by the employees of Chemical-Food Technology School was "Conflict Management, Emotional Intelligence and Bullying Prevention" in Florence, Italy. This paper gives examples of implementation of acquired knowledge and skills to everyday school life.

Key words – bullying, bullying prevention, conflict management, peer mediation.

1. UVOD

Sa nasiljem se susrećemo svuda oko nas: na ulici, u kući, na poslu, u školi, u medijima i sl. Smatra se da godišnje u svetu umre više od 1,6 miliona ljudi od posledica nasilja [1]. Mnogo ljudi trpi različite oblike nasilja, a ogroman broj žrtava ga i ne prijavljuje.

¹ mr Biljana Marić – Hemijsko-prehrambena tehnološka škola Beograd, Lješka 82, 11000 Beograd, Srbija (e-mail: biljanacmaric@gmail.com)

² Danica Drulović – Hemijsko-prehrambena tehnološka škola Beograd, Lješka 82, 11000 Beograd, Srbija (e-mail: biljanacmaric@hotmail.com)

Postoje različite definicije nasilja. Nasilje predstavlja korišćenje sile ili moći protiv druge osobe, grupe ljudi ili čitave zajednice, što dovodi do povreda, smrti i psihološkog povređivanja. [2] Ili malo sažetija: pod nasiljem se podrazumeva namerno i neopravdano nanošenje štete drugome [3]. U svim oblicima nasilja prepoznamo nasilnika i žrtvu.

Nasilje se nekad može predvideti i sprečiti. Primećen je rast nasilja u svetu. Zbog toga se mora posvetiti pažnja njegovom sprečavanju.

2. NASILJE U ŠKOLAMA

U školskoj sredini neka deca su izložena nasilju, a neka se nauče nasilnom ponašanju. Zbog toga škole imaju značajnu ulogu u zaštiti dece od nasilja. Potrebno je deci obezbediti bezbedno okruženje za rad i njihov pravilan razvoj.

U Srbiji je 2005.godine započet program “Škola bez nasilja” sa ciljem prevencije nasilja u školama. Hemijsko-prehrambena tehnološka škola (u daljem tekstu HPTS) je u skladu sa Posebnim protokolom za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja [4] formirala Tim za prevenciju nasilja, koji je kasnije prerastao u Tim za zaštitu učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja. U ovom radu će biti navedene aktivnosti naše škole, tog tima i rezultati njihovog rada kao dobar primer iz prakse.

3. STRATEGIJA PREVENCIJE NASILJA U ŠKOLI

Prve aktivnosti su sprovedene sa ciljem da se pripremi ustanova i njeni zaposleni. Ovde su navedene najvažnije aktivnosti:

- Obuka nastavnika u sklopu čega su nastavnici pohađali seminare, kako bi doprineli sprečavanju nasilja: npr seminari na temu Prevencija nasilja, Emocionalna inteligencija, Upravljanje konfliktima, Nenasilna komunikacija, Alternativa nasilju, Načini zaštite mladih od opasnosti i zlostavljanja na internet.
- Proučavanje literature iz te oblasti kao i pravilnika i pratećih zakonskih akata: D.Popadić, Nasilje u školama; Sammer Hinduja, Justin W. Patchin, Preventing and Responding to Cyberbullying; Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja; Zakon o obrazovanju i vaspitanju.
- Analiza primera dobre prakse u drugim zemljama i kod nas gde su nam veliku pažnju privukli: D.Olweus, Bullying at School: What We Know and WHAT We Can Do; S.Hinduja, J.W.Patchin, Bullying Today: Bullet Points and Best Practices; The Olweus Bullying Prevention Program (OBPP).
- Sastanci timova i Nastavničkog veća, gde se na sastancima timova i Nastavničkog veća se diskutovalo o načinima sprovođenja mera prevencije i donošene su odluke u vezi sa tim; npr da svaki nastavnik interveniše u slučaju nasilja, da se konstantno prati aktivnost učenika.
- Ustanovljena procedura postupanja u slučaju nasilja u skladu sa pravilnikom i zakonom.
- Izbor članovi tima za medijaciju.
- Obavešteni i uključeni u aktivnosti članovi Saveta roditelja, Školskog odbora, Učeničkog parlamenta i šire zajednice

4. UČIONICA KAO POČETNO MESTO SPREČAVANJA NASILJA

U prevenciji nasilja treba krenuti od svakog odeljenja pojedinačno. Potrebno je razviti pozitivnu atmosferu punu razumevanja, empatije, poverenja, gde se svaki učenik oseća bezbedno i prihvaćeno. Jer kad je dobra atmosfera u odeljenju, manja je mogućnost pojave nasilja. U tom cilju smo uz konsultaciju sa pedagoško-psihološkom službom naše škole, razvili strategiju za unapređenje odnosa među učenicima i među učenicima i nastavnicima. Neophodno je napomenuti da je za sprovođenje ove strategije najznačajnija uloga odeljenskih starešina. Oni moraju da pokazuju veliko poverenje i empatiju ka učenicima, da su spremni da ih saslušaju, da su dobri “igrači” u timu sastavljenom od učenika, nastavnika i roditelja. Ovde će biti iznete neke od aktivnosti, koje su nam dale dobre rezultate.

Upoznavanje sa učenicima: prvi kontakt sa učenicima je vrlo bitan. Treba osmisliti neki originalan način upoznavanja. Npr da svako ispriča neku anegdotu o tome kako je dobio ime. Pri tom nastavnik treba da prvi ispriča neku duhovitu priču o svom imenu. Kroz te anegdote učenici i nastavnici će lakše memorisati imena, što je jako važno za uspešnu komunikaciju.

Ritual: oni podižu osećaj zajedništva, da su svi jedan tim. U sportu timovi imaju himnu i način pozdravljanja, pa može to da se primeni i u odeljenju. Ili bar razviti ritual za neke bitne događaje kao što su rođendani učenika ili kad neko dobije dobru ocenu, postigne neki uspeh, popravi ocenu.

Kružne aktivnosti: doprinose osećaju pripadnosti kolektivu, ali i odgovornosti. Osmisliti neke aktivnosti koje će se na svakih nekoliko dana ili nedeljno prenositi sa jednog učenika na drugog. Npr da učenici vode odeljenski dnevnik u kome će pisati bitne događaje svakog dana, kako lepe i zanimljive tako i ružne. Imaće obavezu da opišu svaki konflikt i svađu, ali i zanimljive događaje. Tu mogu da upisuju i lapsuse nastavnika. I moraju na času odeljenskog starešine da podnesu izveštaj o tome.

Rešavanje konflikta: posvetiti se demokratskom rešenju. Nastavnik treba da čuje obe strane, da ne osuđuje, da pomogne da se nađu kritične tačke, da sasluša i ostale učenike koji su prisustvovali konfliktu, da zamoli da daju svoje komentare i ideje za rešavanje problema, ako je neophodno da diskretno sugeriše neke načine za rešavanje konflikta. Ali najbolji rezultati se postizu, ako učenici sami dođu do rešenja. Jer onda znaju da je to njihova odluka, a ne nešto što im je nastavnik nametnuo. Time razvijaju i kritičko razmišljanje, samopouzdanje i odgovornost. Preporučen je model rešavanja konflikta u četiri koraka: identifikuj problem, otkrij mogućnosti rešavanja, razmotri plan rešavanja problema i primeni ga [5].

Anonimne ankete: daju nam mogućnost da sagledamo trenutnu situaciju, da vidimo dokle smo stigli, da dobijemo potrebne informacije o nekim potrebama učenika.

Prevenција nasilja: posvetiti nekoliko časova u toku školske godine priči o nasilju. Možemo da pogledamo deo filma ili pročitatmo deo iz knjige koja govori o nekom konfliktu, obliku nasilja ili zlostavljanja i da pokrenemo diskusiju. Nekada i sama priča o iskustvu nekog drugog može da pomogne učeniku da prepozna neka svoja osećanja kao normalna i prirodna, koja se događaju i drugima. Nekada je lakše pričati o osećanjima drugih nego o svojim. Treba prepoznati kad učenici pokušavaju da diskutuju na način koji bi se svideo nastavniku, jer jednostavno žele da se dopadnu. Možemo da zamolimo učenike da odglume neku konfliktnu ili nasilnu situaciju, a da posle sami izrežiraju mirno rešenje date situacije. Time podstičemo njihovo kritičko razmišljanje i kreativnost. Možemo da im ispričamo neki događaj koji je praćen nasiljem i da pokrenemo diskusiju o njemu. Od kreativnosti nastavnika zavisi kako će realizovati ovu aktivnost. Možemo organizovati debate o pitanjima vezanim za nasilje. Time razvijamo nenasilnu i argumentovanu komunikaciju između učenika i veštinu lepog govora.

Vršnjačka medijacija: odrediti učenike medijatore, koji će posredovati u rešavanju konflikta. To moraju da budu komunikativne osobe koje uživaju poverenje, simpatije i ugled kod ostalih učenika, da imaju stav. Učenici se lakše poveravaju svojim vršnjacima nego nastavnicima i lakše prihvataju njihove sugestije. Potrebno ih je obučiti kako se vodi medijacija. Angažuju se kad nisu teški oblici konflikta ili nasilja u pitanju. Ne možemo na njih preneti teret težih situacija. Važno je da se utvrde pravila kako se vrši ovaj oblik medijacije i da su svi saglasni da ih poštuju. Nastavnik vodi računa o tome, ali se trudi da što manje učestvuje. Vode se i beleške o medijaciji i na kraju se donose zaključci, da bi posle određenog vremena moglo da se proverí da li je ispunjeno sve što je dogovoreno.

Nastavnička medijacija: odrediti nastavnike medijatore. Za njih važi sve kao i za učenike medijatore. Angažuju se samo kad vršnjačka medijacija ne uspe. Rešavaju teže konflikte i nasilne situacije. Ove medijacije najčešće teku u prisustvu roditelja. Poželjno je da medijatori budu članovi Tima za zaštitu učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja i da zaključke prenose timu.

5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Paralelno sa sprovođenjem mera prevencije nasilja u HPTŠ, vršena je evaluacija istih. Najčešće smo putem anketa tražili mišljenje učenika o nekoj aktivnosti. Ali smo sagledavali i druge parameter kao što su broj neopravdanih izostanaka, uspeh i vladanje učenika, broj registovanih nasilnih situacija. Ovde ćemo izneti neke od njih. Istraživanje je sprovedeno u period od 01.02.2018.god. do 15.06.2018.god.

Sprovedena je anketa [6] na uzorku od 350 učenika. Želeli smo da vidimo kako se učenici osećaju u školi. Anketa sa istim pitanjima je sprovedena na početku i kraju drugog klasifikacionog perioda školske 2017/2018 godine, da bi sagledali uticaj preduzetih mera.

TABELA 1

Rezultati ankete

Pitanje	nikad	retko	ponekad	često	uvek
Osećam se bezbedno u školi	10	30	20	190	100
Učenici se međusobno poštuju u mom odeljenju	20	45	15	70	200
Nastavnici me poštuju	2	8	13	77	250
Mogu slobodno da iznesem svoje mišljenje u mom odeljenju	1	6	3	30	310
Osećam se nesrećno kada sam u školi	310	5	15	10	20
Učenici koriste nasilje da bi postigli nešto	270	40	25	10	5
Svi su mi prijatelji u odeljenju	3	7	10	50	280
Nastavnik dopušta učenicima da reše međusobne konflikte	180	50	40	60	20
Nastavnik odlučuje ko je u pravu kad dođe do konflikta	10	20	15	115	190
Nastavnik me poštuje	3	11	15	21	300

Sprovedene su 2 debate na temu nasilja: Rešavanje problema: mirno ili nasilno i Nasilje u školi: prijaviti ili ne. Učestvovalo je 150 učenika. Sprovedena je anketa o zainteresovanosti učenika o zadatim temama.

U okviru projekta "Dramimo zajedno" pripremljena je predstava "Raskršće" namenjena učenicima srednjih škola. Ova predstava prikazuje problem koje imaju mladi i njihove konflikte sa roditeljima i vršnjacima. Učenici-glumci su vrlo uverljivo prikazali nasilne situacije iz života troje mladih. Učenici, koji su gledali ovu predstavu, su imali priliku da kroz interakciju sa glumcima i kroz intervencije na sceni, razmene neka razmišljanja o prikazanim situacijama i da ponude neka rešenja problema. Nakon predstave anketirali smo neke učenike.

Na časovima odeljenskog starešine vodili smo razgovore o nasilju i njegovom sprečavanju. Koristili smo delove filmova, crtane filmove, citate iz knjiga da bolje prikazemo određene situacije.

U toku školske 2017/2018.godine sprovedeno je 12 vršnjačkih i 5 nastavničkih medijacija

6. ZAKLJUČAK

Iskustvo stečeno mobilnostima nastavnika zaista je neprocenjivo. Mogućnost da se sagleda gde se naš obrazovni sistem nalazi u okvirima Evrope, ne samo iz segmenta podrške učenicima sa posebnim potrebama nego u celini, i na koji način se može poboljšati, kao i kolike su razlike među obrazovnim sistemima evropskih zemalja, je neprocenjiva. Ovakva obuka i multikulturalno iskustvo daje želju i volju da pokušamo da im se približimo i primenimo ono najbolje i najkorisnije u naš obrazovni sistem. Nakon mobilnosti nastavnici nastavljaju sa aktivnostima diseminacije naučenog u školi i široj društvenoj zajednici. Primena stečenih znanja i veština u Hemijsko-prehrambenoj tehnološkoj školi je svakodnevnica. Prvi konkretni rezultati ovog projekta već su vidljivi i daju rezultate. Iskustva i rezultate delićemo sa kolegama.

LITERATURA

- [1.] podatak preuzet iz izveštaja o nasilju i zdravlju Svetske zdravstvene organizacije [dostupno na http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42512/9241545623_eng.pdf;jsessionid=0A6D88B890F3DD1F3D8A647A401AA018?sequence=1]
- [2.] definicija WHO (Svetska zdravstvena organizacija)
- [3.] D.Popadić,Nasilje u školama, Institut za psihologiju, Srbija, Beograd, 2009. pp. 13
- [4.] Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja,zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama, Ministarstvo prosvete Republike Srbije, Srbija, Beograd, 2007. [dostupno na http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Posebni_protokol_-_obrazovanje1.pdf]
- [5.] D.Carrizales-Engelmann,L.L.Feuerborn,B.A.Gueldner,O.K.Tran,Merrell's Strong Kids-Grades 3-5, A Social and Emotional Learning Curriculum, 2nd ed. USA, Baltimore, 2016.
- [6.] Ohio Commission on Dispute Resolution&Conflict Menagement, SchoolConflict Menagement:A Comprehensive Approach, Evaluation Guide, Ohio, 2002.
- [7.] OBPP [informacije dostupne na <http://www.violencepreventionworks.org/public/bullying.page>]

MREŽA 2018

SPREČAVANJE I SUZBIJANJE NASILJA

OBLAST: POSLOVNA INFORMATIKA

Bezbednost učenika na internetu

Student's safety on the Internet

Milijana Petrović, SŠ "17. septembar" Lajkovac¹
Sonja Šumonja Elektrotehnička škola "Nikola Tesla" Niš²,
Snežana Bogavac Mihajlović OŠ "Vožd Karađorđe" Aleksinac³,
Tatjana Šubarević Elektrotehnička škola "Nikola Tesla" Niš⁴,
Aleksandar Stojković OŠ "Sreten Mladenović Mika" Niš⁵,

Apstrakt–Živimo u društvu u kome tehnologija i on-lajn svet imaju sve veću ulogu u životu ljudi. Obrazovanje o bezbednosti na Internetu treba da počne kod kuće, ali nije isključivo odgovornost roditelja, već i nastavnik i škole u celini. Takođe, podrazumeva se učešće državnih institucija, vlade, nacionalnih centara i raznih udruženja u obezbeđivanju resursa i neophodnih alata za suočavanje sa izazovima na Internetu. Prema podacima Unicefa, više od 175 hiljada dece svakodnevno se prvi put uključi na Internet, na svakih pola sekunde. Odrastanje na mreži ima ogromne mogućnosti, ali i opasnosti, a nasilje nad decom nije neizbežno. Treba istražiti sa čime se deca suočavaju i kako ih podržavamo, imajući u vidu da nestaju granice između on-lajn i of-lajn sveta.

Ključne reči –digitalno nasilje, e-bezbednost, dizajner učenja, e-bezbednost oznaka.

Abstract - We live in a society where technology and online world play an increasing role in human lives. Security education on the Internet should start at home, but it's not only the responsibility of parents, but also teachers and the school as a whole. It also implies the participation of state institutions, governments, national centers and various associations in providing resources and necessary tools to deal with challenges on the Internet. According to UNICEF, more than 175 thousand children are every day for the first time on the Internet, for every half second. Growing online has enormous opportunities, but also hazards, and violence against children is not inevitable. It is necessary to explore what children are facing and how to support them, knowing that the boundaries between on-line and off-line world are fading away.

Index terms – Cyberbullying, eSafety, Learning Designer, eSafety Label.

1. UVOD

U ovom radu opisano je kako digitalna tehnologija, pružajući učenicima mogućnosti za učenje i usavršavanje, nosi potencijalne rizike od digitalnog nasilja. Autorima je bio cilj da pokažu kako mladi korišćenjem digitalnih uređaja i interneta za komunikaciju, zabavu i pronalaženje informacija, izlažu sebe i druge rizicima od nasilja na internetu i kako treba da reaguju u slučaju da su žrtve ili svedoci. Takođe, cilj nam je bio da utvrdimo kompetencije odraslih, pre svega nastavnika i roditelja, kakav je

¹ Milijana Petrović - SŠ "17. septembar", Vuka Karadžića 19, 14224 Lajkovac, Srbija (e-mail: petrovic.milijana3@gmail.com)

² Sonja Šumonja - Elektrotehnička škola "Nikola Tesla", Aleksandra Medvedeva 18, 18000 Niš, Srbija (e-mail: ssumonja@gmail.com)

Snežana Bogavac Mihajlović - OŠ "Vožd Karađorđe", Lole Ribara 2, 18220 Aleksinac, Srbija (e-mail: zanahajlovic@gmail.com)

Tatjana Šubarević - Elektrotehnička škola "Nikola Tesla", Aleksandra Medvedeva 18, 18000 Niš, Srbija (e-mail: t.subarevic@gmail.com)

⁵ Aleksandar Stojković - OŠ "Sreten Mladenović Mika", Šabačka 20, 18000 Niš, Srbija (e-mail: aleksandars018@gmail.com)

njihov uvid u digitalnu komunikaciju i probleme digitalnog nasilja, ali i u mogućnosti škole i aktivnosti koje se preduzimaju za prevenciju i rešavanje digitalnog nasilja. Nakon stečenih novih znanja o bezbednosti na internetu, urađen je plan lekcije u veb alatu koji pomaže u kreiranju i deljenju dizajna učenja - Learning Designer-u.

2. UČENICI I DIGITALNO NASILJE

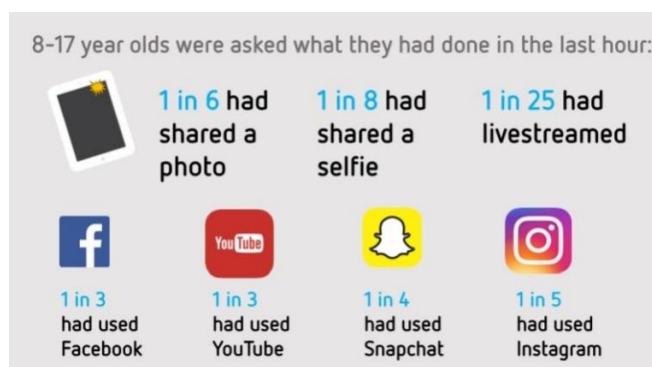
Deca su neprestano izložena digitalnom nasilju od strane svojih vršnjaka i odraslih, bez mogućnosti da se zaštite ili odbrane, a nasilnici su najčešće anonimni. Radi se o zastrašivanju, povređivanju i ponižavanju putem Interneta: slanju pretećih i uvredljivih SMS poruka, slika, mejlova, video klipova, postavljanju takvih sadržaja na društvene mreže, ucenjivanju i seksualnom zlostavljanju, pedofiliji, rasnoj diskriminaciji i dr. Ovakvo nasilje je vrlo teško otkriti i ne može se ograničiti prostorom, a publika i svedoci se naglo uvećavaju jer se informacije putem Interneta vrlo brzo šire. [1]

2.1 Izazovi sa kojima se suočavaju učenici na Internetu

Microsoft je u 2017. godini sproveo istraživanja o digitalnoj aktivnosti vezana za sigurnost i interakciju ljudi na internetu. Obuhvaćene su dve grupe ispitanika, starosnih struktura od 18 – 74 godine i 13 – 17 godina, u 14 zemalja (Austrija, Belgija, Brazil, Čile, Kina, Francuska, Nemačka, Indija, Meksiko, Turska, SAD, Rusija, Južna Afrika i Velika Britanija). Dobijeni rezultati pokazali su sledeće[2]:

- 65% ispitanika, svih uzrasta, reklo je da su žrtve najmanje jednog rizika na mreži (neželjeni kontakt 43%, srednje zastupljeno uznemiravanje 22% i onlajn uznemiravanje 17%);
- 58% ispitanika od 13 – 17 godina se susrelo sa izvršiocima onlajn rizika;
- 70% ispitanika od 8 – 17 godina je reklo da su videli slike i video snimke neprimerenog sadržaja;
- 45% ispitanika od 13 – 17 godina je u poslednjih 12 meseci videlo pornografske slike svojih vršnjaka;
- 24% devojčica i 17% dečaka od 13 – 17 godina je prijavilo da je doživelo uznemiravanja.

Uz mogućnosti za predstavljanje na mreži, Internet nosi i rizike kojima su deca izložena korišćenjem različitih platformi, posebno društvenih mreža i medija. Neoprezna komunikacija i povezivanje dovodi do rizika od nasilja, eksploatacije i zlostavljanja. Na slici 1. prikazano je kako mladi koriste neke društvene mreže i medije:

Slika 1. Korišćenje društvenih mreža [3]

Prema istraživanjima Unicefa na temu: “Šta adolescenti i mladi ljudi misle o životu na internetu” smatra se da jednu trećinu korisnika interneta širom sveta čine deca i adolescenti mlađi od 18 godina. [4] Pristup internetu može biti prekretnica za neke od najugroženijih kategorija dece na svetu, jer im pomaže da ispune svoje potencijale i razbiju međugeneracijske krugove siromaštva. Oko 29% mladih u svetu – oko 346 miliona pojedinaca – nisu povezani na internet i milioni dece koja bi trebalo da imaju najviše koristi od digitalne tehnologije ostaju isključena. Uprkos brzom širenju pristupa digitalnim i onlajn iskustvima širom sveta, još uvek postoje brojni nedostaci u pristupu dece digitalnoj i komunikacijskoj tehnologiji.

2.2 Mere za suzbijanje digitalnog nasilja nad decom

Pomenuta istraživanja pokazala su da deca nisu zavisna od interneta i da njegovo umereno korišćenje ima pozitivne efekte na njihov razvoj. Kako bi se mladi što bolje edukovali da bezbedno i obazrivo koriste društvene mreže i druge platforme, kreirani su razni sajtovi sa vodičima i ključnim informacijama za usluge na mreži. Saveti koji se odnose na internet bezbednost obuhvataju teme [5]:

- **digitalno nasilje (Cyberbullying)** – podrazumeva pažljivo postupanje na mreži sa ličnim podacima, slikama i dr. jer sve što se objavi, zauvek ostaje na mreži; blokiranje nasilnika, bez odgovora i osвете; čuvanje dokaza o uvredljivim porukama ili onlajn razgovorima; prijavljivanje nasilnika roditeljima, nastavnicima, ili savetnicima na mreži;
- **onlajn reputacija (Online reputation)** – digitalni otisci, formiraju se od sadržaja koji se objavljuju i dele, kao i od sadržaja koje drugi objavljuju i dele o određenoj osobi, a stiče se korišćenjem liste provajdera;
- **sexting** – upotreba tehnologije za deljenje seksualnog i seksualno impliciranog sadržaja; zahteva brzo i mirno postupanje, razgovor sa roditeljima, nastavnicima i profesionalcima;
- **socijalne mreže (Social networking)** - Facebook, Twitter, Instagram i dr.; pravilan izbor prijatelja i njihova pouzdanost; podešavanje privatnosti; obazrivost prilikom objavljivanja sadržaja, kao i profilnih slika; mogućnost izveštavanja i pravljenje izveštaja o uznemiravanju;
- **preuzimanje (Downloading)** – mogućnost preuzimanja i pristupa muzici, filmovima, video zapisima i televiziji, sa legalnih lokacija, uz poštovanje autorskih prava; korišćenje ilegalnih programa izlaže korisnike riziku od neželjenih sadržaja: virusi, nasilne slike, pornografija i dr.;
- **igrice (Gaming)** – besplatne igre na mreži, aplikacije na mobilnim telefonima, igre na konzolama kao što su PlayStation, Nintendo Wii or Xbox zahtevaju: čuvanje ličnih podataka, prisustvo roditelja pri ugovaranju sastanaka sa saigračima, klasifikaciju starosne dobi, korišćenje alati za blokiranje, prijavu i isključenje agresivnih igrača, redovne pauze u trajanju od najmanje 5 minuta svakih 45 – 60 minuta, zaštitu računara jakim lozinkama, zabranu kupovine raznih proizvoda koji se reklamiraju u aplikaciji i ostati legalan i ne preuzimati datoteke koje nisu zaštićene autorskim pravima;
- **onlajn zaštita (Online grooming)** – podrazumeva da su ljudi na mreži, koji nisu poznati u stvarnom svetu, stranci i sve aktivnosti na kojima insistiraju moraju se prijaviti roditeljima, nastavnicima, ili drugoj osobi od poverenja, čuvati privatne podatke, razgovore i sve deljene materijale, kako bi se kao dokaz mogli koristiti u istrazi;
- **aplikacije (Apps)** – specijalizovani softverski programi koji se mogu preuzeti na uređaj, za izvršavanje određene funkcije, a kupovinu vršiti legalno i one koje sadrže ilegalni, ili neadekvatan sadržaj prijaviti;
- **video razgovori i veb kamere (Video Chat and Webcams)** – postali su ključni način da se ljudi povezuju, komuniciraju i dele svoje ideje i iskustva na mreži, pa prilikom otvaranja kamere razmisliti o onlajn prijateljstvu, obavestiti neku osobu od poverenja i reći da ne posedujete kameru, poznavati lokacije koje veb kamera snima i uvek se odjaviti na kraju razgovora;
- **usluge za lokaciju (Location Services)** - poseduju simbole koje koriste mobilni uređaji i aplikaciju za usluge lokacija: GPS - globalno pozicioniranje simbola vrši se pomoću satelita i daje informacije o položaju korisnika u realnom vremenu i pružaju korisne informacije o traženim lokacijama, a uslugu ne koristiti pri komunikaciji sa nepoznatim osobama;
- **stopa najboljeg sadržaja (Premium Rate Content)** – odnosi se na usluge koje omogućavaju preuzimanja u okviru aplikacija, putem mobilnih telefona, pri čemu treba obratiti pažnju na uslove i cene usluga, na koje se dodaju troškovi telefonske mreže, a na veb lokaciji ne treba upisivati brojeve telefona, kako se ne bi koristio za plaćanje neželjenih usluga;
- **sigurnost (Security)** – kako se mogu podaci učiniti bezbednim i privatnim, kako izbeći hakovanje i na koji način otkriti viruse, sprečiti krađu identiteta vodeći računa o tome šta se deli na mreži, formirati jake lozinke, instalirati antivirusnu zaštitu i zaštitne zidove na uređajima, ne odgovarati na neželjenu poštu, koristiti različite e-mail adrese i ne otvarati priloge sa nepoznatih izvora;

- **prenos uživo (Livestreaming)** – popularan način za komunikaciju sa drugim ljudima u određenom vremenskom trenutku, u realnom vremenu, bez mogućnosti uređivanja video zapisa; služi da se distribuiraju određene poruke, uključujući marketing i reklamiranje; potrebno je koristiti alate za izveštavanje i prijaviti video ili pojedinačne komentare; napraviti dobar izbor osoba za komunikaciju; zaštititi lične informacije; koristiti podešavanja privatnosti i dr.;
- **kritičko razmišljanje (Critical Thinking)** – veština koja je potrebna za bezbedno kretanje putem interneta da bi se izbegle neke lažne vesti - Fake News, a treba proveriti da li je izvor pouzdan, porediti informacije sa najmanje tri izvora, proveriti datume u smislu zastarelosti informacija i razgovarati sa osobom od poverenja o informacijama zabrinjavajućeg karaktera;
- **onlajn seksualno uznemiravanje (Online Sexual Harassment)** – odnosi se na niz neželjenih seksualnih ponašanja koja se javljaju na mreži, na bilo kojoj onlajn platformi, kao što su društveni mediji i društvene mreže, igre i drugo, a mogu sadržati fotografije, video zapise, postove, veb stranice, poruke i lažne profile. Koriste se za uznemiravanje pojedinaca ili grupe ljudi javno, ili privatno i odvija se među mladima. Potrebno je podizati svest o seksualnom uznemiravanju i podsticati mlade da ga prijave;
- **vreme ekrana i zdravi balans (Screen Time and Healthy Balance)** – bavi se pitanjima koliko je zdrava potrošnja vremena provedenog na internetu, a tačka između niske i visoke upotrebe tehnologija meri se “količinom vremena ekrana”. Treba pronaći zdravu ravnotežu vremena provedenog na internetu koje se određuje izgradnjom ograničenja i promenama u odnosu na njih, izvršiti podešavanje uređaja za pomoć, razgovarati sa osobom od poverenja i dr.

Kod nas najveći broj projekata pokreće Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, u saradnji sa Unicefom. Takođe, Vlada Srbije je 30. juna 2016. godine, na predlog Ministarstva trgovine, turizma i telekomunikacijadonela Uredbu o bezbednosti i zaštiti dece prilikom korišćenja informaciono-komunikacionih tehnologijai formirala Nacionalni kontakt centar za bezbednost dece na internetu. Putem tog centra Ministarstvo sprovodi savetovanje dece, roditelja, učenika i nastavnika, kao i svih drugih građana, o prednostima i rizicima korišćenja interneta i bezbednim načinima korišćenja novih tehnologija. Omogućen je i prijem prijave štetnog, neprimerenog i nelegalnog sadržaja i ponašanja na internetu, odnosno prijavljivanje ugroženosti prava i interesa deteta. Edukacija o bezbednosti na internetu je tema kampanje “IT caravan” koja se sprovodi putem predavanja u školama za decu i roditelje, kao i putem sredstava informisanja, odnosno medijskih i digitalnih kampanja, organizovanjem seminara, radionica, prezentacija.[6]

3. NASTAVNICI I DIGITALNO NASILJE

Prema istraživanjima **Guardiana** jedan od pet nastavnika je zlostavljan na internetu od strane učenika ili roditelja. Iako se dosta govori o bezbednosti učenika na internetu, ovaj podatak govori da je bezbednost na mreži isto toliko važna za blagostanje nastavnika. Kao korisnici savremenih tehnologija nastavnici imaju različite nivoe stručnosti, a mnogi se osećaju loše opremljenim da se bave izazovima učenika i pitanjima bebednosti na mreži. Prema nedavnom istraživanju u Irskoj, više od dve trećine nastavnika se ne oseća dovoljno stručno da nauče bezbednost na mreži. Njihova onlajn reputacija zavisi od sopstvenog ponašanja na mreži, a stepen privatnosti meri sa sadržajem koji dele. Pogrešno podeljena fotografija ili komentar mogu dati pogrešan utisak i izazvati trajne probleme.

3.1 Mere i resursi za pomoć nastavnicima oko suzbijanja digitalnog nasilja

Korišćenje interneta sa učenicima je neophodno za realizaciju nastavnih planova i programa. Učenje o bezbednosti na internetu može poboljšati nastavni proces i doprineti bezbednosti učenika na mreži. Resursikoji pružaju pomoć nastavnicima oko bezbednog i profesionalnog korišćenja interneta, kako da zaštite svoje radno mesto i da pomognu učenicima, odnose se na [7]:

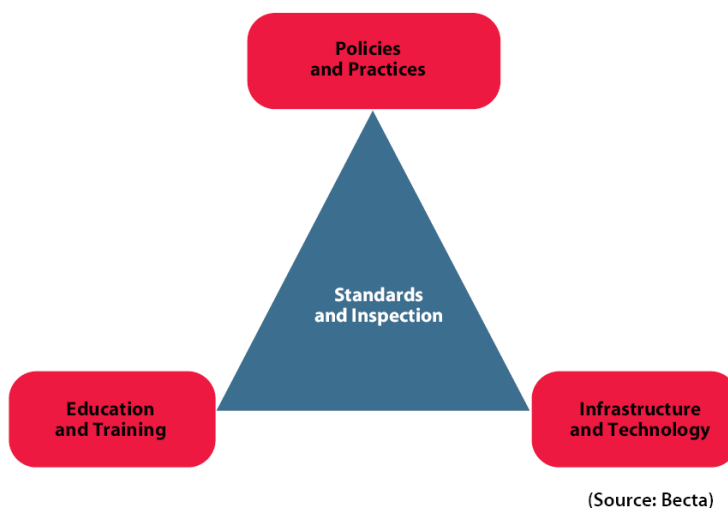
- rad sa mladima – informacije i saveti o ključim temama bezbednosti interneta i telima za izveštavanje koja su dostupna na mreži;
- rad sa nastavnicima i profesionalcima – o primerima vezanim za društvene mreže i uspešnu upotrebu tehnologija;

- radno mesto – informacije i saveti za nastavnike i stručnjake sa najboljim primerima i razmatranjima za radno mesto;
- onlajn bezbednosne prezentacije – namenjene za osoblje i roditelje.

Podrška nastavnicima i učenicima u vidu resursa na internetu, prisutna je i kod nas. Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija, pored ostalih aktivnosti vezanih za bezbednost na internetu, osnovalo je blog “Pametno i bezbedno” sa izraženim oblastima delovanja vezanim za digitalnu bezbednost. Fond B92, nevladina, neprofitna organizacija, osnovala je Centar za bezbedan internet “Klikni bezbedno”, a u okviru centra funkcioniše “Net patrola”, elektronski mehanizam za prijavljivanje nelegalnih i štetnih sadržaja na internetu. Postoje mnogi blogovi i sajtovi koji sadrže informacije i SOS brojeve telefona za prijavu nasilnika, jer je to jedini način da se sa njima izborimo.

4. DOPRINOS ŠKOLE BEZBEDNOSTI NA MREŽI

Bezbednost na internetu u mnogim školama je zagarantovana politikom škole, ali je najbolje ako su svi nastavnici uključeni, zajedno sa pratećom politikom bezbednosti. Na Slici 2. prikazan je model PSHE (personalnog, socijalnog i zdravstvenog obrazovanja), koji obuhvata četiri područja: politiku, infrastrukturu, obrazovanje i standarde. [8]

Slika 2. Celokupni pristup bezbednosti na mreži

Veoma je važno da su sve oblasti zastupljene i najbolje je da se oformi tim nastavnika koji bi mogao da identifikuje prednosti i slabosti u modelu. Podučavanje o bezbednosti na mreži treba da je deo nastavnog plana i programa u svim nastavnim predmetima, ne samo računarstva i informatike, ali to nije slučaj. Sveobuhvatnim pristupom doprineli bi širenju medijske pismenosti među mladima i menjanju i modifikovanju njihovog ponašanja na mreži. Nastavnici u zajednici sa roditeljima i učenicima mogu dati uravnotežen odgovor i podršku za njihovo rešavanje. Učenici mogu biti odlični vršnjački edukatori, posebno za mlađe učenike u školi.

4.1 eSafety oznaka – eSafety Label

European Schoolnet je razvio oznaku eSafety koju nastavnici i drugi profesionalci mogu koristiti za procenu bezbednosti na mreži u okviru škole, prema međunarodnim standardima. Kada predaju dokaze o svojoj praksi, mogu se akreditovati za oznaku eSafety. Sve škole autora rada dobitnice su ove oznake koja se nalazi na školskim sajtovima i izgleda kaona Slici 3.[9]

Slika 3. eSafety Label

Predstoje aktivnosti u podnošenju Akcionog plana za eSafety i mogućnost dobijanja srebrne, ili zlatne oznake kvaliteta.

5. PLAN AKTIVNOSTI UČENJA U LEARNING DESIGNERU

U ovom planu aktivnosti predstavljena je digitalna bezbednostna temu: „**Safety on the Internet**”(Bezbednost na internetu).

5.1. Prikaz alata Learning Designer

Dizajner učenja (egl. **Learning Designer**) je alat koji pomaže nastavnicima da dizajniraju nastavne i naučne aktivnosti i dele svoje ideje učenja jedni sa drugima, a učenicima u ispunjavanju njihovih ishoda učenja. Ekran dizajnera sadrži naslov, temu, opis, ciljeve i ishode usklađeno sa domenima kognitivnog učenja po Blumovoj taksonomiji: znanje, razumevanje, primena, analiza, sinteza i evaluacija. Dalje, sadrži izbor broja učenika i planiranu dužinu trajanja aktivnosti, proveru i upis dizajniranog vremena koje treba da se podudara sa planiranim vremenom. Glavni deo ekrana sadrži detaljan prikaz, trajanje i opis aktivnosti koje se odnose na: čitanje, slušanje, diskusiju, saradnju, istraživanje, vežbanje i prezentovanje, da li nastavnik treba da bude ili ne, dodavanje veza ka dodatnim izvorima i dr. Alat daje povratne informacije o dizajnu i pokazuje procenat zastupljenosti tipova učenja u obliku kružnog grafikona, tako da se vizuelno može uočiti gde treba izvršiti određena prilagođavanja, kako bi izabrane aktivnosti bile ravnomerno zastupljene. Kreirani dizajn učenja se može sačuvati u ličnom prostoru nastavnika, podeliti ili izvesti u obliku Word dokumenta. [10]

5.2. Opis plana aktivnosti u Learning Designer-u

U planu aktivnosti prikazano je istraživanje o bezbednosti na internetu zasnovano na razgovorima sa učenicima o osnovnim principima sigurnosti na internetu, na primerima sajtova koje su stvorili učenici i drugih izvora. Cilj časa je podizanje svesti među učenicima o bezbednom korišćenju interneta, o opasnostima i načinima kako da ih izbegnu i šta da rade u slučaju da postanu žrtve digitalnog nasilja. Izabrani domen kognitivnog učenja po Blumovoj taksonomiji je analiza, u kojoj učestvuje 20 učenika i nastavnik. Planirano vreme dizajna učenja je 45 minuta i podudara se sa vremenom koje je alat dizajnirao.

Prvi set aktivnosti učenja odnosi se na analizu ankete o digitalnom društvu koja je urađena na prethodnom času. Anketa se zasniva na deset digitalnih veština koje bi učenici trebali da steknu nakon završetka srednje škole: uspostavljanje i podešavanje WiFi mreže, čuvanje podataka u oblaku, bazična obrada slika, bazična obrada video zapisa, Google Drive i MS Office, HTML i osnovno programiranje, kreiranje sajta i domena, konverzija digitalnih formata, onlajn bankarstvo i samobrendiranje. Učenici su odgovarali na nekoliko pitanja:

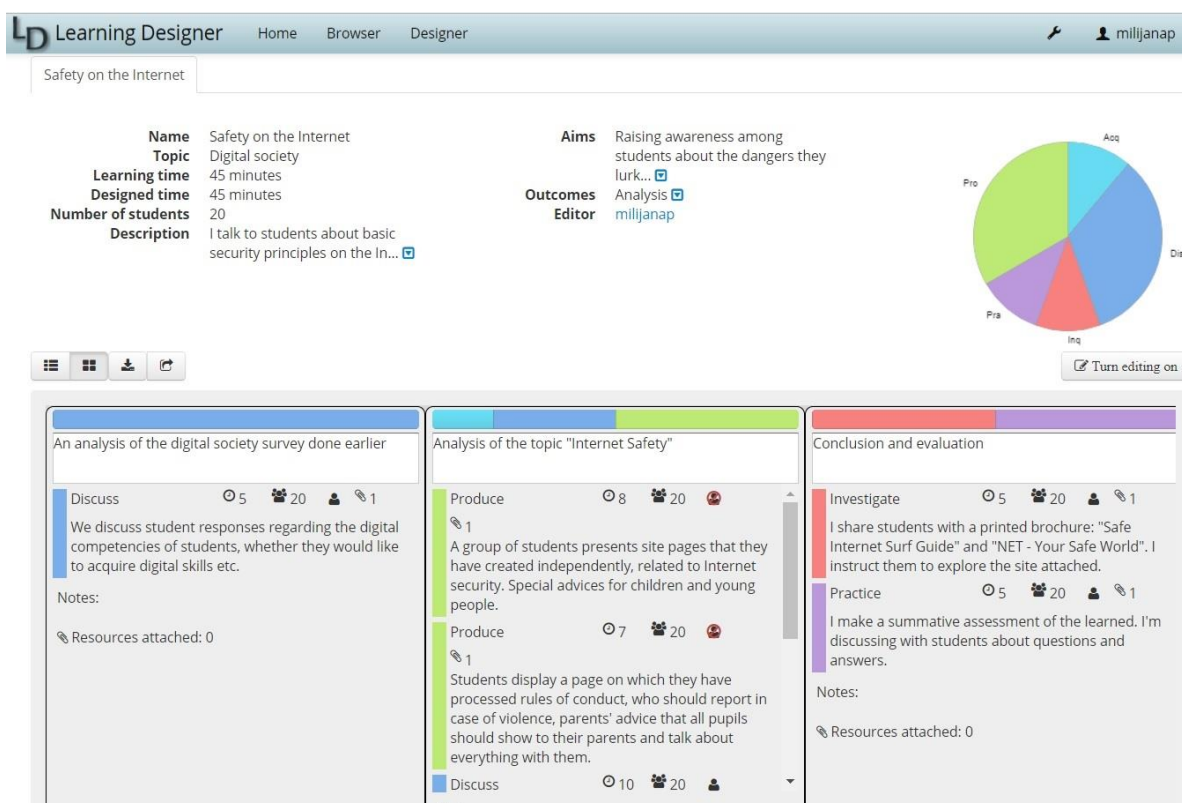
1. Da li mladi poseduju digitalne kompetencije?
2. Da li ste pristalica digitalnog društva?
3. Da li ste spremni za transformaciju učenja?
4. Da li biste voleli da savladate bar 10 digitalnih veština u srednjoj školi?
5. Da li vam se dopalo predavanje?

Učenici diskutuju o rezultatima ankete koji su pokazali da većina ne poseduje digitalne kompetencije, da su pristalice digitalnog društva i spremni za transformaciju učenja zasnovanog na sticanju digitalnih veština i da im se dopalo predavanje.

Drugi set aktivnosti odnosi se na analizu teme "Internet Safety". Grupa učenika prikazuje stranice sajta koji su samostalno kreirali. Posebno se zadržavaju na savetima za decu i mlade, na pravilima ponašanja u slučaju nasilja i prijavljivanje nasilnikaroditeljima i nastavnicima. Zatim se vodi diskusija u kojoj nastavnik podstiče učenike da iskažu svoje mišljenje povodom bezbednosti na internetu i upoznaje ih sa drugim učeničkim blogom, na istu temu. Na kraju ih upućuje na stranicu školskog sajta gde je opisan događaj "Dan bezbednost interneta - Safer Internet Day", učešće naše škole u obeležavanju događaja i bronzana medalja koju smo dobili.

Treći set aktivnosti odnosi se na zaključak i evaluaciju časa. Nastavnik deli učenicima štampane brošure "Safe Internet Surf Guide" i "NET - Your Safe World" i sledi njihovo upoznavanje i istraživanje. Potom vrši sumativno ocenjivanje naučenog o bezbednosti na internetu i izvodi zaključke o postignutim ishodima i kompetentnosti učenika.

Dizajn učenja pokazao je da je ujednačen procenat zastupljenosti izabranih tipova učenja, u obliku kružnog grafikona. Dostupan je na veb adresi: <https://v.gd/mYRfNa>, uz mogućnost pristupa spoljnim izvorima podataka, kreiranim upitnicima i sagledavanja celokupnog plana učenja. Na Slici 4. prikazan je izgled ekrana kreiranog plana aktivnosti. [11]

Slika 4. Ekran plana učenja u Learning Designeru

6. ZAKLJUČAK

Velika upotreba interneta uticala je na pojavu fenomena digitanog nasilja, koji nije vidljiv i ne dešava se u fizičkom svetu. Zato se kaže da je digitalno nasilje samo jedan oblik nasilja koji se odvija na internetu i ne sme se posmatrati pojedinačno. Država, udruženja, škole i nastavnici, zajedno sa roditeljima, imaju veliku ulogu u širenju medijske pismenosti, pre svega u isticanju pozitivnog korišćenja tehnologija. Razgovor o modernim načinima komunikacije, o digitalnom nasilju, rizicima, pravilima ponašanja i posledicama, prijavljivanje digitalnog nasilja, samo su neke teme za preventivno delovanje u pružanju sigurnosti na internetu, kao i vaspitni rad sa počiniocima digitalnog nasilja.

LITERATURA

- [1.] Portal Mladi,(pristup 15.08.2018.),[dostupno na<https://www.portalmjadi.com/reci-ne-nasilju-6-digitalno-nasilje/>]
- [2.] Microsoft istraživanje o sigurnosti i interakciji ljudi na internetu,(pristup 15.08.2018.), [dostupno na<https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2017/02/07/microsoft-releases-digital-civility-index-challenges-people-empathetic-online/#sm.00001oineu8js9fo7suncalxdw19>]
- [3.] UK Safer Internet Centre, "Power of Image", (pristup 15.08.2018.), [dostupno na<https://d1afx9quaogywf.cloudfront.net/sites/default/files/Safer%20Internet%20Day%202017/Power%20of%20Image%20-%20a%20report%20into%20the%20influence%20of%20images%20and%20videos%20in%20young%20people%27s%20digital%20lives.pdf>]
- [4.] Unicef Srbija, "Deca u digitalnom svetu", (pristup 15.08.2018.), [dostupno na<https://www.unicef.org/serbia/reports/deca-u-digitalnom-svetu>]
- [5.] Childnet International, (pristup 15.08.2018.), [dostupno na<https://www.childnet.com/young-people/secondary/hot-topics/cyberbullying>]
- [6.] Republika Srbija, Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija, portal "Pametno i bezbedno – digitalna bezbenost", (pristup 15.08.2018.), [dostupno na<http://www.pametnoibezbedno.gov.rs/rs-lat/projekti/digitalna-bezbednost>]
- [7.] Childnet International, (pristup 15.08.2018.), [dostupno na<https://www.childnet.com/teachers-and-professionals>]
- [8.] European Schoolnet Academy, "Online Safety", (pristup 16.08.2018.), [dostupno na<http://www.europeanschoolnetacademy.eu/web/online-safety-course-2nd-edition->]
- [9.] European Schoolnet Academy, "eSafety Label", (pristup 16.08.2018.), [dostupno na<http://www.eun.org/sr/projects/detail?articleId=674625>]
- [10.] LearningDesignerCommunity, "An Introduction to the Learning Designer", (pristup 16.08.2018.), [dostupno na<https://www.youtube.com/watch?v=S0edRboC9vI&feature=youtu.be&t=334>]
- [11.] Learning Designer, "Safety on the Internet", (pristup 16.08.2018.), [dostupno na<https://www.ucl.ac.uk/learning-designer/viewer.php?uri=/personal/milijanap/designs/fid/f4fcce63ac693bd36feda3e119d0f2ba41c08f3b323d3c7cd43996eff2c12e51>]

Tamna strana weba

Dark side of the web

dr Marko Marković¹, dr Katarina Plečić², dr Biljana Tešić³,
Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija, Univerzitet Singidunum,

Apstrakt – U poslednje vreme se u javnosti često mogu čuti termini duboki i tamni veb. Mnogi ljudi ih često mešaju misleći da se radi o istim pojmovima ili o mreži koja postoji paralelno sa delom veba koji svakodnevno koristimo – svetlim (površinskim) vebom. Tema ovog rada je objašnjavanje razlika između ovih termina, predstavljanje načina pristupa tamnom vebu, kao i predstavljanje nekih zloupotreba veba kojima se podstiče nasilje.

Ključne reči – površinski veb, duboki veb, tamni veb, Tor.

Abstract - Deep Web and Dark Web are terms that nowadays can be often heard in public. Many people misunderstand those terms believing they are the same concepts or the network that coexists with the part of the Web that we use on a daily basis - the Surface Web. This paper topic is defining the terms differences and presenting Dark Web accessing methods, as well as presenting Web issues that could enforce violence if misused.

Index terms – Surface Web, Deep Web, Dark Web, Tor.

1. UVOD

World Wide Web (veb, www) je postao jedan od najvećih repozitorijuma ljudskog znanja ikada. Procenjuje se da trenutno na vebu postoji preko 4 milijarde korisnika [17] i najmanje 4,42 milijarde indeksiranih strana[18].

Što se tiče aktivnosti korisnika, svakog dana se: [17]

- pošalje oko 94 milijarde mejlova;
- obavi 2,3 milijardi Google pretraga;
- napravi 270 miliona objava na Tweet-eru;
- odgleda 2,5 milijardi videa na YouTube-u;
- postavi skoro 30 miliona fotografija na Instagramu;
- obavi 110 miliona Skype poziva.

Pretraga interneta se danas može uporediti sa prevlačenjem ribarske mreže po površini okeana. Iako pomenuta cifra od 4,42 milijarde indeksiranih strana deluje imponantno, ona zapravo predstavlja samo deo veba koji je dostupan pretraživačima, tj. samo malo količinu onoga što se

¹ Marko Marković - Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija, Univerzitet Singidunum, Železnička 5, 14000 Valjevo, Srbija (e-mail: mmarkovic@singidunum.ac.rs).

² Katarina Plečić - Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija, Železnička 5, 14000 Valjevo, Srbija (e-mail: kplecic@singidunum.ac.rs).

³ Biljana Tešić – Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija, Železnička 5, 14000 Valjevo, Srbija (e-mail: btesic@singidunum.ac.rs).

zapravo može uhvatiti na površini okeana. Ispod površine se zapravo nalazi ogromna površina informacija koja nije javno dostupna. Osnovni razlog za takvu situaciju je što pretraživači veba pristupaju samo površinskom vebu i stranama koje su jednostavno dostupne – mnoštvo informacija se nalazi na dinamičkim sajtovima i u bazama podataka kojima pretraživači ne mogu da pristupe. Iz tog razloga, moguće je napraviti podelu veba na dve celine: površinski (*surface web*, *clearnet*) i duboki veb (*deep web* [16], *hidden web* [3]).

2. DVE STRANE VEBA

Površinski veb je deo naše svakodnevne i sastoji se od podataka koje pretraživači (*Google*, *Yahoo*, *Bing* itd.) vraćaju kao odgovor na upite za pretragu koji im se postavljaju. Ali kao što se samo vrh ledenog brega vidi iznad vode, tako i pretraživači u svojim repozitorijumima prikupljaju samo podatke o stranama koje su im direktno vidljive, tj. kojima imaju direktan pristup kroz hiperlinkove koje mogu da pronađu na raznim stranama na vebu [7]. Upravo ovi repozitorijumi sa indeksiranim podacima omogućavaju da se prilogom pretrage u pretraživaču dobije odgovarajući rezultat [4].

Duboki veb prema mnogim autorima [1,6,9,14] predstavlja sve čemu pretraživači ne mogu da pristupe i uglavnom se sastoji od baza podataka i dinamičnih veb sajtova sa zatvorenim javnim pristupom zbog čega ih nije moguće indeksirati kroz pretraživače. Uglavnom je jedini način za pristup ovakvim servisima sprovođenje određenih internih upita od strane korisnika koji imaju adekvatne privilegije. Praktično, svaki sajt koji poseduje zaštitu pristupa i zahteva da se korisnik uloguje, zapravo se nalazi u okviru dubokog veba – to uključuje i e-mail klijente, korišćenje društvenih mreža i raznih aplikacija i informacionih sistema koji se koriste samo u okviru određenih kompanija i akademskih institucija. Nije moguće precizno utvrditi koliko veb stranica postoji u okviru dubokog veba, ali se pretpostavlja da je njihov broj višestruko veći od broja stranica indeksiranih od strane pretraživača.

Termin duboki veb zapravo ne predstavlja ništa loše. On predstavlja deo naše svakodnevne i obuhvata mnoštvo sajtova i aplikacija koje svakodnevno koristimo, a kojima nije moguće direktno i javno pristupiti. Problem predstavlja što deo tih sajtova čine oni namenjeni nelegalnim svrhama – taj deo dubokog veba se naziva tamni veb (*Dark web*).

2.1. Tamni veb

Tamni veb (dark web) predstavlja samo mali deo dubokog veba i planski je sakriven i nedostupan korišćenjem standardnih pretraživača, a tim veb stranama se može pristupiti samo pomoću specijalizovanih pretraživača [5,13]. Zbog toga, korisnici uglavnom mogu ostati anonimni ili mogu postaviti veb sajtove za koje se teško može utvrditi tačna fizička lokacija. Takve aktivnosti se često preduzimaju kako bi se identitet pojedinaca i međusobne komunikacije održale skrivene od nadzora ili nekog vida državne kontrole. Takav vid anonimnosti i zaštite je važan zbog toga što je deo aktivnosti na ovom delu veba nelegalan.

Tamni veb poseduje nekoliko ključnih karakteristika: [13]

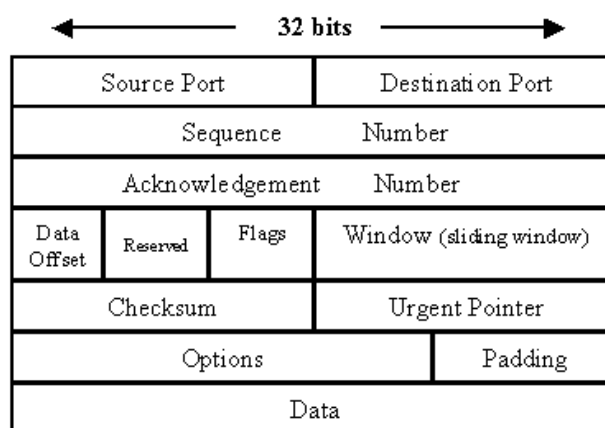
- *decentralizacija* – najčešće se koriste *peer-to-peer* tehnologije zbog čega se sadržaj čuva na više distribuiranih personalnih računara, umesto na centralizovanom serveru.
- *internet infrastruktura* – za komunikaciju se koristi javno dostupan internet.
- *korišćenje nestandardnih računarskih protokola i portova* - na ovaj način se otežava pristup resursima izvan zaštićene mreže.

Na osnovu navedenih ključnih karakteristika, sadržajima na dubokom vebu se može pristupiti samo pomoću specifičnih protokola u okviru javnog interneta, a mreža je organizovana na takav način da se identitet korisnika koji je koristi ne može pratiti ili se to može činiti veoma otežano. Postoji puno softverskih rešenja koja omogućavaju ovakav pristup, a među njima je najpopularniji *Tor* [8].

2.2. Tor

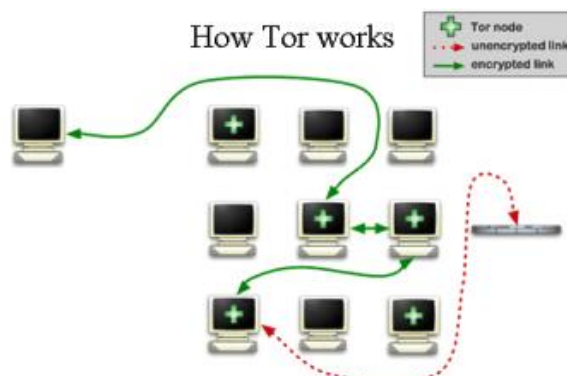
Tor pomaže u sprečavanju praćenje internet saobraćaja. Poznavanje početne tačke i odredišta internet komunikacije može omogućiti zlonamerno utvrđivanje ponašanja i ugrožavanje interesa. To na primer može ugroziti saobraćaj koji stvara aplikacija za elektronsko bankarstvo ili uticati na fizičku bezbednost jer je moguće otkriti tačnu lokaciju strana koje komuniciraju. Praćenjem internet komunikacije moguće je čak doći i do ličnih podataka i kada putem zaštićene veze pristupate određenim servisima. [19]

Praćenje internet saobraćaja moguće je ostvariti zato što se svi podaci koji se koriste za potrebe internet komunikaciji pakuju u okviru paketa koji se sastoji iz *podataka* koji se šalju i *zaglavlja paketa* (Slika 1). Podaci mogu predstavljati bilo šta se šalje kroz mrežu – veb strana, fotografija, e-mail, video, zvučni ili tekstualni zapis. Iako i sami podaci mogu biti važni, zlonamerno nadgledanje internet komunikacije se uglavnom fokusira na zaglavlje paketa jer ono sadrži važne informacije kao što su pošiljalac, odredište, veličina itd. Čak i enkripcija sadržaja paketa ne može pomoći da se izbegne nadgledanje sadržaja jer ona sakriva samo podatke, ali ne i sadržaj zaglavlja.

Slika 1: Struktura paketa sa internet podacima. [20]

Upravo zahvaljujući ovakvoj strukturi internet komunikacija, Tor služi kao alat koji pomaže da se zadrži anonimnost. To se postiže tako što se svaka transakcija distribuira kroz više različitih mesta u mreži kako bi se izbegla mogućnost povezivanja odredišta i cilja. U osnovi, ova ideja podrazumeva izbegavanje direktne rute od tačke A do tačke B, već se paketi kroz Tor mrežu šalju nasumičnim putem kroz različita čvorišta. Na taj način se ni u jednom trenutku u bilo kojoj tački putovanja paketa ne može reći šta je stvarno odredište i destinacija paketa. [19] Slika 2 grafički prikazuje način rutiranja paketa korišćenjem *Tor*-a. Važno je napomenuti da Tor ipak ne rešava sve probleme čuvanja anonimnosti korisnika jer se fokusira samo na transporrt podataka. Postoji još mnogo detalja vezanih za zaštitu na koje bi trebalo obratiti pažnju, a koji nisu tema ovog rada.

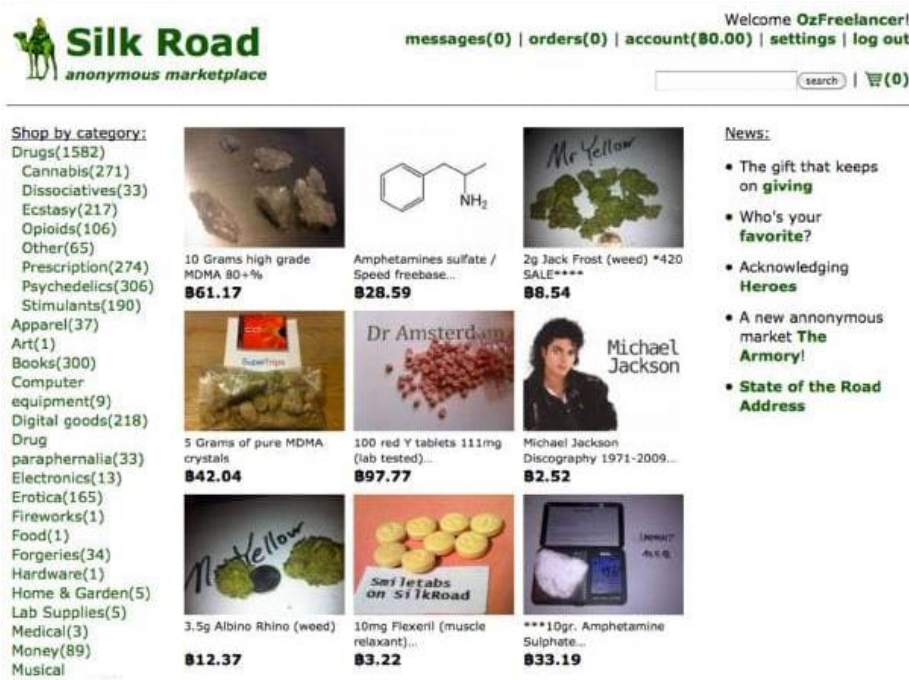

Slika 2: Način rutiranja internet paketa u Tor mreži. [21]

3. NASILJE I TAMNI VEB

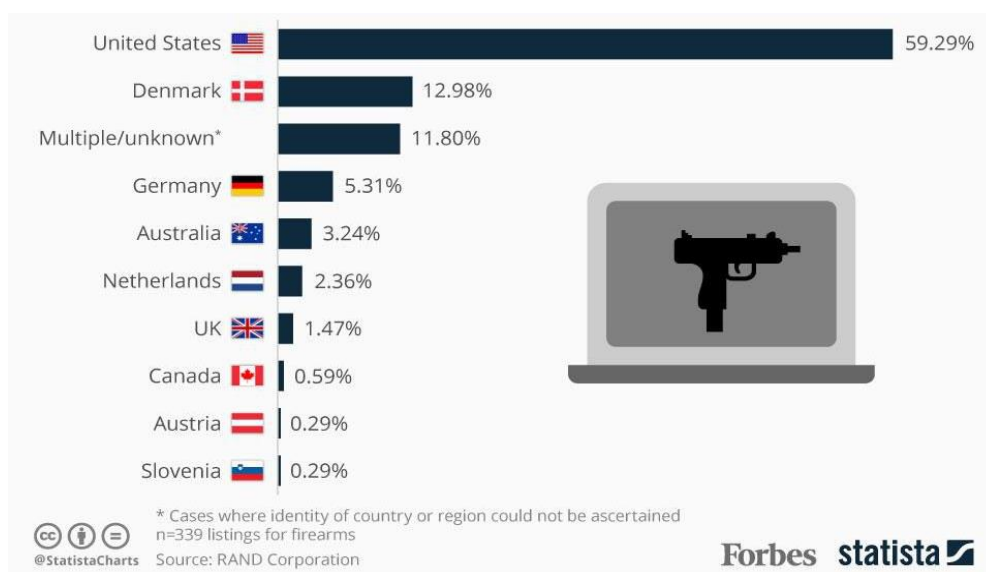
Tamni veb je već dugo vremena poznat kao idealna podloga za razne nelegalne aktivnosti poput zloupotrebe dece, prodaje narkotika, oružja, falsifikovanih dokumenata itd. [2, 10, 12] Sva plaćanja se uglavnom vrše korišćenjem *Bit Coin*-a, virtuelne kriptovalute. Ova valuta je pogodna iz razloga što se plaćanja vrše jednostavno, a sačuvana je anonimnost obe strane koje vrše razmenu [2].

Na tamnom vebu postoji i mnoštvo sajtova koji za cilj imaju javno objavljivanje ličnih podataka o javnim ličnostima. Nekada je teško utvrditi da li su svi navodi tačni, a u mnogim slučajevima objavljuju se datumi rođenja, matični brojevi, lične adrese, telefonski brojevi itd. Ličnosti čiji su neki lični podaci do sada kompromitovani uključuju određene FBI agente, političke figure, poznate glumce i pevače. Jedan od primera je i jedan od sudija koji je u slučaju SilkRoad (Slika 3) učestvovao u ukidanju istoimenog sajta na kome su se prodavala nedozvoljena sredstva poput narkotika. Lični podaci o sudiji i njenoj porodici su u ovom slučaju planski objavljeni kako bi svi oni koji su ukidanjem ovog portala oštećeni, mogli da potraže satisfakciju u osveti. [15]

Slika 3. SilkRoad, poznati sajt za trgovinu narkoticima koji je ukinuo FBI 2013. godine. [22]

Prodaja nelegalnog oružja je takođe česta pojava na tamnom vebu. Ako se u obzir uzme da je ova vrsta trgovine već veoma zastupljena u svetu, upotreba tamnog veba dodatno pomaže da takva vrsta oružja postane još dostupnija, nekada i po povoljnijim cenama od prodaje "na ulici". Prema sprovedenom istraživanju [11] najčešće mesto porekla nelegalnog oružja na tamnom vebu jesu SAD sa skoro 60% ukupnog tržišta (Slika 4), a prate ih Danska (12,98%) i Nemačka (5,31%).

Slika 4. Prodaja oružja po državama porekla na tamnom vebu u 2017. godini. [25]

3. ZAKLJUČAK

I pored mišljenja koje vlada da je tamni veb opasan, on to nije – zapravo su opasne određene kategorije ljudi koje ga koriste. Takođe, postoji i izuzetno puno korisnika koji koriste Tor samo iz razloga čuvanja anonimnosti prilikom korišćenja interneta, a bez bilo kakvih kriminalnih motiva. Koriste ga i državne institucije, policija ili novinari [24]. Prema jednom od osnivača Tor-a [23] veb sajt koji najčešće posećuju korisnici ovog pretraživača je zapravo Facebook, a broj zlonamernih sajtova je gotovo zanemarljiv u odnosu na veličinu veba.

Veliki broj sajtova na tamnom vebu je polu-završen, ili ima besmislen sadržaj koji se sastoji samo od jedne reči ili slike. Naravno, ovakav sadržaj postoji i na površinskom vebu, ali je zbog ogromne količine zaista kvalitetnog materijala, kao i sve boljeg filtriranja pretraživača, pomenen daleko u rezultatima pretrage pa je zbog toga praktično nedostupan velikom broju korisnika.

Zapravo, ako se izuzme deo sadržaja koji se je ilegalan, sam tamni veb i nije preterano zanimljiv za prosečnog korisnika.

LITERATURA

- [1.] A. Bergholz, Childlovskii B. Molina, "Crawling for domain-specific hidden Web resources", *Fourth International Conference Web Information Systems Engineering*, 2003.
- [2.] A. Greenberg, *Hacker Lexicon: What Is the Dark Web?*, WIRED, 2014.
- [3.] D. Florescu, A.Y. Levy and A. O. Mendelzon, "Database techniques for world wide Web: A Survey", *SIGMOD record*, 27(3), 59-74, 1998.
- [4.] D. Kumar and R. Mishra, "Deep web performance enhance on search engine," *2015 International Conference on Soft Computing Techniques and Implementations (ICSCTI)*, Faridabad, 2015, pp. 137-140. doi: 10.1109/ICSCTI.2015.7489619
- [5.] D. McCoy, K. Bauer, D. Grunwald, T. Kohno, D. Sicker, "Shining light in dark places: Understanding the Tor network", *Privacy Enhancing Technologies*, 2008.
- [6.] G. Gravano Ipeirotis Panagiotis, Luis Sahami, Mehran Probe, "Count and Classify: Categorizing Hidden Web Databases", *International Conference on Management of Data*, 2001.
- [7.] J. Madhavan, D. Ko, L. Kot, V. Ganapathy, A. Rasmussen, A. Halevy et al., "Google's Deep Web crawl", *Proceedings of the VLDB Endowment* 1, vol. 2, pp. 1241-1252, 2008.

- [8.] K. Misata, "the tor project: An inside view", *XRDS: Crossroads The ACM Magazine for Students*, vol. 20, no. 1, pp. 45-47, 2013.
- [9.] L. Barbosa, J. Freire, "Searching for HiddenWeb Databases", *Eighth International Workshop on the Web and Databases*, 2005.
- [10.] M. Ward, *Tor's most visited hidden sites host child abuse images - BBC News*, 2014.
- [11.] P. Paoli, G. Judith Aldridge, N. Ryan, and R. Warnes, *Behind the curtain: The illicit trade of firearms, explosives and ammunition on the dark web*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2017. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2091.html.
- [12.] R. Biswas, E. Fidalgo and E. Alegre, "Recognition of service domains on TOR dark net using perceptual hashing and image classification techniques," *8th International Conference on Imaging for Crime Detection and Prevention (ICDP 2017)*, Madrid, 2017, pp. 7-12.
- [13.] S. Mansfield-Devine, "Darknets", *Computer Fraud & Security*, vol. 2009, no. 12, pp. 4-6, 2009.
- [14.] Y. Wang, H. Li, W. Zuol, F. Hel, X. Wangl, K. Chen, "Research on Discovering Deep Web Entries", *Electrical and Control Engineering (ICECE) International Conference*, 2011.

Internet izvori

- [15.] Below the Surface: Exploring the Deep Web, TrendLabs Research Paper, TrendiMicro, 2015., dostupno na:
https://documents.trendmicro.com/assets/wp/wp_below_the_surface.pdf
- [16.] M.K. Bergman, "The deep Web: Surfacing the hidden value",
<http://www.press.mich.edu/jep/07-01/bergman.html>
- [17.] <http://www.internetlivestats.com/>
- [18.] <http://www.worldwidewebsize.com/>
- [19.] <https://www.torproject.org/about/overview.html.en>
- [20.] <https://www.techrepublic.com/article/exploring-the-anatomy-of-a-data-packet/>
- [21.] <https://davidenewmedia.wordpress.com/accessing-the-dark-web/tor/>
- [22.] <https://www.news.com.au/technology/online/security/murdercom-the-darkest-websites-in-the-world/news-story/173ef982c741248f33c7ba61102b2df4>
- [23.] https://www.theregister.co.uk/2017/07/29/tor_dark_web/
- [24.] <https://www.whoishostingthis.com/blog/2017/03/07/tor-deep-web/>
- [25.] <https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2018/03/22/where-guns-are-sold-through-the-darknet-infographic/#1c989fac647a>

Svetle i tamne strane interneta

The light side and the dark side of Internet

Sonja Šumonja, Elektrotehnička škola „Nikola Tesla” Niš¹
Milijana Petrović, SŠ „17. septembar” Lajkovac²
Tatjana Šubarević, Elektrotehnička škola „Nikola Tesla” Niš³
Stojković Aleksandar, OŠ „Sreten Mladenović Mika” Niš⁴
Snežana Bogavac Mihajlović, OŠ „Vožd Karađorđe Aleksinac”⁵

Apstrakt- Autori su razmatrali razne aspekte na koje treba obratiti pažnju u svakodnevnom korišćenju interneta kroz sledeće elemente: digitalni identitet, deljenje seksualno eksplicitnih sadržaja na web-u, kvazi-emotivne veze na web-u, trgovina ljudima i Dark Web. Sigurnost dece na internetu autori su posmatrali i u svetlu zakonske regulative u Srbiji. U anketi su autori analizirali stavove nastavnika, učenika i roditelja, o poznavanju Dark Web-a i potrebama edukacije dece o sigurnosti u internetskom okruženju.

Ključne reči – Sigurnost na internetu, Slanje eksplicitnih sadržaja, Online emotivne veze, Trgovina ljudima, Tamni deo interneta

Abstract - Through the following elements: digital identity, sharing of sexually explicit content on the web, quasi-emotional relationships on the web, trafficking and Dark Web, the authors discussed various aspects to pay attention to in the daily use of the Internet. The authors also observed the safety of children on the Internet in light of the legislation in Serbia. In the survey, the authors analyzed the views of teachers, students and parents about the knowledge of Dark Web and the needs of children's education of eSafety.

Index terms – eSafety, Sexting, Sextortion, Trafficking, Dark Web

UVOD

Zaštita dece na Internetu podrazumeva fizičku, psihičku i moralnu bezbednost maloletnih lica tokom obavljanja svakodnevni aktivnosti na Internetu (surfovanje, četovanje, korišćenje društveno-socijalnih mreža, online igrice, rad na projektima i korišćenje LMS platformi). Cilj je zaštititi decu od neprimerenih sadržaja, negativnih efekata korišćenja Interneta i podići nivo svesti i znanja o tome na koji način virtuelna stvarnost utiče na decu, dokle i kako smeju da se upuštaju u digitalni svet, a da to bude bezbedno i bez posledica. U zaštiti dece glavnu ulogu imaju pre svega roditelji, a nakon toga i nastavnici u školi. Svaka država je setom zakonskih mera ustanovila sigurnost dece na internetu, koje su u skladu sa Međunarodnom konvencijom o pravima deteta. Imajući u vidu da smo potpuno digitalizovali svoj radni i životni prostor, autori su razmatrali razne aspekte na koje treba obratiti pažnju u svakodnevnom korišćenju interneta kroz sledeće elemente: digitalni identitet, deljenje seksualno eksplicitnih sadržaja na web-u, kvazi emotivne veze na web-u, trgovina ljudima. U anketi su autori analizirali stavove nastavnika, učenika i roditelja, o poznavanju Dark Web-a i potrebama edukacije dece.

¹Sonja Šumonja- Elektrotehnička škola “Nikola Tesla”, Aleksandra Medvedeva 18, 18000 Niš, Srbija (e-mail: ssumonja@gmail.com)

² Milijana Petrović - SŠ "17. septembar", Vuka Karadžića 19, 14224 Lajkovac, Srbija (e-mail: petrovic.milijana3@gmail.com)

³Tatjana Šubarević-Elektrotehnička škola “Nikola Tesla”, Aleksandra Medvedeva 18, 18000 Niš, Srbija (e-mail: t.subarevic@gmail.com)

⁴ Aleksandar Stojković- OŠ „Sreten Mladenović Mika“, Šabačka 20, 18000 Niš, Srbija (e-mail: aleksandars018@gmail.com)

⁵ Snežana Bogavac Mihajlović - OŠ „Vožd Karađorđe“, Lole Ribara 2, 18220 Aleksinac, Srbija (e-mail: zanahajlovic@gmail.com)

1. FORMIRANJE DIGITALNOG IDENTITETA

Svaki korisnik interneta je u mogućnosti da eksperimentiše sa svojim identitetom. Internet, a posebno sajtovi društvenih mreža, često mogu pružiti veliku mogućnost za sasvim drugačijim predstavljanjem svog identiteta (kako fizičkog izgleda, tako i interesovanja i materijalnog statusa). Uprkos stalnoj dilemi o identitetu osobe sa kojom komuniciramo (ukoliko nije osoba koju lično poznajemo, već samo prijatelj sa društvenih mreža), internet može biti odlično mesto za pronalazenje drugih osoba sa sličnim interesima i idejama.

1.1. Pritisak medija na mlade

Današnja omladina je pod velikim pritiskom medija, koji utiču na izgled, oblačenje, posedovanje gadžeta i ponašanje mladih na određen način. Roditelji najčešće podržavaju takve aktivnosti svoje dece i popuštaju pred njihovim zahtevima. Na taj način se formiraju velike grupe mladih koji su skloni da se ponašaju na isti način, zarad priznanja i prihvatanja grupe. Vršnjaci često imaju veoma važan uticaj naponašanje tokom adolescencije, a vršnjački pritisak se još naziva oznaka adolescentskog iskustva [1]. Vršnjački pritisak je često povezan sa epizodama preuzimanja rizika adolescenata, jer se ove aktivnosti obično javljaju u društvu vršnjaka. Pripadnost grupi koja preuzima rizična ponašanja pokazalo se kao značajni predskazatelj ponašanja nekog adolescenta.[2]

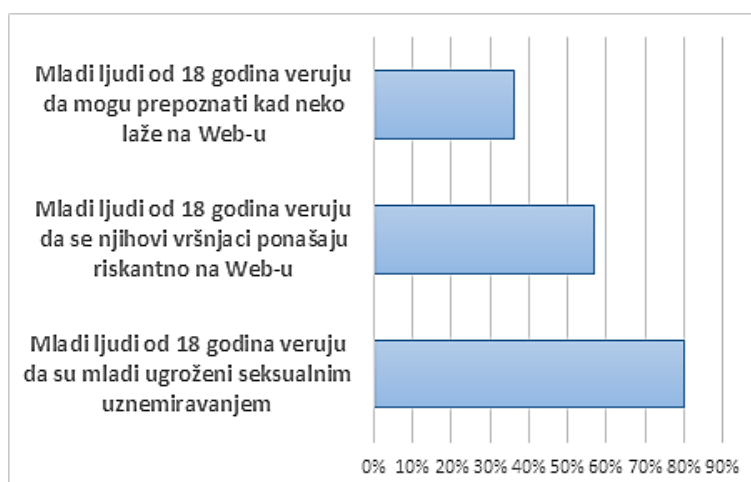
1.2. Digitalni tragovi

Svaka od aktivnosti koju preduzimamo na internetu ostavlja svoje digitalne tragove. Potrebno je edukovati učenike o pažljivom građenju sopstvenog digitalnog identiteta, koji im kasnije u životnom i radnom okruženju neće ugroziti stečene pozicije. To podrazumeva selektovani izbor fotografija (izbegavanje lascivnih i obnaženih fotografija) kao i adekvatni tekstualni sadržaji (bez govora mržnje, sekstističke ili bilo koje druge društveno nepoželjne sadržine). Većina ljudi ima autocenzuru pri objavljivanju digitalnih sadržaja, ali mladi ljudi nisu dovoljno obučeni za takav pristup. Okruženje vršnjaka može ohrabriti mlade da se predstave na društveno neprihvatljiv način na internetu (najčešće su u pitanju društvene mreže, Facebook, Instagram i slično).

Danah Boid je govorio o NET efektu [3], gde je opisao kako se na internetu iz više razloga menja način na koji su se ljudi ponašali. Socijalizacija, ponašanje i razvoj adolescenata nisu se mnogo promenili za poslednjih 20 godina, ali korisnici društvenih mreža koji kritički ne razmišljaju o tome šta rade, mogu imati različite probleme.

Postoje šest ključnih oblasti koje treba razmotriti pri online komunikaciji:

- **Disinhibicija** - nedostatak vizuelnih znakova (u nekoj onlajn komunikaciji) može smanjiti empatiju. Odsustvo jezika tela, boje glasa, konteksta i izraza lica može dovesti do toga da ljudi govore na netu ono što nikad neće reći u situaciji lica u lice.
- **Perzistentnost i mogućnost pretraživanja** - internet pruža trajnu arhivu za pretragu. Sve što ide online, ostaje na mreži zauvek.
- **Replikabilnost** - Internet pruža mogućnost copy&paste sa bilo kog mesta, bilo gde. Što se tiče online identiteta, ovo može biti problematično, pošto se poruka ili slika namenjena jednoj osobi lako može kopirati i poslati drugim. Korisnici moraju biti u mogućnosti da veruju ljudima sa kojima dele sadržaje i informacije.
- **Skalabilnost** - prilagodljivost-Viralna priroda komunikacije na internetu može biti zastrašujuća kada ne radi u vašu korist.
- **Nevidljiva publika** - ako objavite nešto javno, nemoguće je znati ko gleda ili čita. Veoma je važno zapamtiti da se svi neće složiti sa vama ili videti stvari sa vaše tačke gledišta.
- **Razlika** između javnih i privatnih informacija je nejasna na mreži. Iako pojedinac može nešto objaviti kao privatno iliza malu grupu sledbenika, sadržaj se može lako repostovati ili retvitovati sa neželjenim posledicama.

Slika **Error! No text of specified style in document.**1.Procenat mladih ljudi koji iznose svoje stavove[4]

Sve ovo komplikuje način komunikacije i menja ga; nažalost, mnogi ljudi kritički ne razmišljaju o promenama, dok ne bude prekasno.

2. DELJENJE SEKSUALNO EKSPPLICITNIH SADRŽAJA NA WEB-U (SEXTING)

Sexting je deljenje ili primanje seksualno eksplicitnih ili seksualno sugestibilnih poruka, slika ili videa.

2.1.Sexting –problemi i zaštita

U velikom broju slučajeva, seksualni sadržaj je upućen emotivnom partneru, a adolescenti takvo ponašanje smatraju za uobičajno i prihvatljivo. Problem nastaje u slučaju kada se takvi sadržaji, u digitalnom obliku, dele dalje do njih dolaze i osobe koje ih mogu zloupotребiti na različite načine. Mnoge zemlje imaju različite odgovore na seksting, a u nekima je krivično delo. Na primer, u Velikoj Britaniji zakon navodi da je nezakonito uzimati, davati, posedovati ili deliti nepristojne slike svake osobe mlađe od 18 godina. Zakon je tu da zaštiti decu i mlade od odraslih (ili čak nepunoletnih) osoba koje ih mogu eksploatisati. [4]

Na osnovu istraživanja u tri evropske zemlje, ukupan broj mladih koji su videli slike sa seksualnom konotacijom (nagih ili skoro nagih slika drugih osoba) je 41%.[5]

Na osnovu istraživanja Unicef-a, trećina ispitanih roditelja u Srbiji nije dovoljno upoznata sa digitalnim uređajima kako bi umeli da blokiraju digitalne sadržaje štetne za njihovo dete.[6]

Poseban problem u zaštiti od nepoželjnih sadržaja, koji mogu da ugroze maloletne osobe, predstavljaju mobilni telefoni. Oni imaju dostupnost internetu gotovo u svakom momentu, jer u svim sredinama postoje objekti koji nude besplatne vafaj (wi-fi) konekcije (takođe veliki broj učenika poseduje “pakete” uz mobilne telefone, koji podrazumevaju neki obim internet konekcije). Dok za kućne uređaje (laptop ili desktop računare), roditelji ponekad kontrolišu ili blokiraju nepoželjne sadržaje, gotovo niko ne proverava čemu učenici pristupaju, ni u školi ni kod kuće sa svojih mobilnih telefona. Stoga, autori predlažu širi front edukacija u Srbiji, za nastavnike, roditelje i učenike, za načine kontrole i zaštite mladih od nepoželjnih sadržaja na internetu, nalik primeru iz Irske, gde je Irish Safer Internet Centre [7] objavio je odličan resurs namenjen mlađim učenicima. Uključuje i šest lekcija koji pokrivaju sledeće oblasti:

- Zakon o načinima deljenja intimnog sadržaja
- Greške pri podeli informacija na mreži
- Krivljenje žrtve
- Pritisak vršnjaka i neodgovorno razmenjivanje intimnih sadržaja
- Uticaj medijskih i rodni stereotipa
- Dobijanje pomoći

3.KVAZI EMOTIVNE VEZE I DELJENJE INTIMNIH SADRŽAJA NA WEB-U (SEXTORTION)

U današnje vreme je jako lako stupiti u kontakte, čak i emotivne veze, koristeći internet. Dostupnost pogodnih emotivnih partnera na društvenim mrežama je velika i u slučaju neposećivanja posebnih sajtova za dejting. Mladi ljudi gladni pažnje, nepažljivo i bez razmišljanja, stupaju u razgovore sa osobama koje su često geografski jako udaljene, smatrajući da su u emotivnim vezama. U jednom broju slučajeva tinejdžeri su izloženi svojevrsnim lovcima, predatorima, koji na mreži, najčešće organizovano, vrebaju pogodne žrtve.

3.1.Sekstortion

Sekstoršn (sextortion) je relativno novi fenomen koji izaziva veliku zabrinutost. To uključuje osobe koje su ubeđene da dele seksualni sadržaj, često verujući da su u vezi (iako online) sa drugom osobom. Kada se slike i video snimci dele, pojedincima se traži da plate određenu sumu novca kako bi sprečili javno objavljivanje slika ili poslali više slika i videa eksplicitnije sadržine. Često se iza profila poželjne mlade osobe krije čitava organizacija, koja pažljivo navodi tinejdžere da budu u vezi. Ceo proces može trajati i duže vreme, čak i nekoliko godina. Uz novčanu ucenu, mogu insistirati i na fizičkom viđenju, što može imati i druge opasne konotacije (trgovina ljudima, pedofilija, narkomanija).

Kao što biste mogli da zamislite, sekstoršn izaziva značajne strepnje i zabrinutosti, naročito za mlade korisnike, a nažalost neki mladi ljudi su počinili i samoubistvo, jer su se osećali nesposobnim da razgovaraju o tome šta se dogodilo. Proces sprovođenja zakona priznaje da u mnogim slučajevima sve sprovede kriminalne bande, koje zarađuju veliki novac i često rade kao organizovani timovi u smenama, trudeći se da izvuku što više novca od nesrećnih žrtava.

Stoga roditelji i nastavnici, uz pomoć državnih institucija, treba da izgrade čvrst lanac poverenja i podrške mladima, da bi im se u slučaju potrebe mogli da obrate za pomoć, bez osude.

4.TRGOVINA LJUDIMA (TRAFFICKING) I WEB

Trgovina ljudima je globalni fenomen koji pogađa sve zemlje: u političkoj i ekonomskoj tranziciji, nerazvijene i zemlje u razvoju, u ratu i postkonfliktne zemlje. One se pojavljuju kao zemlje porekla i tranzita žrtava, a ekonomski razvijene zemlje sudestinacija.

Termini „zemlja porekla“, „zemlja tranzita“ i „zemlja destinacije“ nisu apsolutne kategorije – jedna država može, u konkretnim slučajevima, imati različite uloge. Takođe, ekonomska razvijenost i bogatstvo zemlje destinacije se ne mogu posmatrati nezavisno od situacije u zemlji porekla.

Trgovina ljudima podrazumeva prodaju i kupovinu, tj. držanje neke osobe u cilju njene eksploatacije, kao i sve druge radnje koje mogu biti deo tog procesa (npr. prevoz, skrivanje, čuvanje i sl.). Do eksploatacije uvek dolazi i ona se uvek održava upotrebom sile, pretnje, prevarom, zloupotrebom ovlašćenja i/ili zloupotrebom teškog položaja, otmicom ili na neki drugi način. Borba protiv trgovine ljudima odvija se u svim državama kroz mere vlade i sistem nevladinih organizacija. [8]

4.1.Trgovina ljudima-ciljna grupa maloletnici

Kada se radi o trgovini decom, nije važno koje sredstvo je upotrebljeno, tj. govorimo o trgovini ljudima iako nije bilo elemenata pretnje, prinude, zloupotrebe položaja i slično. Takođe, **pristanak žrtve na eksploataciju ne menja činjenicu da se radi o trgovini ljudima i to krivično delo.** [9]

Cilj trgovine ljudima je ostvarivanje zarade (ili neke druge koristi) kroz eksploataciju, bilo da se radi o seksualnoj eksploataciji, prinudnom radu, prinudnom prosjačenju, prinudi na vršenje krivičnih dela, ilegalnom usvojenju, prinudnim brakovima, trgovini organima ili nekom drugom obliku. Jedan od uobičajenih stereotipa je da trgovci ljudima svoje žrtve izlažu isključivo seksualnoj eksploataciji, te da su samo devojčice ugrožene, a zanemaruju se drugi oblici eksploatacije, kao što je radna eksploatacija, čije su žrtve najčešće muške osobe. Trgovci ljudima zloupotrebljavaju želju žrtve da živi bolje, a često, simulirajući ljubavnu vezu, i njenu želju da bude voljena.

4.2.Trgovina ljudima-načini kontakta

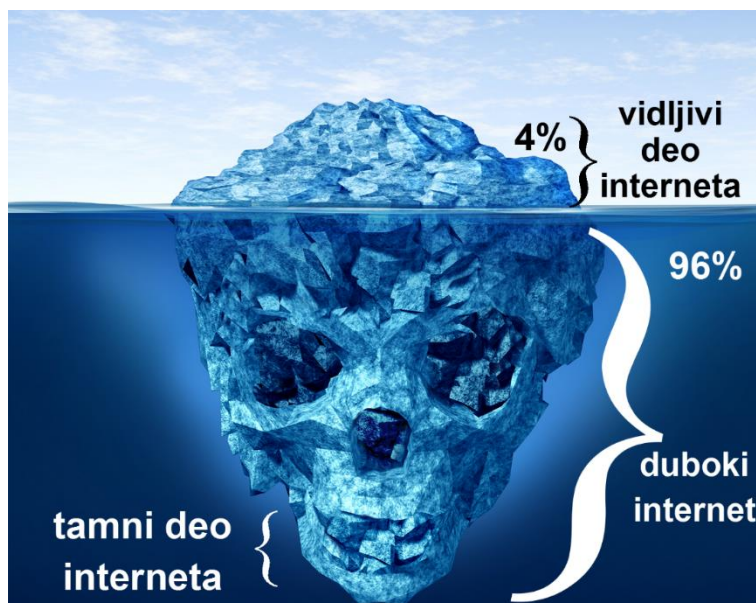
Predatori (osobe koje vrebaju mlade) na različite načine stupaju u kontakte sa njima:

- preko osoba koje su sa predatorima već povezane i mogu imati koristi od dovođenja novih osoba u začarani krug trgovine ljudima (rođaci, drugovi, komšije, momak/devojka i druge osobe iz najbliže okoline);
- preko društvenih mreža (Web), tražeći kontakte i prijateljstva. Vrlo često, žrtva na taj način upada u mrežu predatora kroz kvazi-emotivnu vezu.

Autori predlažu da se mladim osobama serijom edukacija ukaže na opasnost od lakovernog stupanja u kontakt sa nepoznatim osobama na Web-u. U školama treba na vidljivom mestu postaviti postere sa brojevima telefona za podršku u slučaju bilo kog problema koji se pojavi na Web-u, kao i na školskom sajtu*. Škole treba da poseduju Pravilnik o ponašanju u slučaju bilo koje vrste digitalnog nasilja.

5.DARK WEB

Generalno, većina korisnika koristi internet na dosta predvidljiv način: otvaraju najdraže sajtove kao što su Facebook, Twitter, YouTube, nekoliko portala sa vestima ili elektronsku poštu. Naziv za ovaj deo interneta je "surface web" (površinski internet) i pod ovim nazivom se obično misli na stranice koje su ispisane u rezultatima pretrage na internet pretraživačima (kao što je Google, Yahoo!, Bing). Google kao najpoznatiji servis za pretraživanje interneta u svoju pretragu uključuje samo 16% površinskog (surface) interneta i 0,03% ukupnog sadržaja dostupnog na internetu. Ali to čini tek mali deo interneta. Ostatak čini takozvani Deep Web (Duboki internet). Deep Web je naziv za sav sadržaj za koji je potreban određeni vid autentifikacije (najčešće neki vid registracije ili plaćanja) da biste mu pristupili i on je neindeksiran (nevidljiv za pretragu). [11]

Slika **Error! No text of specified style in document..2**. Šematski prikaz interneta**

5.1. Dark Web

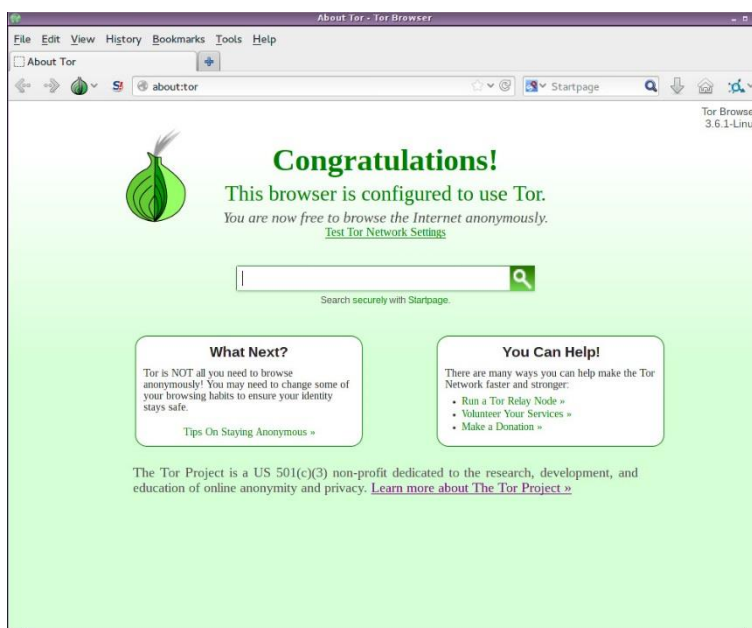
Dark web (Tamni deo interneta) je jedna mala količina sadržaja na Deep web-u koji služi za promociju ili distribuciju ilegalnih aktivnosti. Postoji mnogo različitih oblasti kojima se bave: prostitucija, dečija pornografija, angažovanje plaćenika i krijumčarenje ilegalnih supstanci (poput droge)[12] su samo neki od njih. Web sajtovi koji omogućavaju ovakve radnje su većinom sakriveni iza .onion web domena kojima je moguće pristupiti koristeći Tor Browser [13] (konstruisan za zaštitu podataka u američkoj vojsci). Naravno, postoji mnogo različitih opravdanih situacija zbog kojih biste želeli da budete anonimni na internetu, ali Tor Browser služi i za pristupanje ilegalnim sadržajima. Da bi ste

*Škole svih autora poseduju eSafety Label [10]

**Sve fotografije su pod Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

pristupili takvom domenu, morate imati adresu, a one se najčešće, u ilegalnim okolnostima, dele samo u pouzdanom okruženju. Sajtovi poput Reddit-a nude listu linkova, kao što nude i nekoliko Wiki sajtova [14]. Postoje mnogi legalni servisi kojima je moguće pristupiti koristeći .onion domen, teilegalne radnje nisu razlog zašto te adrese postoje, već dopuštaju i tu mogućnost. Tor je moguće preuzeti preko regularnih pretraživača ili preko torenta. Međutim, mnogi provajderi identifikuju i zabranjuju korišćenje Tor pretraživača, tako da korisnici mogu imati neprijatnosti.

Valuta plaćanja u kriptoprostoru su kriptovalute, najčešće bitcoin, čime se izbegavaju i kontrole puteva kretanja novca. Anonimnost je zagarantovana i brojnim prelascima saservera na server, tako da je gotovo nemoguće ući u trag učesnicima Dark web-a.

Slika **Error! No text of specified style in document..3.** Izgled Tor pretraživača

5.2. Trgovina ljudima i Dark web

Nemogućnost kontrole sadržaja i anonimnost koju Dark web garantuje, omogućava da se trgovina ljudima jako teško otkriva. Nema mnogo relevantnih podataka koji bi potkrepili širenja informacija preko vidljivog dela interneta i načina na koji se dolazi u kontakt sa osobama sa „tamne strane“. Autori izводе pretpostavku da su dostupni sadržaji (dečija pornografija ili prostitucija) koji su predstavljeni, formirani nekim drugim kanalima, a ne prostim korišćenjem Dark web-a (ovo se odnosi na Srbiju, jer mladi nisu u velikom broju upoznati sa postojanjem Dark web-a).

5.3. Edukacija nastavnika, roditelja i učenika: DA ili NE?

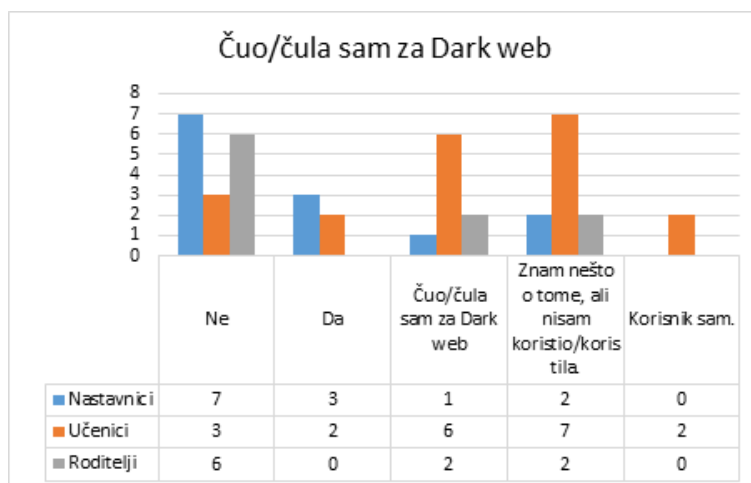
Autori su sprovedi istraživanje u vidu anonimne ankete, o potrebi edukacije, u populaciji nastavnika, roditelja i učenika. Učestvovala su ukupno 43 osobe i to 13 nastavnika koji predaju u srednjim školama, 10 roditelja srednjoškolaca i 20 učenika srednjih škola iz cele Srbije. Anketa je sadržala sledeća pitanja.

- Ja sam...
 - nastavnik
 - roditelj
 - učenik
- Čuo/čula sam za Dark web.
- Ako ne znate ništa o Dark web, a pretpostavimo da je to potencijalno opasno za učenike, da li ste za kontinuiranu edukaciju u toj oblasti?
- Upišite svoj komentar.

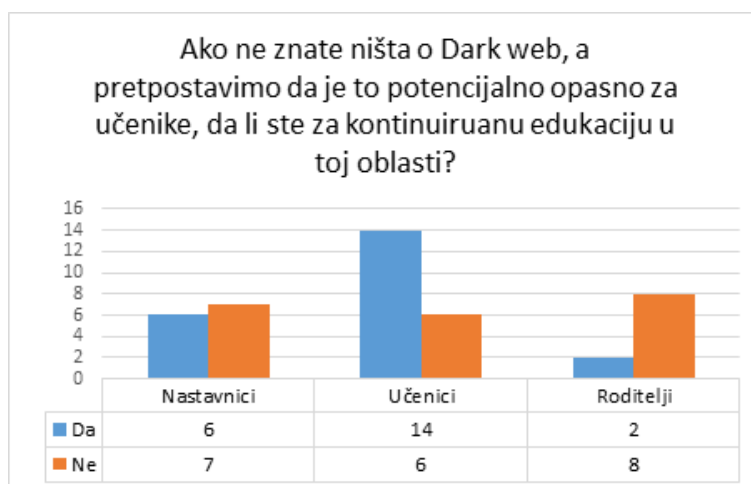
Rezultate možete videti u sledećem podpoglavlju.

5.4. Rezultati Anketa o Dark Webu

Rezultate ankete prikazaćemo kao grafikone (detaljnije o rezultatima)[15].

Slika **Error! No text of specified style in document.**4. Šematski prikaz odgovora u anketi

Slika **Error! No text of specified style in document.**5. Različitost stavova učesnika ankete o edukaciji

5.5. Zaključak o Anketi o Dark Webu

U anketi je učestvovalo 13 nastavnika, 20 učenika i 10 roditelja.

Iako je 46% nastavnika čulo za Dark Web, takođe 54% nastavnika je spremno za edukaciju o tome. Učenici su u postotku od 85 čuli za Dark Web, a 70% bi želeli edukaciju i više objašnjenja. U anketi se se roditelji nisu proslavili; 40% je čulo nešto o tome, ali je najmanji procenat ispitanika koji su spremni na kontinuiranu edukaciju, samo 20%. Razlike u stavovima možete pogledati u komentarima.

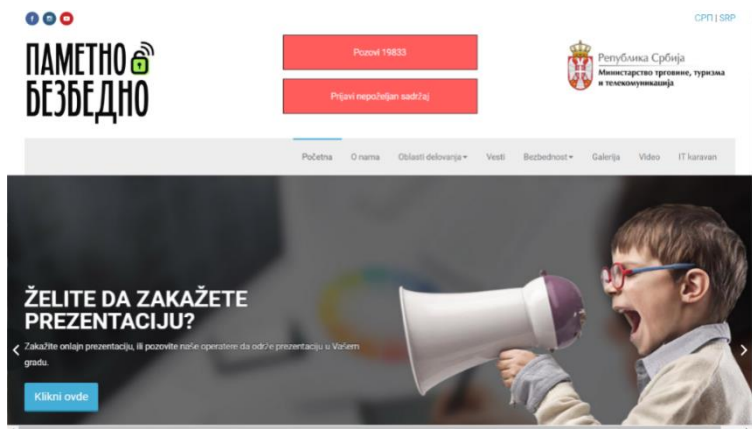
Anketa je autorima poslužila samo kao o informacija o saznanjima koje ispitivane populacione grupe imaju o Tamnom internetu. Razlike o stavovima ostavljamo za dublju psiho-socijalnu analizu.

6. NAČINI ZAŠTITE MLADIH U SRBIJI OD OPASNOSTI NA WEB-U

U Srbiji se poslednjih godina sistematski radi na zaštiti dece na internetu.

Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija Republike Srbije oformilo je portal [16], sa informacijama, brojevima telefona i prezentacijama za decu i roditelje o zaštiti od svake vrste nasilja na internetu. Na Javnom TV servisu takođe se kroz kratke spotove, reklamiraju brojevi telefona (besplatni pozivi) za prijavu nasilja. Takođe se mogu zakazati i prezentacije za škole. Ministarstvo za trgovinu, turizam i telekomunikacije održalo je do sada 207 predavanja u četrdeset jednom gradu o bezbednom korišćenju digitalnih sadržaja[17], a prevencija i edukacija su najznačajniji na tom

polju. Od juna radna grupa MTT je započela izradu Strategije digitalnih veština za period od 2019. do 2023. godine.

Slika Error! No text of specified style in document..6. Izgled portala MTT-PametnoBezbedno kontakt centar

Na samom portalu pored niza korisnih informacija, mogu se preuzeti prezentacije pripremljene za decu i prezentacije za roditelje. Korisne informacije su potpuno prilagođene ciljnoj grupi (jezik, način komunikacije i izbor informacija).

Slika Error! No text of specified style in document..7. Izvod iz prezentacije za decu na PametnoBezbedno portalu

Autori preporučuju svim roditeljima da pogledaju predložene prezentacije i da sa prezentacijom za mlade upoznaju svoju decu.

Slika Error! No text of specified style in document..8. Izvod iz prezentacije za roditelje na PametnoBezbedno portalu

Jako je bitna edukacija o sigurnosti na internetu nastavnika, u digitalnoj eri kao deo veština neophodnih za 21. vek. Samo nastavnik koji poseduje relevantne veštine i saznanja, može da edukuje i učenike.

S druge strane, škole su dužne da imaju formiran Tim za bezbednost učenika, sa razvijenim protokolom, kroz niz postupaka koji se primenjuju u slučaju digitalnog nasilja, u samoj školi ili van nje (kao i za sve druge oblike nasilja). Škole autora imaju i međunarodnu oznaku eSafety Label. [10]

ZAKLJUČAK

U relativno kratkom periodu, škole i nastavnici sa jedne strane i roditelji sa druge strane, pozvani su da učestvuju u zaštiti mladih u aktivnostima na internetu. Uz punu informisanost, dobru zakonsku regulativu, međusobno poverenje svih učesnika u četvorouglu roditelj-dete-škola-država, možemo očekivati sigurno okruženje na internetu za mlade. Nemoguće je i nepotrebno izolovati mlade od mogućnosti koje nudi internet, jer je to buduće radno okruženje generacija koje tek dolaze.

Autori predlažu čvršću saradnju nastavnika sa roditeljima, jer u okvirima škole moguće je organizovati čitav niz edukacija o bezbednom ponašanju na mreži. Samo na taj način dobićemo sigurno internetsko okruženje za decu.

LITERATURA

- [1.] B. B. Brown, "Adolescents' relationships with peers," In: R. M. Lerner & L. Steinburg (Eds.), Handbook of Adolescent Psychology, 2nd ed, New York: Wiley, 2004, p 363-394
- [2.] Uticaj okoline na mlade (pristup 15.08.2018.) [dostupno na https://www.childrenssociety.org.uk/sites/default/files/pcr090_mainreport_web.pdf]
- [3.] De Chame project (pristup 15.08.2018.) [dostupno na <https://www.childnet.com/our-projects/project-deshame/>]
- [4.] Krivični zakonik Republike Srbije (pristup 15.08.2018.) [dostupno na https://www.paragraf.rs/propisi/krivicni_zakonik.html] Član 185b; član 178, stav 4; član 189, stav 3; član 180, stav 1 I 2; član 181, stav 2 I 3; član 182, stav 1; član 183, stav 2; član 184, stav 3; član 185, stav 2; član 185a.]
- [5.] Net effect (pristup 15.08.2018.) [dostupno na <http://www.danah.org/papers/TakenOutOfContext.pdf>] pp 121, pp122, pp 147, pp 149, pp 219, pp 300-300]
- [6.] Izveštaj Unicefa (pristup 15.08.2018.) [dostupno na <https://www.unicef.org/serbia/reports/deca-u-digitalnom-svetu/>]
- [7.] Irish Safer Internet Centre (pristup 15.08.2018.) [dostupno na <https://www.betterinternetforkids.eu/web/ireland/profile/>]
- [8.] Konvencija o pravima dece (pristup 15.08.2018.) [dostupno na [http://www.unhcr.rs/media/Konvencija%20o%20pravima%20deteta%20\(1989\).pdf](http://www.unhcr.rs/media/Konvencija%20o%20pravima%20deteta%20(1989).pdf)]
- [9.] NVO Atina – podrška u borbi protiv trafikinga (pristup 15.08.2018.) [dostupno na <http://atina.org.rs/>]
- [10.] Portal eSafety (pristup 15.08.2018.) [dostupno na <https://www.esafetylabel.eu/esafety-label/>]
- [11.] Dark Web (pristup 15.08.2018.) [dostupno na <https://pcpress.rs/sta-je-dark-web-a-sta-deep-web/>]
- [12.] Silk Road on dark Web (pristup 10.08.2018.) [dostupno na <https://filmovizija.xyz/movies/deep-web/>]
- [13.] Dark Web i Tor pretraživaču (pristup 15.08.2018.) [dostupno na <https://www.torproject.org/projects/torbrowser.html.en?utm=PCPress>]
- [14.] Adrese sa .onion ekstenzijom (pristup 15.08.2018.) [dostupno na www.thehiddenwiki.org]
- [15.] Dark Web anketa [<https://1drv.ms/x/s!ArvOaa58lmHhmEpFsSOMkfAXCcjf>]
- [16.] Klikni bezbedno (pristup 15.08.2018.) [dostupno na <http://www.pametnoibezbedno.gov.rs/rs-lat/kontakt-centar>]
- [17.] Izjava T. Matić (pristup 16.08.2018.) [dostupno na <https://www.blic.rs/biznis/vesti/matic-digitalna-pismenost-je-uslov-za-bezbedno-koriscenje-interneta/7epe9ef>]

**CIP- Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије**

343.85:364.63-053.2(082)
316.624-053.2:004.738.5(082)

НАУЧНИ скуп Мрежа (9 ; 2018 ; Ваљево)

Sprečavanje i suzbijanje nasilja : zbornik radova / IX naučni skup Mreža 2018, 28. 9. 2018. godine, Valjevo ; [organizator] Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija, Univerzitet Singidunum ; [urednik Velisav Marković]. - Valjevo : Univerzitet Singidunum, Fakultet zdravstvenih, pravnih i poslovnih studija, 2018 (Vrnjačka Banja : Satcip). - 111 str. : ilustr. ; 25 cm

Tiraž 500. - Napomene i bibliografske reference uz radove. - Bibliografija uz svaki rad. – Rezime i na engl. jezku uz svaki rad.

ISBN 978-86-81206-02-7

1. Факултет здравствених, правних и пословних студија (Ваљево)

- a) Насиље - Спречавање - Зборници
- b) Деца - Насиље - Спречавање - Зборници
- c) Насиље - Интернет - Зборници

COBISS.SR-ID 270128396

Štampu Zbornika podržalo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

SPREČAVANJE I SUZBIJANJE
NASILJA

MREŽE
2018

ISBN:978-86-81206-02-7

e-mail: konferencija.mreza@singidunum.ac.rs

web: www.fzp.singidunum.ac.rs